

**AKRAN ZORBALIĞINI BELİRLEME ÖLÇEĞİ
GELİŞTİRME ÇALIŞMASI**

132959

Zeynep GÜLTEKİN

132959

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Psikoloji Anabilim Dalı için öngördüğü,
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

Ankara
Ocak, 2003

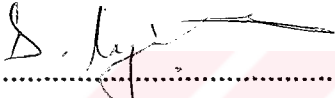
Yüksek Lisans Tezi
132959

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

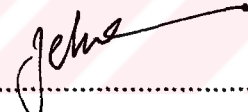
Bu çalışma jürimiz tarafından Psikoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS
TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....
Prof. Dr. Rüveyde BAYRAKTAR

Üye.....
Doç. Dr. Melike SAYIL (Danışman)

Üye.....
Doç. Dr. Belgin AYVAŞIK

Üye.....
Yrd. Doç. Dr. Dilek ÖZEN

Üye.....
Dr. Zehra UÇANOK

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

19/3/2003

Prof. Dr. Nuran ÖZYER
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimimi ve tezimi başarıyla sona erdirmiş bulunmanın sevinç ve gururu içindeyim. Beni bu yolda destekleyen herkese teşekkürü bir borç biliyorum.

İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında lisans eğitimimi tamamladıktan sonra yaşamımda yeni ve farklı bir yön vermek için büyük bir keyif ve istekle Psikoloji Lisansüstü Eğitim Programına başvurduğum günden itibaren beni sonuna kadar destekleyip cesaret veren ve bana olan güvenini her aşamada hissettiren Sayın Prof. Dr. Rûveyde Bayraktar'a; bilgisi ve tecrübesinin yanısıra harcadığı zaman, emek ve gösterdiği anlayışla bu tezin ortaya çıkmasını sağlayan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Melike Sayıl'a; başlangıçta tez danışmanım olan ve Ankara'dan ayrılmak zorunda kaldığı zamana kadar tez danışmanım olarak bana yol gösteren, daha sonra da jüri üyem olan Sayın Yrd. Doç. Dr. Dilek Şirvanlı Özen'e; gerek tezimi yazarken, gerekse tez jürimde çalışmama son derece önemli katkılarda bulunan Sayın Doç. Dr. Belgin Ayvaşık'a; tezimi değerlendirmek için zaman ayıran ve yapıcı eleştiri ve önerilerde bulunan tez jüri üyesi sayın Dr. Zehra Uçanok'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, araştırmama katılan öğrencilere, ders saatlerini kullanmama izin veren öğretmenlerine ve okul yönetimine teşekkür ederim.

Lisans eğitimimi bitirdikten sonra hayatıma yön verme arayışında elimden tutup bana yol gösteren, ihtiyaç duyduğum her an yanımda olan ve artık meslektaş olduğumu söylemekten büyük gurur duyduğum sevgili kuzenim Doç. Dr. Ayda Tekok Kılıç'a. her zaman minnettar kalacağım.

Benim ve kardeşim için maddi manevi bütün olanaklarını seferber eden ve bütün arzuları bizim mutluluğumuzdan başka bir şey olmayan biricik annem ve babama olan borcumu hiç bir zaman ödeyemeyeceğim.

Bu çalışmayı, dünyada herkes ve herşeyden daha çok değer verdiğim anne ve babama ithaf ediyorum.

ÖZET

Bu araştırmanın birincil amacı, Türk örnekleme için akran zorbalığı kurbanlarını belirleme amacıyla bir ölçek geliştirmek ve bu ölçeği psikometrik açıdan sınamaktır. Araştırmanın diğer amaçları ise sırasıyla, akran zorbalığının hangi türlerine hangi yaş ve cinsiyetten öğrencilerin ne oranda maruz kaldığını belirlemek ve kız ve erkek öğrencilerde akran zorbalığı ve benlik kavramının farklı boyutları arasındaki ilişkileri görmektir.

Araştırmaya ilköğretim 5, 6, 7 ve 8. sınıflar ile lise 1 ve 2. sınıflara devam eden 731 kız ve erkek öğrenci katılmıştır. Araştırmada 'Akran Zorbalığına Maruz Kalanları Belirleme Ölçeği', ve 'Piers-Harris Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeği' kullanılmıştır.

Akran zorbalığına maruz kalanları belirleme amacıyla geliştirilen ölçeğin tüm örneklem üzerinden gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda beş faktör elde edilmiştir. Bunlar: 'Terör', 'Açık Saldırı', 'Alay', 'İlişkisel Saldırı' ve 'Kişisel Eşyalara Saldırı' alt ölçekleridir. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği'nin ve alt ölçeklerinin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayılarına bakılmıştır. Geçerlik için de ölçekten elde edilen puanların öğrencilerin bildirimlerine göre akran zorbalığına maruz kalan ve kalmayan grupları ayırt edip etmediği incelenmiştir. Bulgular, ölçeğin güvenilirlik ve geçerliğinin tatminkar bir düzeyde olduğunu göstermiştir.

Akran zorbalığının farklı türlerine maruz kalan öğrencilerin sayısında yaş ve cinsiyet grupları açısından anlamlı farklılıklar olup olmadığına ilişkin bulgular; açık saldırılara 11 yaş grubundan, ilişkisel saldırılara ise 16 yaş grubundan daha çok öğrencinin hedef olduğunu göstermiştir. Cinsiyete bağlı karşılaştırmalar, açık saldırılara ve teröre hedef olan erkek öğrenci sayısının kız öğrencilerden, buna karşılık alaya ve ilişkisel saldırılara maruz kalan kız öğrenci sayısının de erkek öğrencilerden anlamlı olarak daha fazla olduğunu göstermiştir.

Ayrıca, kız ve erkek öğrencilerin Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeğinin alt ölçeklerinden aldıkları puanların ve yaşlarının, Piers-Harris Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeği'nin alt ölçeklerinden aldıkları puanları ne ölçüde yordadığını belirlemek için uygulanan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçları kız ve erkek öğrenciler için oldukça farklı sonuçlar vermiştir. Bulgular, erkek öğrencilerin, Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin **davranış ve uyma** alt ölçeğinden aldıkları puanları kişisel eşyalara saldırının; **popülarite** alt ölçeğinden alınan puanları terör ve ilişkisel saldırının; **fiziksel görünüm** alt ölçeğinden alınan puanları terör, alay, ilişkisel saldırı ve yaşın anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Kız öğrencilerin **davranış ve uyma** alt ölçeğinden aldıkları puanları ilişkisel saldırı, kişisel eşyalara saldırı ve yaşın; **mutluluk** alt ölçeğinden alınan puanları ilişkisel saldırı ile yaşın; **kaygı** alt ölçeğinden alınan puanları alayın; **popülarite** alt ölçeğinden alınan puanları alay, kişisel eşyalara saldırı ve yaşın; **fiziksel görünüm** alt ölçeğinden alınan puanları da alay ve yaşın anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen bulgular, ilgili literatür çerçevesinde olası kültürel farklılıklar ve ileriki araştırmalar için doğurguları göz önünde bulundurularak tartışılmıştır.

ABSTRACT

The principal aim of present study was to develop a peer victimization scale for the Turkish sample and to test its psychometric properties. Other aims were to assess which types of victimization and to what extent were experienced by different gender and age groups of students; and to evaluate the relationships between subtypes of victimization and different dimensions of self-concept for male and female students separately.

Participants were 731 5th through 8th grade primary and 1st and second grade high school male and female students. 'The Peer Victimization Scale' and 'Piers-Harris Self-Perception Profile for Children' were used to collect data.

As a result of a principal components analysis, five main factors were identified. These were 'Terror', 'Overt Victimization', 'Teasing', 'Relational Victimization' and 'Attacks on Property'. Cronbach alpha coefficients of each subscale and scale as a whole were computed. As a validity testing, also, it was assessed if self reports of victimization were discriminated correctly by the scale scores. The results indicated that reliability and validity values of 'The Peer Victimization Scale' were satisfactory.

The number of victimized students significantly differed between age and sex groups, indicating that there were significantly more overtly victimized 11-year-olds than overtly victimized 16-year-olds and more relationally victimized 16-year-olds than relationally victimized 11-year-olds. Tests for sex differences indicated that there were more male students who experienced terror and overt victimization than female students who experienced terror and overt victimization. On the contrary, number of female students experienced teasing and relational victimization was significantly greater than number of male students experienced teasing and relational victimization.

Moreover, a hierarchical regression analysis were carried out in order to determine to what extent male and female students' scores and ages predict their scores from different dimensions of 'Piers-Harris Self-Perception Scale for Children'. Its results indicated noticeable differences for boys and girls. Attacks on property predicted **behavior** scores; terror and relational victimization predicted **popularity** scores; terror, teasing, relational victimization and age predicted **physical appearance** scores in male students. In female students, relational victimization, attacks on property and age predicted **behavior** scores; relational victimization and age predicted **happiness and satisfaction** scores; teasing predicted **anxiety** scores; teasing, attacks on property and age predicted **popularity** scores; teasing and age predicted **physical appearance** scores.

The results were discussed in the frame of literature by considering probable cultural differences and implications for future research.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEŞEKKÜR	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	ix
I GİRİŞ	1
I.I AKRAN ZORBALIĞI DAVRANIŞININ BOYUTLARI VE LİTERATÜRDE AKRAN ZORBALIĞINI BELİRLEMEK AMACIYLA KULLANILAN ÖLÇEKLER	2
I.II DÜNYADA AKRAN ZORBALIĞINA HEDEF OLMA ORANLARI	6
I.III AKRAN ZORBALIĞININ YAŞA BAĞLI DEĞİŞİMİ VE SÜREKLİLİĞİ	7
I.IV AKRAN ZORBALIĞININ PSİKOSOSYAL BOYUTU	10
I.V AKRAN ZORBALIĞINDA CİNSİYETİN ROLÜ	18
I.VI AKRAN ZORBALIĞININ BENLİKLE İLİŞKİSİ	23
I.VII OKULLARDA AKRAN ZORBALIĞINI ÖNLEMeye YÖNELİK ÇALIŞMALAR	28
I.VIII ARAŞTIRMANIN AMACI	29
II YÖNTEM	33
II.I DENEKLER	33
II.II İŞLEM	33
II.III VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	34

	Sayfa No
II.III.I AKRAN ZORBALIĞI KURBANLARINI BELİRLEME ÖLÇEĞİ	34
II.III.II PIERS-HARRIS ÇOCUKLAR İÇİN BENLİK-KAVRAMI ÖLÇEĞİ	35
II.III.III KİŞİSEL BİLGİ FORMU	38
III BULGULAR	39
III.I AKRAN ZORBALIĞI KURBANLARINI BELİRLEME ÖLÇEĞİ'NİN FAKTÖR ÖRÜNTÜSÜ VE GEÇERLİĞİNE İLİŞKİN BULGULAR	40
III.II AKRAN ZORBALIĞINA HEDEF OLMA ORANLARI	48
III.III AKRAN ZORBALIĞINA HEDEF OLMADA YAŞ VE CİNSİYET FARKLILIKLARI	49
III.IV PIERS-HARRIS ÇOCUKLAR İÇİN BENLİK KAVRAMI ÖLÇEĞİ'NDEN ALINAN PUANLARIN YORDANMASINA İLİŞKİN HİYERARŞİK REGRESYON ANALİZİ SONUÇLARI	51
IV TARTIŞMA	58
IV.I AKRAN ZORBALIĞINA HEDEF OLANLARI BELİRLEME ÖLÇEĞİ'NİN FAKTÖR ANALİZİ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİĞİNE İLİŞKİN TARTIŞMA	58
IV.II CİNSİYET FARKLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI	60
IV.III YAŞ FARKLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI	65
IV.IV BENLİK KAVRAMI İLE AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMA ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR BULGULARIN TARTIŞILMASI	69
V SONUÇ VE ÖNERİLER	74
KAYNAKÇA	78

TABLOLAR

Tablo No	Sayfa No
Tablo III-I Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği'nin Promax Rotasyonu Sonrası Faktör Örüntüsü	42
Tablo III-II Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği'nin Promax Rotasyonu Sonrası Faktörler Arası Korelasyonları	43
Tablo III-III Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği Faktörlerinin Güvenirlik Analizi Sonuçları	45
Tablo III.IV: Akran Zorbalığına Maruz Kalan ve Kalmayan Grupları Belirlemede Alt Ölçeklerden Elde Edilen Yükleri	47
Tablo III.II.I Akran Zorbalığına Hedef Olma Oranlarının (%) Yaşa ve Cinsiyete Göre Dağılımı	48
Tablo III.III.I ve 16 Yaş Gruplarındaki Kız ve Erkek Öğrencilerin Akran Zorbalığı Ölçeğinin Toplamından ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları, Standart Sapmaları ve Elde Edilen En Düşük ve En Yüksek Değerler	50
Tablo III.IV.I Erkek Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Davranış ve Uyma Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu	53
Tablo III.IV.II Kız Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Davranış ve Uyma Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu	53
Tablo III.IV.III Erkek Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Mutluluk Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu	54
Tablo III.IV.IV Kız Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Mutluluk Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu	54
Tablo III.IV.V Erkek Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Kaygı Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu	55

Tablo No	Sayfa No
Tablo III.IV.VI Kız Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Kaygı Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu	55
Tablo III.IV.VII Erkek Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Popülerlik Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu	56
Tablo III.IV.VIII Kız Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Popülerlik Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu	56
Tablo III.IV.IX Erkek Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Fiziksel Görünüm Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu	57
Tablo III.IV.X Kız Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Fiziksel Görünüm Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu	57

BÖLÜM I

GİRİŞ

Saldırganlığın çocukluk ve ergenlik döneminde ortaya çıkışı ve gelişimi pek çok araştırmacının ilgisini çeken bir konudur. Saldırganlığın temelini, saldırgan davranışlarda bilişsel ve sosyal gelişim boyunca ortaya çıkan değişimleri ve saldırganlığın diğer kişiler üzerindeki etkisini inceleyen kuramcılar, kalımsal ve ailesel etkilerin yanı sıra çocuğun yaşamında yaşa bağlı olarak giderek artan bir önem kazanan akranların, saldırgan davranışların ortaya çıkmasındaki rolüne dikkati çekmişlerdir. Pek çok araştırmacı, saldırganlığın, grup içinde bir hiyerarşinin kurulması, grup içindeki bireylerin statülerinin belirlenmesi ve böylece grup içindeki çatışmaların önlenmesi sürecinde benimsenen yöntemlerden biri olduğunu öne sürmektedir (Bkz.; Durkin 1995). Akran grubu içinde bir kez hiyerarşi oluşuktan sonra saldırgan davranışlar azalır; grupta işbirliği ve dayanışma ön plana çıkar (Pellegrini ve Long 2002).

Saldırganlık, çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflamayı yaparken bakılan en temel ölçütlerden biri, saldırganlığın bir kışkırtma unsuruna bağlı olarak ortaya çıkıp çıkmamasıdır. Çocukluk yıllarında kışkırtma olmaksızın gösterilen saldırgan davranış, ergenlikteki saldırgan davranışın ve ergenlik yıllarındaki aynı tür saldırganlık da yetişkinlikte işlenen suçların yordayıcısıdır (Pulkkinen 1987). Akranlar arasında gözlenen özel bir tür saldırganlık olan akran zorbalığı da, kışkırtma unsurunun olmadığı türden bir saldırganlık olup; aralarında fiziksel ya da psikolojik açıdan bir güç eşitsizliği olan bireylerden güçlünün, karşı tarafa bilerek ve isteyerek sistemli bir biçimde uyguladığı şiddet olarak tanımlanmaktadır (Olweus 1991, 1994a ve 1994b). Saldırganlar (bully), kurbanın (victim) ailesinden kimseler değildir ve kurbanla her zaman aynı yaşta olmayabilirler (Hawker & Boulton 2000). Bu saldırılar, hedef alınan kişiye fiziksel, psikolojik ya da sosyal açıdan zarar verecek herhangi türden bir davranış olabilir. Kurban belirli kişi ya da gruplar olabilir.

Peppler, Craig ve O'Connell (1999), akran zorbalığını Dinamik Sistemler Kuramı (Dynamic Systems Theory) bağlamında ele almışlar; akran zorbalığını uygulayan ve zorbalığa maruz kalan arasındaki ilişkinin gelişim sürecini, bu yaklaşımın temel kavramları çerçevesinde açıklamışlardır. Buna göre, zorba ve hedefi arasındaki ilişki belirli bir kalıp içinde gelişir. İki tarafın davranışları zaman içinde birbirleriyle eşleşerek (coupling), örneğin, zorbanın hedefine doğru bakması ve ardından hedefin saldırının başlayacağı yolunda endişeye kapılması gibi yordanabilir ve sürekli bir hal alır. Bu davranışların ritüelleşmesinde olumlu pekiştiriciler önemli bir rol oynar. Bu pekiştiriciler, örneğin, zorbanın davranışlarına gülen, onu destekleyen ve davranışlarından ötürü ona saygı gösteren diğer öğrenciler ve/veya zorbalığa hedef olan kişinin korktuğunu, kaygılandığını gösteren davranışlardır. Diğer yandan, zorbanın aldığı olumlu pekiştiricilerin sonucunda hedefin daha şiddetli tepki vermesi bir yandan önceden kestirilebilir davranış kalıplarının oluşmasına diğer yandan da saldırganın saldırgan tehditlerine yenilerini eklemesine ve davranış kalıplarında değişimlere neden olur. Böylece, kırılması zor bir döngüsel sürece girilir.

II AKRAN ZORBALIĞI DAVRANIŞININ BOYUTLARI VE LİTERATÜRDE AKRAN ZORBALIĞINI BELİRLEMEK AMACIYLA KULLANILAN ÖLÇEKLER

Akran zorbalığını diğer saldırgan davranışlardan ayırmada yukarıda sayılan özellikler bütün araştırmacılar tarafından kabul edilmekle birlikte, akran zorbalığının boyutları araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmış olup, literatürde bu konuya ilişkin kesin bir fikir birliği bulunmamaktadır. Aşağıda, akran zorbalığını oluşturan boyutlarla ilgili farklı görüşlere yer verilmiştir.

Olweus (1991, 1994a ve 1994b), akran zorbalığını iki kategori altında incelemektedir. Bunlar, doğrudan ve dolaylı saldırılardır: Doğrudan uygulanan akran zorbalığı, hedef olarak seçilen kişiye yöneltilen açık saldırıları tanımlamaktadır.

Diğer bir deyişle, fiziksel yolla uygulanan şiddet, sözel olarak yöneltilen hakaret ve aşağılamalar, çirkin mimik ve jestler gibi geniş bir yelpazede yer almaktadır. Doğrudan saldırılarda saldırgan ve hedef olan kişi yüz yüze olduğu için kurban, saldırganın kim olduğunu bilir. Dolaylı saldırganlık ise hedef alınan kişinin sosyal olarak yalnızlaştırılması ve kasıtlı olarak bir gruptan dışlanması gibi davranışları kapsamaktadır. Kurban, böyle durumlarda saldırganın kimliğinden habersiz olabilir. Ancak dolaylı yollarla gerçekleştirilen saldırıların bazı araştırmalarda sözel ve fiziksel saldırganlıktan ayrı bir boyut olarak ele alındığı ve ilişkisel saldırganlık olarak tanımlandığı görülmektedir. İlişkisel saldırganlık, Olweus tarafından dolaylı saldırganlık olarak tanımlanan davranışları kapsar. Diğer bir deyişle, kişinin sosyal konumuna, ilişkilerine ve ait olma duygusuna zarar verme yoluyla gerçekleştirilir. Örneğin, yaşlılar arasında kişi hakkında bir söylenti çıkarılması, dışlanma, vb. (Crick & Grotpeter 1995). İlişkisel saldırganlığın çeşitli çalışmalarda sosyal saldırganlık (Galen ve Underwood 1997) ya da dolaylı sözel saldırganlık (Kochenderfer-Ladd ve Skinner 2002; Kochenderfer-Ladd ve Wardrop 2001) olarak da adlandırıldığı görülmektedir.

Diğer bazı araştırmalarda akran zorbalığının iki farklı boyutu ele alınmıştır. Bu boyutlardan ilki, fiziksel saldırganlık olarak adlandırılmış olup, bir saldırganın hedef kişiye fiziksel temas yoluyla zarar verdiği, canını yaktığı durumları tanımlar. Örneğin, yumruk atmak, çelme takmak, saçını çekmek gibi. İkinci altboyut ise, sözel saldırganlıktır ve kişinin kendisine sözlü olarak sataşıldığı, hakaret edildiği, aşağılandığı, isimler takıldığı durumlarda olduğu gibi sözel yolla incitilmeyi, küçük düşürülmeyi ve psikolojik zararı içerir (Austin ve Joseph 1996; Perry, Kusel ve Perry 1988; Rivers ve Smith 1994).

Mynard ve Joseph (2000), akran zorbalığının dört boyutunu tanımlamışlardır. Bu boyutlardan ilk üçü fiziksel, sözel ve ilişkisel saldırganlık, dördüncüsü ise kişisel eşyalara saldırı olarak belirlenmiştir. Kişisel eşyalara saldırı, saldırganın hedef aldığı kişinin eşyalarına zarar vermesi, izinsiz olarak alması, çalması vb. davranışları tanımlamaktadır.

Ayrıca akran zorbalığı, kurbanın kişisel özelliklerine veya etnik kökenine ve ait olduğu alt kültüre ilişkin özelliklerine saldırılmasına bağlı olarak da iki ayrı şekilde tanımlanabilmektedir. Buna göre, kişisel özellikler hedef alındığında kişisel akran zorbalığı; etnik köken ya da alt kültüre ilişkin özellikler hedef alındığında grup akran zorbalığı olarak adlandırılır (Verkuynen ve Thijs 2001).

Bir çok araştırmada, akran zorbalığına hedef olmayı belirlemeye yönelik çeşitli ölçeklerden yararlanılmıştır. Bu ölçeklerin önemli bir kısmında bilgi ya kişinin kendisinden ya da akranlardan elde edilmiştir. Bunların yanı sıra, öğretmen bildiri ve doğrudan gözlem yoluyla gerçekleştirilen çalışmalar da mevcuttur.

Kendini bildirim türündeki ölçekler, çoğunlukla fiziksel, sözel ve ilişkisel saldırganlık gibi farklı saldırganlık boyutlarını ölçen madeler içermektedir. Olweus'un geliştirdiği, doğrudan ve dolaylı akran zorbalığı kapsamındaki davranışları ifade eden 10 maddelik ölçeğin çeşitli uyarlamaları bir çok araştırmacı tarafından kullanılmıştır (Salmon, James ve Smith 1998; Wolke, Woods, Bloomfield ve Karstadt 2000; Wolke, Woods, Stanford ve Schulz 2001; Whitney ve Smith 1993). Yine sıklıkla kullanılan bir başka kendini bildirim türündeki ölçek Harter'ın "Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği" (BAÖ-Self-Perception Profile For Children) formatında hazırlanmış ve BAÖ maddeleri arasına yerleştirilerek uygulanan 6 maddelik akran zorbalığı ölçeği, fiziksel ve sözel akran zorbalığı davranışlarını ölçmektedir (Andreou 2000; Austin ve Joseph 1996; Graham ve Juvonen 1998; Mynard ve Joseph 1997; Neary ve Joseph 1994). Diğer ölçekler ve bu ölçeklerin kullanıldığı bazı araştırmalar arasında, Kochenderfer ve Ladd (1996) tarafından geliştirilen ve akran desteği algısını ölçmeye yönelik ölçeğin (The Perceptions of Peer Support Scale-PPSS) fiziksel, sözel, dolaylı sözel ve genel akran zorbalığını ölçen 4 ve 12 maddelik türleri (Buhs ve Ladd 2001; Kochenderfer ve Ladd 1996 ve 1997; Kochenderfer-Ladd ve Skinner 2002; Kochenderfer-Ladd ve Wardrop 2001; Ladd ve Kochenderfer-Ladd 1998); Crick ve Grotpeter (1996)'in geliştirmiş olduğu, beşer maddeyle açık ve dolaylı akran zorbalığını ölçen alt ölçekleri bulunan "Sosyal Deneyim Ölçeği" (Social Experience Questionnaire-Self Report-SEQ-S) (Crick ve

Bigbee 1998); dokuz maddesi ilişkisel ve açık akran zorbalığını ölçen Vernberg, Jacobs ve Hershberger, (1999)'in "Akran Deneyimleri Ölçeği" (Peer Experiences Questionnaire) (Prinstein, Boergers ve Vernberg 2001) sayılabilir. Ayrıca, açık uçlu sorularla sorunun tanımının yapılmasına yönelik çalışmalar (Pellegrini ve Long 2002; Rivers ve Smith 1994; Smith, Madsen ve Moody 1999) ya da akran zorbalığının tanımı yapıldıktan sonra öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalıp kalmadıklarına dair bir soruyla bilgi alınan araştırmalar da (Marsh, Parada, Yeung ve Healey 2001; Kaltiala-Heino, Rimpelä, Martunen, Rimpelä ve Rantonen 1999) mevcuttur.

Akran bildirimine dayanan ölçümlerde genellikle farklı akran zorbalığı boyutlarının ölçüldüğü görülmektedir. Bu tür ölçümlerde, öğrencilere, fiziksel, sözel ve ilişkisel saldırı davranışlarına ilişkin maddelerin yer aldığı ölçeklerin yanı sıra sınıflarındaki öğrencilerin birer listesi ve/veya fotoğrafları dağıtılarak ölçekte belirtilen davranışların her biri için söz konusu davranışa maruz kalan sınıf arkadaşlarının isimlerini bildirmeleri istenmektedir. Bu tür ölçeklerin en sık kullanılanlarından biri, Wiggins ve Winder'in geliştirdikleri ölçeğe dayanarak Perry, ve ark.'nın (1988) yeniden geliştirdikleri 7 maddelik "Akran Belirleme Ölçeği"dir (Peer Nomination Inventory-PNI) (Boivin ve Hymel 1997; Egan ve Perry 1998; Hodges ve diğ. 1999; Hodges, Malone ve Perry 1997; Perry, Williard ve Perry 1990). Akran bildirimine dayalı olarak ölçüm alınan diğer çalışmalarda da, PNI gibi farklı akran zorbalığı türlerinin ayrı ayrı maddelendirildiği ölçeklerden sıklıkla yararlanılmıştır (Boulton, Trueman, Chau ve Whitehand ve Amatya 1999; Crick ve Bigbee 1998; Pellegrini ve Long 2002; Schwartz 2000; Schwartz, McFadyen-Ketchum, Dodge ve Pettit 1999; Schwartz, Farver, Chang ve Lee-Shin 2002).

Bunların yanı sıra, bazı akran bildirimine dayalı ölçeklerde saldırganlığın farklı boyutları dikkate alınmayıp yalnızca akran zorbalığının genel tanımı verildikten sonra öğrencilerden bu tanıma uyan davranışlara maruz kalan sınıf arkadaşlarının adlarının belirtilmesi istenmektedir (örneğin; Boulton ve Smith 1994; Yıldırım 2001).

I.II DÜNYADA AKRAN ZORBALIĞINA HEDEF OLMA ORANLARI

Çeşitli kültürlerde yapılan araştırmaların sonuçları, akran zorbalığının okullarda son derece yaygın olduğunu, okul çocuklarının yaklaşık %10 ila %20'sinin sürekli bir biçimde akran zorbalığına maruz kaldığını göstermektedir: Avustralya'daki okullarda gerçekleştirilen bir çalışmada, sık sık akran zorbalığına maruz kaldıklarını belirten erkek öğrencilerin oranının %16.8, kız öğrencilerin oranının ise %11.4 olduğu bildirilmiştir (Rigby ve Slee 1991). İrlanda, Dublin'de 7-13 yaşlarındaki öğrencilerle gerçekleştirilen bir başka araştırmada ise nadiren akran zorbalığına maruz kaldıklarını belirtenlerin oranının %34.4, sıklıkla akran zorbalığına maruz kaldıklarını belirtenlerin oranının ise %7.7 olduğu görülmüştür (O'Moore ve Hillery 1989). Andreau (2000), Yunanistan'da yaşları 8-12 arasında değişen 181 katılımcıyla gerçekleştirdiği araştırmasında, yalnızca akran zorbalığına maruz kalan öğrenci oranının %18.8, hem akran zorbalığı uygulayan hem de akran zorbalığına maruz kalan öğrenci oranının %18.2 ve akran zorbalığını uygulayanların oranının ise %10.5 olduğunu bildirmiştir. İskoçya'da gerçekleştirilen bir çalışmada ise öğrencilerin %16.7'sinin akran zorbalığı kurbanı oldukları belirlenmiştir (Karatziyas, Power ve Swanson 2002).

Bunların yanında çeşitli ülkelerde ulusal çaplı çalışmalar da gerçekleştirilmiş ve yine benzer sonuçlar elde edilmiştir. İngiltere'de yürütülen bu tür bir çalışmada, Rivers ve Smith (1994) ilkokulda fiziksel saldırıya hedef olan kız ve erkek öğrenci oranının sırasıyla %24 ve %29.4 olduğunu; bu oranların sözel saldırı için %39.1 ve %41.3; ilişkisel saldırı içinse %25.2 ve % 18.6 olduğunu belirtmişlerdir. Ortaokula devam etmekte olan öğrenciler arasında saldırılara maruz kalan kız ve erkek öğrenci oranının sırasıyla fiziksel saldırı için %4.8 ve %11.6; sözel saldırı için %24.4 ve %21.1; dolaylı saldırı için %10.2 ve %8.2 olduğu bildirilmiştir.

Norveç'te 130.000'in üzerinde öğrencinin katıldığı ulusal çaptaki bir başka araştırmada (Olweus 1983), 8-16 yaşları arasındakilerin %15'inin akran zorbalığı olaylarına zorba ya da kurban olarak karıştıkları belirlenmiştir. Bu öğrencilerin %9 kadarı kurban, %7 kadarı da zorba statüsünde olup, öğrencilerin %5'i haftada en az

bir kez zorbalığa karıştıklarını belirtmişlerdir (Aktaran; Olweus 1991, 1994a ve 1994b).

Genel olarak hangi tür akran zorbalığının yaygın olduğu incelendiğinde Whitney ve Smith (1993), akran zorbalığına hedef olan ilkökul çocuklarının %50'sinin, ortaokul çocuklarının %62'sinin sözel saldırganlık kapsamında tanımlanabilecek isim takma davranışıyla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bunu vurma (fiziksel), tehdit etme (sözel) ve hakkında dedikodu çıkarma (ilişkisel) izlemektedir. Kişinin ten rengine ya da ırkına ilişkin isimler takma (sözel/grup akran zorbalığı) veya eşyalarını alma (kişisel eşyalara saldırma) gibi davranışların daha nadir olarak gerçekleştiği bildirilmiştir. Rigby (2000)'nin araştırmasında öğrencilerin %48'i kendilerine incitici isimler takıldığını, %43'ü acımasız alaylara maruz kaldığını, %30'u kasten dışlandığını, %24'ü tehdit edildiğini, %23,7'si tekmelenip darbe aldıklarını belirtmiştir. Benzer sonuçlar diğer pek çok araştırmada da elde edilmiştir (Karatzias ve diğ. 2002; O'Moore ve Hillery 1989; Rigby ve Slee 1991).

I.III AKRAN ZORBALIĞININ YAŞA BAĞLI DEĞİŞİMİ VE SÜREKLİLİĞİ

Akran zorbalığı, çocukların sosyal ortamlarında çok erken yaşlardan, anaokulu yıllarından itibaren görülebilmektedir. Üstelik akran zorbalığına maruz kalmak bazı çocuklar için bu yaşlardan itibaren kronik bir hal almaktadır (Kochenderfer ve Ladd 1996; Kochenderfer-Ladd ve Wardrop 2001). Ancak, akran zorbalığına hedef olma riskinin yaşla birlikte azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Rivers ve Smith (1994), 8-11 ve 11-16 yaş gruplarını karşılaştırdıklarında akran zorbalığının her üç boyutunun da (fiziksel, sözel ve ilişkisel) 8-11 yaş grubunda, 11-16 yaş grubundan daha sık yaşandığını tespit etmişlerdir. Bu düşüşün en çok fiziksel saldırganlık için belirgin olduğu, bunu ilişkisel saldırganlığın izlediği, en az düşüşün ise sözel saldırganlıkta gözlendiği bildirilmiştir. Bu bulguları diğer bazı araştırmalar da desteklemektedir (Menesini, Eslea, Smith, Genta, Gianetti, Fonzi, ve Constabile 1997; Olweus 1991; Rigby Cox ve Black 1997; Salmon ve diğ. 1998).

6-16 yaşları arasındaki öğrencilerle çalışan Rigby ve Slee (1991)'nin araştırmasında ise büyük yaş gruplarında akran zorbalığında genel bir düşüş görüldüğü belirtilirken, 12-13 yaş erkek çocuklar arasında akran zorbalığına maruz kalma oranında hafif bir yükseliş olduğu kaydedilmiştir. Eslea ve Rees, (2001) benzer şekilde, yetişkin kadın ve erkeklerle gerçekleştirilen retrospektif bir çalışmada akran zorbalığının en sık 11-13 yaşlarında yaşandığını bildirmişlerdir. O'Moore ve Hillery (1989)'de 7-13 yaş grubundakilerle yaptıkları çalışmada böyle bir artış saptamışlardır.

Ancak, bazı araştırmaların bulguları, akran zorbalığına maruz kalma düzeyinde yaşa bağlı olarak bir düşüş kaydeden bulgularla çelişmektedir. Andreau (2000) 8-12 yaşları arasındaki çocuklarla gerçekleştirdiği çalışmasında akran zorbalığına maruz kalma düzeyinde yaşa bağlı bir farklılık olmadığını bildirmiştir. Benzer şekilde Mynard ve Joseph (2000)'de, 11-16 yaş grubundaki çocuklarda kişisel eşyalara saldırı alt ölçeğinden alınan puanlar haricindeki diğer alt ölçekler olan fiziksel, sözel ve ilişkisel akran zorbalığı alt ölçeklerinden alınan puanlar açısından yaşa bağlı bir değişim bulamamışlardır.

Öte yandan, akran zorbalığına maruz kalma düzeyinden çok niteliğinin yaşa bağlı değişim gösterdiği de ileri sürülmüştür. Perry, Perry ve Weiss (1989), 9, 10 ve 11 yaş grubundaki öğrencilerle gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda ilerleyen yaşla birlikte çocukların fiziksel akran zorbalığına maruz kalma oranlarında bir düşüş saptamışlar; buna karşılık, sözel saldırganlığın aynı düzeyde seyrettiğini bildirmişlerdir. Warm (1997), 7-19 yaş arasındaki öğrencilerde birbirlerine takılma/sataşma (teasing) davranışlarını incelemiş ve fiziksel saldırı içeren takılma davranışının birinci sınıflarda yüksek bir oranda gözlendiğini; üçüncü sınıfta düşüşe geçtiğini, buna karşılık kişinin gerçek bir özür, sakatlık ya da kişilik özelliklerine atıfta bulunularak yapılan sataşmaların ise altıncı sınıfta en yüksek düzeye ulaştığını bildirmiştir. Yine aynı çalışmada el kol işaretleriyle kişiyi alaya alma, çirkin el kol işaretleri yapma davranışlarının yaşa bağlı bir değişim göstermediği, buna karşılık cinselliğe ilişkin sataşmaların sekizinci sınıftan itibaren görülmeye başladığı

bildirilmiştir. Sözel nitelikli saldırıların yaşla birlikte artması, sözel becerilerin ve metaforları anlayabilme yetisinin gelişmesiyle ve sözlerin de en az fiziksel saldırılar kadar incitici olabileceğinin farkına varılmasıyla ilgili görülmüştür.

Yaşa bağlı olarak saldırıların niteliğinde gözlenen değişimlerin bir nedeni olarak Smith ve ark. (1999), küçük çocukların akran zorbalığını genellikle fiziksel saldırganlığa giren davranışlarla eş tutmalarını göstermişlerdir. Ancak, ilkokul döneminin ilerleyen yıllarında çocukların sözel saldırganlığı da akran zorbalığı kapsamında değerlendirmeye başladıklarını ve ilişkisel saldırganlık kapsamındaki davranışları ise ancak ortaokul yıllarında akran zorbalığı tanımına dahil ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum, neden fiziksel saldırganlığın küçük yaşlarda daha yaygınken ilişkisel saldırganlığın ileri yaşlarda ağırlık kazandığı sorusuna ışık tutabilir. Ayrıca bu araştırmanın sonuçları, küçük çocukların her türlü fiziksel saldırıyı, taraflar arasındaki güç eşitsizliğini dikkate almadan akran zorbalığı çerçevesinde değerlendirebildiklerini; fakat, yaşları ilerledikçe akran zorbalığının ne olup olmadığını daha iyi kavrayarak ayırt edebildiklerini göstermiştir. Bu sonuç da akran zorbalığı oranlarında yaşa bağlı olarak gözlenen düşüşü açıklamaktadır.

Diğer yandan, akran zorbalığı olaylarının yaygınlığında yaşla ilişkili olarak gözlenen bu iniş ve çıkışların gerçekte yaşa bağlı olmaktan çok okul ve çevre değişimi ile ilişkili olduğu da öne sürülmektedir. Bu görüşe göre, okul değişimi sonucu birbirine yabancı öğrenciler gruplaşma sürecine girecek ve bu süreçte gruptaki dengeler ve grup içindeki bireylerin statüsü belirlenene kadar çekişmeler ve rekabet ortamı doğacaktır. Akran grubu üzerinde hakimiyet kurmak isteyen bireyler, başlangıçta akran zorbalığını da güçlerini kanıtlamak için bir araç olarak kullanacaklardır. Ancak, bir kez dengeler kurulduktan sonra akran zorbalığı olaylarında düşüş yaşanacaktır. Çünkü, uzun vadede akranlar arasındaki dayanışma, bireylere, çekişmeden daha fazla kazanç sağlayacaktır (Pellegrini 2002). Pellegrini ve Long (2002), 11-14 yaşları arasındaki öğrencilerle yaptıkları araştırma sonucunda bu görüşü destekleyen bulgular elde etmişlerdir.

Akran zorbalığına maruz kalma riskinin ilerleyen yaşla birlikte azalma eğiliminde olduğunu gösteren verilerin bir diğer olası nedeni de akran zorbalığını uygulayan ve akran zorbalığına maruz kalan çocukların farklı yaş gruplarında olmalarıdır. Diğer bir deyişle akran zorbalığını uygulayanlar genellikle yaşça daha büyük öğrenciler, hedef aldıkları çocuklar ise daha küçük yaştaki çocuklardır. Saldırganların hedef aldığı kişiler kendilerinden daha güçsüz, dolayısıyla kendilerini savunamayacak ve saldırgan için tehdit oluşturamayacak kişilerdir (Olweus 1991, 1994a, 1994b; Rigby ve diğ. 1997; Salmon ve diğ. 1998; Whitney ve Smith 1993). Bununla birlikte, akran zorbalığı uygulayanların ve hedeflerinin genellikle aynı yaş gruplarında olduklarını gösteren araştırma sonuçları da mevcuttur (Borg 1999; Baldry ve Farrington 1999).

I.IV AKRAN ZORBALIĞININ PSİKOSOSYAL BOYUTU

Genel olarak akran zorbalığına maruz kalmada ilerleyen yaşla birlikte bir düşüş olduğu kabul edilse bile, pek çok araştırmadan elde edilen ortak sonuç, akran zorbalığına hedef olmanın, yani kurban statüsünün, küçük de olsa bir grup çocuk için uzun bir süre devam ettiğidir. Boulton ve Smith (1994)'in ilkokul, Marsh ve arkadaşları (2001)'nin liseli öğrencilerle gerçekleştirdiği boylamsal çalışmalar genellikle akran zorbalığına maruz kalan çocukların aynı öğrenciler olduklarını göstermektedir. Diğer pek çok araştırmadan elde edilen bulgular da akran zorbalığı kurbanı statüsünün oldukça kalıcı olduğunu desteklemektedir, (Bond, Carlin, Thomas, Rubin ve Patton 2001; Hodges ve diğ. 1997; Kochenderfer-Ladd ve Wardrop 2001; Slee 1993; Wolke ve diğ. 2001).

Akran zorbalığına hedef olmanın neden bir grup çocuk için sürekli bir yaşantı haline geldiği sorusuna yanıt aramak için akran zorbalığına maruz kalan çocukları diğer çocuklardan ayıran çeşitli duyuşsal ve davranışsal özellikler bir çok araştırmaya konu olmuştur (Kochenderfer ve Ladd 1997; Perry ve diğ. 1990; Rigby ve diğ. 1997;). Yukarıdaki araştırmalardan elde edilen sonuçlar, akran zorbalığı

kurbanlarının çeşitli davranışsal zayıflıklarının ya da özelliklerinin onları yaşlılarından gelecek saldırılara açık hale getirdiğini düşündürmektedir.

Akran zorbalığına maruz kalan çocukların davranış özelliklerini incelemek amacıyla birbirlerini hiç tanımayan aynı yaştan 6 ve 8 yaş gruplarındaki erkek çocukları sosyometrik statüleri açısından eşleştirilerek her grupta bir popüler (popular), iki ortalama statüde (average), bir ihmal edilen (neglected) ve an az bir tane de reddedilen (rejected) statüde olmak kaydıyla 5-6 kişilik 30 oyun grubu oluşturulmuştur. Her biri 45 dakika süren beş seans sonunda akran zorbalığı kurbanlarının genel olarak kendi haklarını arayamayan, sosyal olarak yetersiz davranışlar sergileyen çocuklar olduğu belirlenmiştir (Schwartz, Dodge ve Coie 1993). Bu çocukların, birini ikna etmeye çalışmak, konuşmayı başlatmak gibi girişimci davranışları nadiren sergiledikleri, akranları tarafından daha az liderlik özelliklerine sahip kişiler olarak tanımlandıkları, oyun grubundaki arkadaşlarını yönlendiremedikleri ve vakitlerinin çoğunu pasif oyunlarla geçirdikleri belirtilmiştir. Kurban statüsünde olan ve olmayan çocuklar arasında saldırgan davranış gösterme eğilimi açısından bir fark görülmediği; buna karşılık, akran zorbalığına hedef olmayan grubun daha girişken ve atak olduğu, kurbanların ise sıklıkla pasif ve boyun eğen tavırlar sergiledikleri bildirilmiştir. Ayrıca bu çocukların grup içinde sevilen çocuklar olmadıkları da bulunmuştur. Araştırmacılar, kurbanların pasif davranış örüntüsünün saldırganları tetiklediğini belirtmişlerdir. Saldırlara hedef olan çocukların diğer çocuklar tarafından sevilmemesinin, zorbalardan bu çocukları mimlemelerine yol açabileceği ifade edilmiştir.

Perry ve ark.'da (1990), akran gruplarının oluşumunun başlangıcında saldırgan çocukların bu davranışlarını pek çok farklı çocuğa yönelttikten sonra, onların verdikleri tepkileri gözleyerek kendileri için tehdit oluşturmayacak hedeflere yöneldiklerini öne sürmüşlerdir. Dahası, bu hedeflere karşı davranışlarının, onlara çeşitli getiriler sağlayacağına inandıklarını belirlemişlerdir: Buna göre zorbalardan kendilerine sürekli hedef olarak seçtikleri çocuklara saldırgan davranışlar yönelttiklerinde maddi-manevi daha çok kazanım elde edeceklerine, hedeflerinin

yaşadığı acı ve üzüntüyü daha fazla dışa vuracağına ve sonuçta onları cezalandırma ya da onlara karşılık verme olasılıklarının daha düşük olduğuna inandıklarını bildirmişlerdir.

Boulton ve Smith (1994), 8-10 yaş grubunun katıldığı ve bir okul yılını kapsayan boylamsal bir çalışmada kronik bir şekilde akran zorbalığı kurbanı olan çocukların, akranları tarafından sürekli yardım arayan kişiler olarak görüldüklerini belirlemişlerdir. Yazarlar, bu durumun akran zorbalığı kurbanlarının diğerleri tarafından beceriksiz ve/veya güvensiz olarak algılanmalarına ve grup içindeki saldırgan çocuklar tarafından potansiyel hedefler olarak mimlenmelerine yol açıyor olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca araştırmacılar, akran zorbalığı kurbanlarının, başkalarıyla daha az işbirliğine girdiklerini bildirmişlerdir. Bir başka araştırma da bu bulguyu doğrulamaktadır (Rigby ve diğ. 1997). Güney Kore’de gerçekleştirilen bir çalışmada ise araştırmacılar, saldırganlık, itaatkarlık, içine kapanıklık ve yalnızlık ile akran zorbalığına maruz kalma arasında pozitif; ataklık ve sosyal davranışlar gösterme, akademik başarı ve akranlar tarafından kabul görme ile negatif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir (Schwartz ve diğ. 2002). Ayrıca, erkek çocuklar arasında fiziksel olarak diğerlerinden daha güçsüz çocuklar, zorbalardan daha fazla hedef olarak seçilmektedir (Hodges ve diğ. 1997; Olweus 1991, 1994a ve 1994b; Schwartz ve arkadaşları 1993). Ülkemizde gerçekleştirilen bir çalışmada da akran zorbalığına hedef olan çocukların arkadaşları tarafından daha utangaç ve daha çok yardım arayan çocuklar olarak görüldükleri bulunmuştur (Yıldırım 2001).

Bir grup araştırmacı da, yükleme eğilimleri ve sonuca ilişkin beklentilerin çocukların akran grubuna uyum sağlamalarında belirleyici rol oynadığını bildirmişlerdir (Schwartz, Dodge, Coie, Hubbard, Cillessen, Lemerise ve Bateman 1998). Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, akranlarının davranışlarına düşmanca ve öc alma isteğiyle karşılık veren çocukların daha fazla akran zorbalığına maruz kaldıkları görülmüştür. Ayrıca atak-saldırgan davranış stratejilerinin olumsuz sonuçlar doğuracağı beklentisinin de akran zorbalığına maruz kalmayı önemli ölçüde yordadığı belirtilmiştir. Araştırmacılar, bu çocukların çoğunlukla itaatkar tavırlar

sergilediklerini, bunun sonucu olarak da saldırgan akranları için uygun birer hedef olarak görüldüklerini öne sürmüşlerdir. Dahası, akranlarının davranışlarına düşmanca yüklemelerde bulunan çocukların da daha fazla akran zorbalığına maruz kaldıkları bulunmuştur. Akranlarının saldırılarına hedef olan çocukların, başka çocukların davranışlarını “kışkırtıcı” olarak değerlendirebilecekleri ve böylece öfkeli, saldırgan tepkiler verebilecekleri tartışılmıştır. Schwartz ve ark.’nın (1997) saldırganlık ile akran zorbalığına maruz kalma arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu gösteren bulguları da bu düşünceyi desteklemektedir. Andreou (2000)’da hem kurban hem de zorba statüsünde olan çocukların kendileri ve başkaları insanlar hakkındaki düşüncelerinin olumsuz olduğunu, başkalarını yönlendirme yoluna gittiklerini ve iç kontrol odaklarının düşük olduğunu bulmuştur.

Araştırmalar, akran zorbalığına hedef olmayı belirleyen davranışların, çocukluğun ilk yıllarından itibaren sosyalleşme sürecinde gelişiyor olabileceğine işaret etmektedir. Ladd ve Kochenderfer-Ladd (1998), anaokulu çocuklarının anneleriyle ev ortamındaki ilişkilerini gözlemişler ve ailenin, akran zorbalığıyla sonuçlanan davranışların gelişimine nasıl bir katkısı olduğunu araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, akran zorbalığına maruz kalan çocukların ebeveynleri, çocuklarının davranışları üzerinde aşırı bir kontrol kurarak, çocuklarının sosyal çevrelerinde kendi etkilerini deneyimlemelerine izin vermemektedir. Bunun bir sonucu olarak da çocuklar, sosyal ortamlarda pasif roller üstlenmekte, girişken olamamakta, otonomi duyguları gelişmemektedir. Buna karşılık, çocuklarının ihtiyaç ve isteklerine duyarlı olan ve davranışlarına gerektiği gibi tepki verebilen annelerin çocuklarının akran zorbalığına maruz kalma olasılıkları daha düşüktür. Çocuklar kendilerini, çevrelerinde daha fazla etki ve kontrol gücüne sahip olarak algıladıkları için kendine güven duygularının arttığı belirtilmiştir. Ayrıca, ebeveynlerine aşırı yakın olan çocukların, özellikle erkek çocuklarının, akran zorbalığına diğerlerinden daha fazla maruz kaldığı belirlenmiştir. Bu çocukların dikkat çekmek ve destek bulmak amacıyla kırılgan davranışlar sergiliyor ve beceri gerektiren aktivitelerden kaçınıyor olabilecekleri öne sürülmüştür. Erkek çocuklarda ebeveynle yakınlığın, kız çocuklarda olduğundan daha fazla akran zorbalığı ile

ilişkili olması sosyalleşme süreciyle açıklanmıştır. Sosyalleşme sürecinde erkek çocukların sergiledikleri kırılğan davranışlar, akranları tarafından birer zayıflık belirtisi olarak algılanıp, olumsuz tepki çekmektedir.

Dahası, akran zorbalığına maruz kalan çocuklar arasında, akranlarına karşı saldırgan olan ve olmayan çocukların da aile içindeki sosyalleşme süreçlerinin farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Akran zorbalığına maruz kalan erkek çocukların saldırgan ve pasif kurbanlar olmak üzere iki ayrı gruba ayrıldığı boylamsal bir çalışmada, saldırgan kurbanların, pasif kurbanların ve kurban olmayan saldırgan çocukların ev ortamlarının ne gibi farklılıklar gösterdiği araştırılmıştır. Araştırmada, ailenin uyguladığı disiplinin katılığı, çocuğa uygulanan şiddet, eşler arasındaki çatışmanın şiddeti ve fiziksel şiddet uygulanıp uygulanmadığı, annenin çocuğuna karşı sıcak ve düşmanca tutumları ve sosyoekonomik düzey yordayıcı değişkenler olarak incelenmiştir. Sonuçlar diğer gruplara göre saldırgan kurbanların daha fazla ebeveyn saldırısına maruz kaldığını, anne-baba arasındaki çatışmaya daha fazla tanık olduğunu ve annenin düşmanca tutumuyla karşılaştığını göstermiştir. Pasif kurbanlarınsa normal akranlarından daha farklı bir ev ortamında yetişmedikleri bildirilmiştir (Schwartz, Dodge, Pettit ve Bates 1997).

Baumeister ve Tice (1990), insanların akran gruplarından dışlanmalarının başlıca üç nedeni olduğunu öne sürmüşlerdir. Bunlar sırasıyla grubun yararına bir katkıda bulunamamak, grup kurallarını ihlal etmek ve sosyal olarak istenmeyen özelliklere sahip olmaktır (Aktaran; Leary 1990). Gerçekten de Pope ve Bierman (1999), ilkokulda rahatsız edici ve yıkıcı davranışları olan, hiperaktif, sosyalleşmekten kaçınan ve içselleştirilmiş sorunları olan erkek çocukların ergenlik döneminde akranlar tarafından kabul görmediklerini, sevilmediklerini, sosyal açıdan beceriksiz olarak tanımlandıklarını ve akran zorbalığına maruz bırakıldıklarını bildirmişlerdir. Yıldırım (2001) ise, akran zorbalığını hem bizzat kendisi uygulayan hem de diğerlerinin bu tür davranışlarına maruz kalan çocukların ve akran zorbalığına maruz kalmayan zorbalıların, yalnızca kurban statüsündekilere ve akran zorbalığı uygulamayan ve maruz kalmayan çocuklara göre daha fazla yıkıcı

davranışlar sergilediklerini bildirmiştir. Coie, Dodge ve Coppotelli (1982)'de popüler çocukların akranlarıyla işbirliği yapan, lider kişiler olarak tanımlanırken, reddedilen statüdeki çocukların popüler çocukların tersine, grubu bozan, kavgacı ve yardım arayan çocuklar olarak görüldüklerini belirlemiştir. Gerçekten de bir çalışmada, abartılı bir kendine güven ve kendi üstünlüğüne duyulan inancın diğer bir deyişle savunmacı ego'nun akran zorbalığını uygulamayla anlamlı olarak ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışmada erkek çocuklar arasında akran zorbalığına maruz kalmayı en iyi yordayan iki yordayıcının akranlar tarafından düşük benlik saygısına sahip olarak değerlendirilmek, buna karşılık yüksek savunmacı ego puanına sahip olmak olduğu belirtilmiştir. Araştırmacılar, arkadaşları tarafından benlik saygıları yüksek olarak değerlendirilen çocukların ise saldırılara hedef olan çocukların yanında yer alarak onları koruduklarını bildirmişlerdir (Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi ve Lagerspetz 1999).

Deater-Deckard (2001), dışsallaştırılmış sorunları (externalizing problems) olan çocukların akranları tarafından dışlandığını ve akran zorbalığına maruz bırakıldığını, çünkü, bu çocukların, daha geniş akran grupları tarafından normal akran ilişkilerini bozdukları için istenmediklerini belirtmektedir. Dışlanma sonucunda çocuk, normal akran ilişkilerini deneyimleyemeyeceği ve sosyalleşme sürecinin önü kesileceği için çocuğun, dışsallaştırdığı sorunlu davranışlarının daha da artacağı öne sürülmüştür. Egan ve Perry (1998), 3-7. sınıflarda okumakta olan kız ve erkek öğrencilerden aynı öğretim yılı içinde, biri güz biri bahar dönemi olmak üzere iki kere ölçüm almış ve benlik kavramıyla akran zorbalığına maruz kalma arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlar, benlik kavramı ve akran zorbalığının çift yönlü bir etkileşim içinde olabileceğini göstermiştir. Diğer bir deyişle, çocuğun benlik kavramının düşük olması, üzüntü, korku gibi hislerini belli etmek ve sosyal ilişkilerden kaçınmak gibi saldırılara hedef olmasını sağlayacak davranışlar sergilemesine yol açabilir. Sonuçta, çocuğun sürekli olarak saldırılara maruz kalması zamanla zaten olumsuz olan benlik kavramının daha da olumsuzlaşmasına neden olarak döngüsel bir süreci ortaya çıkarmaktadır. Literatürde bu görüşü destekleyen

çeşitli araştırma bulguları mevcuttur (Boivin ve Hymel 1997; Hodges. ve diğ. 1999; Marsh, ve diğ. 2001; O'Moore ve Kirkham 2001; Schwartz ve diğ. 1993).

Diğer yandan, akran zorbalığına maruz kalma kişide iz bırakan ve unutulamayan bir deneyimdir (Eslea ve Rees 2001). 9-11 ve 11-14 yaş grubundan Maltalı öğrencilerle gerçekleştirilen bir anketin sonuçları, akran zorbalığı kurbanlarının saldırılara maruz kaldıktan sonra en sık hissettikleri duyguların kin, öfke ve kendine acıma olduğunu göstermiştir. Bunları, çaresizlik ve ilgisizlik izlemektedir. Hissedilen duyguların yaşa göre de değiştiği bildirilmiştir. İlkokul yıllarında akran zorbalığına uğramak çocukta daha çok çaresizlik ve kendine acıma gibi duygular uyandırmakta, ortaokul yıllarında ise bu duygular yerlerini öfkeye ve kine bırakmaktadır (Borg 1998).

Akran zorbalığına maruz kalmanın akademik yaşantı üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin çeşitli çalışmalar da mevcuttur. Buhs ve Ladd (2000), akranları tarafından reddedilen ve akran zorbalığına maruz kalan çocukların sınıf içi etkinliklere katılmaktan kaçındıklarını ve buna paralel olarak da akademik başarılarında düşüş görüldüğünü belirtmişlerdir. İlkokula yeni başlayan çocuklarla yapılan kısa süreli boylamsal bir çalışmada da akran zorbalığına maruz kalan çocukların akademik başarılarında düşüş, okuldan uzaklaşma isteği ve yalnızlık hissettikleri belirlenmiş; üstelik akran zorbalığı geçici bir deneyim olarak kalsa bile çocukların okuldan uzaklaşma isteklerinin süreklilik gösterdiği belirlenmiştir (Kochenderfer ve Ladd 1996). Ayrıca, çocukların %15'inin okulun akran zorbalığına maruz kalma açısından güvensiz bir yer olduğunu düşündükleri saptanmıştır (Slee 1993).

Akran zorbalığı deneyimlerinin çeşitli psikolojik sorunlarla da ilişkili olduğu görülmektedir. Kumpulainen, Räsänen ve Puura, (2001), akran zorbalığı olaylarına hem zorba hem de kurban olarak karışmış çocukların psikiyatrik yardıma başvurma olasılıklarının da yüksek olduğunu bildirmişlerdir. Gerçekten de zorbaların ve onların zorbalıklarına maruz kalan çocukların intihara daha çok eğilimli oldukları

(Kaltiala-Heino ve diğ. 1996) ve depresif duygu durumu, yatak ıslatma, iyi uyuyamama, mide ve baş ağrılarından yakındıkları (Williams, Chambers, Logan ve Robinson 1996) bildirilmiştir. Bu konuda 1978'den 1997'ye kadar yayınlanmış olan pek çok araştırmanın bir meta analizini gerçekleştiren Hawker ve Boulton (2000) ve daha sonra gerçekleştirilen çeşitli araştırmalar, akran zorbalığı kurbanlarının genellikle yalnızlık hissi duyduklarını, depresyon ve kaygı yaşadıklarını göstermiştir (Bond ve diğ. 2001; Crick ve Bigbee 1998; Prinstein ve diğ. 2001; Schwartz 2000).

Pek çok araştırmadan elde edilen sonuçlar akran zorbalığının psikolojik olduğu kadar çeşitli sosyal sorunlarla da ilişkili olduğunu göstermiştir (Perry ve diğ. 1988). Crick ve Bigbee (1998)'nin araştırması, genel olarak açık veya ilişkisel saldırganlığa maruz kalan kız ve erkek çocukların, akranlarından daha az kabul gördüklerini, daha çok reddedildiklerini, kendilerini yalnız hissettiklerini ve sosyal ilişkilerden kaçındıklarını belirlemiştir. Bu bulgular, çeşitli araştırmalarca da desteklenmiştir (Boulton ve Smith 1994; Graham ve Juvonen 1998; Kochenderfer-Ladd ve Skinner 2002). İki seneyi kapsayan boylamsal bir çalışmada, sık sık akran zorbalığına hedef olan çocukların, çeşitli sosyal ve davranışsal problemler yaşama risklerinde ciddi bir artış olduğu belirlenmiştir (Schwartz ve diğ. 1998). Buna ek olarak, Crick ve Bigbee (1998), ilişkisel akran zorbalığına maruz kalan kızların, kendilerini kontrol etmede zorlandıklarını ve öfkeli, saldırgan tepkiler verdiklerini bildirilmişlerdir. Yıldırım (2001)'in araştırmasında ise akran zorbalığına yalnızca hedef olan çocukların akran zorbalığına karışmayan çocuklardan daha az sevilmediklerini; buna karşılık, akran zorbalığının hem hedefi hem de uygulayıcısı olanlarla yalnızca uygulayan çocukların, akranları tarafından akran zorbalığına yalnızca maruz kalanlardan ve akran zorbalığına karışmayan çocuklardan daha az sevildiklerini göstermiştir.

Crick ve Bigbee (1998)'nin araştırmalarından elde ettikleri bir başka sonuç ise kullanılan yöntemle ilişkindir. Araştırmada hem kendini bildirim türünde hem de akran bildirimine dayanan akran zorbalığına maruz kalma ölçeği kullanılmış, kendini bildirim türündeki ölçekten elde edilen verilerin psikolojik uyum sorunlarını daha güçlü bir şekilde yordadığı, buna karşılık, akranlardan elde edilen verilerin de sosyal

sorunları daha güçlü bir şekilde yordadığı belirlenmiştir. Ancak her iki ölçümden elde edilen tutarlı puanlar, hem psikolojik hem de sosyal uyum sorunlarını her bir ölçeğin tek tek yordadığından daha güçlü bir şekilde yordamaktadır. Bu durumda akran zorbalığına maruz kaldıklarını düşünen çocuklar, akranları tarafından akran zorbalığı kurbanı olarak görülsün ya da görülmesin, bu durumdan psikolojik olarak etkilenmektedir. Diğer bir deyişle psikolojik uyum sorunlarını öznel bakış açısı belirlerken; sosyal sorunları, çocuk kendisinin akran zorbalığına maruz kaldığını kabul etsin ya da etmesin, akranlar tarafından bildirilen akran zorbalığı mağduriyeti güçlü bir şekilde yordamaktadır. Graham ve Juvonen (1998)'in çalışması da benzer sonuçlar göstermiştir.

Ayrıca, akran zorbalığının hangi boyutlarının hangi içselleştirme ve dışsallaştırma sorunlarıyla ilişkili olduğunu inceleyen araştırmalar, akran zorbalığının birden fazla türüne maruz kalan çocukların, tek bir türüne maruz kalanlara göre daha yüksek düzeyde depresyon, dışsallaştırma sorunları ve yalnızlık duygusu yaşadıklarını bulmuştur (Prinstein ve Vernberg 2001; Wolke ve diğ. 2000).

I.V AKRAN ZORBALIĞINDA CİNSİYETİN ROLÜ

Saldırganlığa ilişkin araştırmalar, saldırganlığın ağırlıklı olarak erkekler tarafından sergilendiğine ve akran zorbalığı riskinin erkekler için kızlardan daha fazla olduğuna işaret etmektedir (O'Moore ve Hillery 1989; Rigby 2000; Rigby & Slee 1991; Salmivalli ve diğ. 1999; Whitney ve Smith 1993). Buna paralel olarak saldırganlığa ilişkin pek çok araştırma yalnızca erkeklerle yapılmıştır. Kadınların dahil edildiği araştırmalarda ise cinsiyetler arasında saldırganlığa ilişkin farkın nereden kaynaklandığı sorusuna bugüne kadar çeşitli açıklamalar getirilmiştir. Örneğin, yetişkin kadın ve erkek deneklerle yapılmış araştırmaların meta-analizinin gerçekleştirildiği bir çalışma sonucunda, kadınların erkeklere oranla saldırgan davranışlarının ardından kendilerini daha fazla suçlu ve kaygılı hissettikleri, saldırıların hedefi olan kişilerin uğradığı zarar konusunda daha hassas oldukları

belirtilmiştir. Özellikle de uygulanan şiddetin fiziksel yönünün olması durumunda saldırganlığın doğuracağı sonuçlara ilişkin düşünceler açısından cinsiyet farklılıklarının iyice belirginleştiği kaydedilmiştir. Ayrıca, kadınların, saldırgan davranışlarının sonucunda kendilerine gelebilecek zararlar konusunda da erkeklere göre daha fazla kaygı duydukları saptanmıştır (Eagly ve Steffen 1986).

Ancak son zamanlarda bu görüşe karşıt görüşler dile getirilmeye başlanmış ve kadınlar ile erkekler arasında saldırganlığa dair gözlenen farklılıkların niceliksel olmaktan çok niteliksel olduğu bildirilmiştir (Crick ve Grotpeter 1995; Mynard ve Joseph 2000). Bunun nedeni olarak da kadınların çeşitli nedenlerden dolayı farklı saldırganlık türlerine yönelmeleri gösterilmiştir. Erkeklerin daha saldırgan olduğuna ilişkin bulguların kadınlar arasında daha yaygın olduğu düşünülen ilişkisel/dolaylı saldırganlığın dikkate alınmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu çalışmalarda erkek çocukların doğrudan saldırılara daha çok hedef oldukları, buna karşılık kız çocuklarının dolaylı istismarı daha fazla yaşadıkları ortaya konmuştur (Austin & Joseph 1996; Crozier & Dimmock 1999; Crick & Bigbee 1998; Perry ve diğ. 1989). Galen ve Underwood (1997)'da, 9, 12, ve 15 yaşlarındaki erkek öğrenciler arasında sosyal (ilişkisel) saldırganlık sergileme oranlarının yaşla birlikte azaldığını; kızlarda ise bu oranda bir artış olduğunu bildirmişlerdir.

Kadınların dolaylı saldırganlığa yönelmelerinde çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Öncelikle, kadınlar, doğrudan saldırı biçimindeki davranışları onay görmediği ve bu yönde cesaretlendirilmedikleri için saldırganlığın farklı formlarına yöneliyor olabilirler. Bu tür saldırganlığın en önemli özelliklerinden biri saldırganın kimliğini gizleyebilmesidir. Böylelikle kadın hem toplum baskısından hem de karşı ataklardan kendini korumuş olmaktadır. Genellikle dolaylı saldırganlık kolay belirlenmemektedir; çünkü saldırgan, çoğunlukla hedefiyle yüz yüze gelmemekte, davranışlarını gizli tutabilmekte ya da gözlendiğini fark ettiğinde saldırgan tutumundan tümüyle vaz geçmektedir (Lagerspetz ve Björkvist 1994). Nitekim 9-12 yaş grubunda genel olarak her iki cinsiyetten saldırgan çocuklar da, saldırgan davranışların istedik sonuçlar getireceğine inansalar da erkek çocuklar, kız

çocuklara oranla davranışlarından daha fazla olumlu sonuçlar beklemektedirler (Perry, Perry ve Rasmussen 1986). Özellikle de erkek çocuklar saldırgan davranışlarının sonucunda akranlarından daha fazla onay göreceklerini düşünmektedirler. Yine de sonuçlar, azda olsa kızların erkek çocuklara oranla saldırganlaşmakta daha fazla zorlandıklarını göstermektedir. Erkek çocuklarının kızlara göre saldırgan davranışlarından daha hoşnut oldukları bildirilmiştir. Kızlarınsa saldırılara hedef olan kişinin incineceğine ve yaralanacağına ilişkin beklentileri erkek çocuklara oranla çok daha fazladır. Benzer şekilde, Lagerspetz ve Björkqvist (1994), geri çekilme ve daha barışçıl stratejiler izlemenin kızlar arasında erkeklere göre daha yaygın olduğunu bulmuşlardır.

Kızların daha az saldırgan olduklarına ilişkin bulguların bir başka nedeni ise kızların saldırgan olduklarını itiraf etmekte zorlanmaları olabilir. Çocukların saldırgan davranışlarını akranlarının değerlendirmesi ile kendi bildirimleri arasındaki korelasyonlar incelendiğinde, doğrudan saldırı türündeki davranışlar için elde edilen korelasyonun, ilişkisel saldırıda elde edilen korelasyondan daha yüksek olduğu bulunmuştur (Lagerspetz, Björkqvist ve Paltonen 1988, Lagerspetz & Björkqvist 1994). Benzer şekilde, 14-15 yaş grubundaki kızlar, kendileriyle yapılan birebir görüşmelerde başkalarının kızdıkları zaman hedef aldıkları kişiye neler yaptıklarını anlatmışlar ancak, kendilerinin benzer bir durumda ne yapacakları sorulduğunda genellikle hiç bir şey yapmadıklarını ya da görmezden geldiklerini belirten cevaplar vermişlerdir. Araştırmacılar bunu, kişinin dolaylı saldırganlık kapsamına giren davranışları kendisinin gerçekleştirdiğini itiraf etmesinin daha zor olmasına bağlamışlardır (Lagerspetz & Björkqvist 1994). Benzer bir araştırma sonucu bu görüşü destekler niteliktedir. Araştırmada, fiziksel saldırganlık için hem akranlardan hem de öğrencinin kendisinden alınan ölçümler arasındaki ilişkinin yaşa bağlı olarak güçlendiği ve her iki kaynaktan elde edilen bilginin daha çok örtüştüğü görülmüştür. Ancak, ilişkisel saldırganlığa ilişkin kişinin kendisinden ve akranlarından elde edilen verilerin ilerleyen yaşla birlikte birbirleriyle daha tutarlı hale gelmediği saptanmıştır. Bu durum, ilişkisel saldırının dolaylı yoldan gerçekleştirilmesine bağlanmıştır.

Saldırgan, kimliğini kurbanın kendisi kadar araştırmacıdan da gizliyor olabilir yorumu yapılmıştır (Cairns, Cairns, Nickerman, Ferguson ve Gariepy 1989).

Kızların karşısındaki kişileri incitmek için neden dolaylı yollara başvurdıkları sorusu ise arkadaş ilişkilerine bakış açılarıyla açıklanabilir. Arkadaşlar, kızlar için erkek çocuklarda olduğundan daha fazla duygusal önem taşımaktadır. Bir araştırmada, kızların, diğer kızların kimlerle iyi arkadaş olduklarını ve hangi akran grubuna dahil olduklarını net bir şekilde ortaya koyabildikleri; buna karşılık erkek çocukların, diğer erkek arkadaşlarının hangi akran grubu içinde yer aldığını kızlar kadar net belirleyemedikleri görülmüştür. Ayrıca, kızların akranlarıyla çoğunlukla iki kişiden oluşan küçük akran grupları oluşturdukları; buna karşılık, erkek çocuklarının genellikle dörtten fazla kişiden oluşan geniş gruplara dahil oldukları belirlenmiştir. Bu durum, kızların ilişkilerinde duygusal yakınlığa ve samimiyete daha fazla önem verdiklerinin bir göstergesi olabilir. Buna bağlı olarak da saldırgan kızların, hedeflerine zarar vermenin en etkili yolunun dolaylı yoldan onların sosyal konumlarını ve ilişkilerini dolaylı olarak hedef almaya yöneldikleri öne sürülmüştür (Lagerspetz ve Björkqvist 1994). Gerçekten de Moore ve Boldero (1991), kızların erkeklere göre yakın ilişkilere daha fazla önem verdiklerini, arkadaşlarıyla yakın olmaktan daha fazla doyum aldıklarını, arkadaşlarıyla sorunlarını daha çok paylaştıklarını ve uzaktaki arkadaşlarıyla yakın ilişkilerini daha iyi koruduklarını göstermişlerdir. Bu görüşü destekleyecek bir başka çalışmada, Salmivalli, Kaukiainen ve Lagerspetz (yayınlanmamış) 6. sınıf kız ve erkek öğrencilerinin bir arkadaştan ve onunla ilişkilerinden neler bekledikleri incelenmiş ve kızların arkadaşlarından daha fazla yakınlık, sadakat ve bağlılık bekledikleri bulunmuştur. Araştırmacılar, bu tür beklentilerin ihanet fırsatını da beraberinde getirebileceğini; bu tip ilişkilerde ihanetin, özellikle incitici, aynı zamanda da etkili bir saldırı yöntemi olacağını belirtmişlerdir. Kızların akran ilişkilerindeki samimiyet ve yakınlığa verdikleri bu önem aynı zamanda onlara bu ilişkilerde ihanetin ne kadar acı verici olabileceğini anlamalarını sağlamasının yanı sıra ihaneti deneyimlemeleri için de uygun ortam yaratmaktadır (Akratan; Salmivalli, Kaukiainen ve Lagerspetz 1998). Bu görüşü destekleyen diğer çalışmalarda, Galen ve Underwood (1997),

kızların sosyal saldırganlığı en az fiziksel saldırganlık kadar incitici bulduklarını bildirmiş; Crick (1995) ise kızlar için ilişkisel boyuttaki kışkırtmaların erkek öğrencilere göre daha fazla sıkıntı verici olduğunu belirlemiştir. Ancak, araştırmacılar, dolaylı saldırganlığın gelişmesi için belli bir sosyal olgunluğa ulaşmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Lagerspetz ve Björkvist (1994), dolaylı saldırganlığın sürekliliği ve kullanılan stratejilerin kız ve erkeklerde gelişimsel olarak nasıl bir değişim gösterdiğini belirlemek için 8-9, 11-12, 15-16 ve 18-19 yaş grubundan öğrencileri karşılaştırdıklarında genel olarak dolaylı saldırganlığın kızlarda daha yaygın olduğunu görmüşlerdir. Dolaylı saldırganlığa ilişkin bu sonuç bütün yaş grupları için geçerli olup tek istisna 8-9 yaş grubundaki kız öğrencilerdir. olduğu belirtilmiştir. Bu sonuçlar, dolaylı saldırganlığın ilerleyen yaşlarda geliştiğine, 8-9 yaş grubundaki kızların ise henüz yeterli sosyal ilişkilerin önemini kavrayacak olgunluğa ulaşmamış olabileceklerine işaret etmektedir. Bu durumda küçük yaş gruplarıyla yapılan çalışmalarda ilişkisel saldırganlık açısından cinsiyet farklarına bakılsa bile kız ve erkek çocuklar arasında fark görülmeyeceği için kızların genel olarak daha az saldırgan olduğuna dair yanlış sonuçlara varılabilir.

Diğer yandan, saldırganlığın daha çok erkekler tarafından uygulandığına dair genel görüş doğru olsa bile, saldırıların hedeflerinin de her zaman erkek olduğu anlamına gelmemektedir. Austin ve Joseph (1996), kızlar ve erkekler arasında akran zorbalığına maruz kalma açısından bir fark görülmediğini buna karşılık, zorba statüsünde, erkeklerin kızlardan daha yüksek puan aldıklarını bildirmişlerdir. Mynard ve Joseph (1997) ise kız ve erkek çocukları arasında ne kurban ne de zorba statüsü açısından bir fark görülmediğini belirtmişlerdir.

Bir başka çalışmada, 6-11 yaş grubundaki öğrenciler sınıflarında gözlenmiş ve saldırgan davranışlar sergileme, saldırılara hedef olma ve uygulanan ya da hedef olunan saldırının türü açısından yaş grupları ve cinsiyetler arasında bir fark olup olmadığı incelenmiştir (Archer, Pearson ve Westeman 1988). Araştırmacılar, saldırganlığı, fiziksel ve sözel saldırganlık olarak iki boyutuyla ele almışlar; araştırma bulguları beklendiği gibi erkek çocukların bütün yaş gruplarında kızlara

göre anlamlı olarak daha fazla fiziksel saldırganlık sergilediklerini ya da bu tip saldırganlığa maruz kaldıklarını göstermiştir. Ancak sözel saldırganlık için durum tam tersidir. Kızlar arasında sözel saldırganlık uygulama ve sözel saldırılara maruz kalma, bütün yaş gruplarında erkek çocukları arasında olduğundan daha yaygındır. Saldırmanın hedefinin cinsiyetine ilişkin bulgular, her iki cinsiyetin de saldırgan davranışlarını daha çok hemcinslerine yöneltme eğiliminde olduklarını göstermiştir. Ancak araştırmacılar, toplumun erkek çocuklarına kızlara karşı nazik olmaları gerektiğini öğrettiği için erkek çocuklarının kızlara karşı saldırganlık sergilemekte daha isteksiz olabilecekleri görüşünü sınıadıklarında, karşı cinsiyete saldırganlık yöneltme konusundaki isteklilik açısından kız ve erkek çocuklar arasında bir fark olmadığını görmüşlerdir.

Nitekim, kızlara yöneltilen saldırgan davranışlar, her zaman kızlardan gelmek zorunda olmadığı için kızların saldırganlık eğilimlerinin daha az olduğu kabul edilse bile akran saldırılarına hedef olma açısından kızlar da en az erkek çocuklar kadar risk altında olabilirler. Literatürde, erkek çocuklarının kızlara, kızların erkek çocuklarına olduğundan daha fazla saldırgan davranışlar yönelttiklerine dair pek çok bulgu vardır (Boulton ve Smith 1994; Kumpulainen ve diğ. 2001; Vermande, Oord, Goudera ve Rispens 2000, Vernberg ve diğ. 1999; Wolke ve diğ. 2001).

I.VI AKRAN ZORBALIĞININ BENLİKLE İLİŞKİSİ

Benliğe ilişkin bilgi, çeşitli kaynaklardan gelir. Bu kaynaklar arasında kişinin kendi kendini gözlemlemesi, diğerlerinden aldığı geri bildirimler ve sosyal karşılaştırmalar sayılabilir. Kişi bu kaynaklardan birinden, hepsinden ya da kendisi için erişilebilir herhangi birinden yararlanabilir. Bu nedenle de, bireyin gelişim sürecinde akranlar, yalnızca bir sosyalleşme aracı değil, fakat aynı zamanda kendileri hakkında bilgi sağlayan birer kaynaktır. Çocuk, akranlarıyla biraraya geldikçe kendisinin potansiyelini anlar, kendisini daha gerçekçi bir biçimde değerlendirir. Ancak, karşılaştırma yoluyla kendini değerlendirebilme becerisi zaman içinde gelişir

(Ruble, Boggiano, Feldman ve Loebel 1980). Çocuklarda küçük yaşlarda benlik değerlendirmeleri gerçekçi olmayan bir biçimde yüksektir. Benlik değerlendirmesinin gerçekçi bir biçimde yapılabilmesi, çocuğun belli bir yaşa, bilişsel ve sosyal olgunluğa ulaşmasını ve kendisini çeşitli ortamlarda değerlendirmesini gerektirir. Stipek (1981)'in anaokuluna ve ilkokul 1, 2 ve 3. sınıflara devam etmekte olan çocuklarla gerçekleştirdiği araştırmasında çocukların kendilerine ilişkin değerlendirmeleriyle akranlarının değerlendirmelerini karşılaştırmıştır. Çocukların, küçük yaştan itibaren diğer çocukları, onların performanslarına bakarak gerçekçi bir biçimde değerlendirebildikleri görülmüş, ancak sıra kendilerini değerlendirmeye geldiğinde küçük yaş gruplarının kendileri hakkında yaptıkları değerlendirmeler ile akranlarının onlar hakkındaki değerlendirmeleri arasında bir ilişki bulunamamıştır. Yalnızca büyük grubun kendileri hakkındaki değerlendirmeleri ile akranlarının onlar hakkındaki değerlendirmelerinin birbiriyle örtüştüğü görülmüştür. Beklendiği gibi, küçük yaş gruplarının kendilerine ilişkin değerlendirmeleri, büyüklere göre daha olumludur.

Benlik kavramının, gelişim sürecinde kişinin yaşadığı çeşitli deneyimler sonucundaki nedensel yüklemelerine bağlı olarak geliştiği düşünülmektedir. Örneğin, Graham ve Juvonen (1998), akran zorbalığı kurbanlarının benlik değerlendirmelerinin, akran zorbalığına maruz kalma nedenlerini neye bağladıklarıyla ilişkili olacağını öne sürmüşlerdir. Araştırmacılar, akran zorbalığı ile benlik değeri arasındaki ilişkinin, kişinin hangi nedensel yüklemelerde bulunduğuyla açıklanabileceğini belirtmişlerdir. Bu durumda akran zorbalığına maruz kalan çocuklar, akran zorbalığının nedenlerini değişmeyen ve kontrol edilemeyen nitelikleriyle ilişkilendirmektedirler. Bunun sonucunda da benlik değerleri olumsuz yönde etkilenmektedir. Bunun yanı sıra akran zorbalığının, kişinin dahil olduğu etnik grup ya da alt kültürü mü yoksa kişisel özellikleri mi hedef aldığına bağlı olarak benlik kavramında farklı etkilerinin olabileceği görülmüştür. Verkuynen ve Thijs (2001)'in Hollanda'da yaşamakta olan Türk çocuklarından elde ettikleri bulgular, etnik kökeni hedef alarak yapılan saldırıların çocukların etnik benlik-saygılarını,

kişiliklerine yönelik yapılan saldırıların ise kişilik benlik saygılarını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi akranlar, benlik kavramının gelişiminde önemli roller üstlenmektedir ve akran zorbalığına maruz kalmak gibi akranlarla yaşanan olumsuz deneyimler çocuk ve ergenlerin benlik kavramını olumsuz yönde etkilemektedir. Austin ve Joseph (1996), 8-11 yaş grubuyla gerçekleştirdikleri bir çalışmada akran zorbalığına karışan çocukları yalnızca zorba, yalnızca kurban, hem zorba hem kurban ve akran zorbalığına karışmayanlar olarak dört gruba ayırdıktan sonra bu çocukların benlik kavramlarına ve depresyon düzeylerine bakmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, hem zorba hem de kurban kategorisindeki çocukların kendi davranışlarına ilişkin düşünceleri diğer bütün gruptakilerden daha olumsuzdur. Bu çocukların atletik yeterliklerine ilişkin görüşleri oldukça olumlu olsa da akademik başarılarına, sosyal konumlarına ve bütünsel özdeğerlerine (global self-worth) ilişkin değerlendirmeleri olumsuzdur. Yalnızca kurban statüsündeki çocuklar ise benlik kavramlarına ilişkin bütün boyutlardan akran zorbalığına karışmayan gruba göre daha düşük puan almışlardır. Bu grubun kendi sosyal konumlarına, atletik yeterliklerine, fiziksel görünümüne ve genel olarak kendi benlik değerlerine ilişkin düşünceleri son derece olumsuzdur. Ayrıca her iki kurban grubunun depresyon düzeyleri de yüksektir. Diğer pek çok araştırmadan elde edilen veriler de benzer sonuçlar vermiştir (Andreau 2000; Boulton ve Smith 1994; Mynard ve Joseph 1997; Neary ve Joseph 1994). Marsh ve arkadaşları (2001) da boylamsal bir çalışmada, öğrencilerden 8. sınıftan itibaren ikişer yıl arayla 3 kez ölçüm almışlar; sonuçta, akran zorbalığı kurbanlarının genel olarak düşük benlik kavramları olduğunu ve akran zorbalığına maruz kaldıkları süreçte benlik kavramlarının daha da olumsuzlaştığını bildirmişlerdir.

Ancak, çeşitli araştırmacıların gerçekleştirdiği çalışmalar benlik kavramının, kişinin yaşadığı deneyimleri nasıl algıladığını belirliyor da olabileceğini ortaya koymuştur. Brown, Dutton ve Cook (2001), benlik saygısının çok erken yaşlardan itibaren geliştiğini ve bir kez geliştikten sonra da kişinin olumlu ve olumsuz

deneyimlerden nasıl etkileneceği, benlik değerini nasıl koruyup yükselteceği ya da onaracağına belirleyici rolü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Gerçekten de yürüttükleri bir dizi çalışma sonucunda benlik saygısı yüksek olan kişilerin benlik değerlerini korumak ve yükseltmek için benlik saygısı düşük olanlardan daha farklı stratejiler kullandıklarını belirlemişlerdir. Benlik saygısı yüksek olan kişilerin başarısızlıklarının sebebi olan içsel özellikleri önemsiz gördükleri; başarılı olduklarıdaysa bu başarının kaynağı olan kişisel faktörlere daha fazla önem atfettikleri görülmüştür. Sağlıklı bir benlik kavramına sahip bir kişi, kendini kabullenerek, kendi hakkındaki olumlu duygu ve düşüncelerinin başkaları tarafından tasdik edilmesine ve kendi hakkında konuşmaya ihtiyaç duymamalıdır. Ancak, Salmivalli ve ark. (1999), kişinin benlik saygısının yüksek olmasının her zaman sağlıklı bir yapının göstergesi olmayabileceğini belirtmişlerdir. Benlik saygısının sağlıksız bir şekilde yüksek olduğu durumlarda kişi kendi üstünlüğüne inanır, dikkatleri sürekli olarak kendi üstüne çekme ve kendini yüceltme arayışına girer ve kendisindeki olumsuzlukları görmezden gelerek benlik saygısını koruma yolunu seçer. Baumeister ve arkadaşları (1996), tehdit altındaki egonun kişinin şiddete yönelmesine yol açabileceğini ileri sürmüşlerdir (Aktaran: Salmivalli, ve diğ. 1999). Gerçekten de araştırma sonuçları sağlıksız, savunmacı benlik saygısına sahip öğrencilerin diğer çocuklara göre daha çok zorbalık yaptıklarını, zorbalara yardım ettiklerini ya da onlara destek olduklarını göstermiştir. Üstelik, savunmacı benlik saygısına sahip çocukların da akran zorbalığına zaman zaman maruz kalabildikleri görülmüştür. Araştırmacılar, bu çocukların kışkırtıcı kurbanlar (provocative victims) olabileceklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık, sağlıklı bir benlik saygısına sahip çocukların zorbaların kaşısında yer alarak mağdurları korudukları görülmüştür. Akran zorbalığına maruz kalan çocukların ise benlik saygıları anlamlı olarak düşüktür (Salmivalli ve diğ. 1999).

Bir diğer yaklaşım ise benlik kavramının akran zorbalığı ile karşılıklı etkileşim içinde olduğudur. Bu görüşe göre benlik kavramı düşük çocukların davranışları, saldırganlara bu çocukların kendilerini savunamayacak olduklarının sinyallerini verir ve saldırganlar bu kişileri kendilerine potansiyel hedef olarak seçerler. Tekrar eden

saldırıları sonucunda kurbanların benlik saygıları daha da düşerken saldırganların davranışları da pekiştirilmiş olur. Dört yıllık bir boylamsal çalışma sonucunda, saldırgan ve zorbalıların kesin olarak iki ayrı grup oluşturmadıkları; bunun yerine pek çok kurbanın aynı zamanda zorba grubunda da yer aldığı görülmüştür. Araştırmacılar, bu iki davranış örüntüsünün birbirleri için karşılıklı pekiştireç görevi gördüğünü öne sürmüşlerdir. Örneğin, okulda saldırılara maruz kalan kurbanlar, kendilerinden daha güçsüz olan akranlarına kendilerine uygulanmış olan saldırganca davranışları uygulayabilirler. Diğer yandan, saldırgan çocuklar da kendilerini, kurban durumunda bulabilirler. Sonuçta döngüsel bir süreç başlamış olur. Ayrıca, benlik kavramı düşük olan öğrenciler, benlik kavramlarını daha olumlu hale getirmek için kendilerinden daha güçsüz öğrencilere saldırarak diğerlerinin ilgilerini üzerlerinde topluyor olabilirler. (Marsh ve diğ. 2001).

Bu nedenlerden dolayı, benlik kavramı, akran zorbalığı ile ilişkisi en sık incelenen değişkenlerden biri olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi literatürde akran zorbalığına maruz kalmanın benlik kavramıyla ilişkisini açıkça ortaya koyan pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda farklı araştırmacıların geliştirmiş olduğu çeşitli benlik kavramı, benlik saygısı ya da benlik algısını ölçtüğü ileri sürülen ölçekler kullanılmıştır. Örneğin; Harter (1985)'in Çocuklar İçin Benlik Algısı Profili (Self-Perception Profile for Children) (Andreou 2000; Austin ve Joseph 1996; Boivin ve Hymel 1997; Boulton ve Smith 1994; Egan ve Perry 1998; Graham ve Juvonen 1998; Mynard ve Joseph 1997; Neary ve Joseph 1994); Rosenberg (1965)'in Benlik Kavramı Ölçeği (Self-Concept Inventory) (Marsh ve diğ. 2001; Salmivalli, ve diğ. 1999; Verkuynen ve Thijs 2001); Coopersmith (1967) Benlik Saygısı Envanteri (The Coopersmith Self-Esteem Inventory) (Andreou 2000; Slee ve Rigby 1993); Hare (1985) 'in Benlik Saygısı Ölçeği (Self-Esteem Inventory) (Karatzias, ve diğ 2002); Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği (Piers-Harris Self-Concept Inventory) (O'Moore ve Kirkham 2001). Bu çalışmaların hepsinden elde edilen ortak sonuç akran zorbalığına maruz kalma ile benlik kavramının ters yönde ilişkili olduğudur.

I.VII OKULLARDA AKRAN ZORBALIĞINI ÖNLEMENE YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Son yıllarda çeşitli kültürlerde sorunu tanımlamaya yönelik çalışmaların yanı sıra akran zorbalığını önleme amaçlı çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Örneğin; Norveç’de ilki 1983 yılında olmak üzere 15 yılda ulusal çapta üç program yürütülmüştür. (Bkz. Olweus 1991, 1994a ve 1994b; Roland 2000). İspanya’da (Bkz. Ortega ve Lera 2000), Hollanda’da (Bkz. Limper 2000), Avustralya’da (Bkz. Peterson ve Rigby 1999), İngiltere’de (Bkz. Cowie 2000) yapılan çalışmalar bu kadar geniş kapsamlı olmasa da benzer şekilde müdahaleye yönelik diğer bazı araştırmalardır. Çoğunun soruna yaklaşımı temelde aynı olup, kullanılan yöntemlerde bazı küçük farklar olduğu görülmektedir. Öncelikle bu çalışmaların tamamında, akran zorbalığı bireysel düzeyde ele alınmamış; sosyal çevre de aktif bir şekilde çalışmaya dahil edilmiştir. Yalnızca akran zorbalığını uygulayan ve akran zorbalığına maruz kalan çocukların duyuşsal ve davranışsal özelliklerini değiştirerek dolaylı bir müdahalede bulunmak yerine sosyal çevrenin bireyler üzerindeki etkisinden de faydalanılmıştır. Bu amaçla akran zorbalığına karışın ya da karışmasın, bütün öğrenciler, öğretmenler ve mümkünse ebeveynlerin katılımı sağlanmaya çalışılmıştır (Morrison 2002; Olweus 1994; Ortega ve Lera 2000). Bunu sağlamak için öncelikle akran zorbalığı, nedenleri ve sonuçlarına ilişkin başta okul, öğrenci, öğretmen ve veliler olmak üzere kamu oyunu bilgilendirme yoluna gidilmiştir. Böylelikle araştırmacılar, çocukların sürekli kontrol altında olmalarını ve bu şekilde saldırgan öğrencilerin sosyal çevrenin yönlendirmesiyle davranışlarının yeniden şekillendirilmesini (modify) ve mağdurların da çevrelerinin desteğini almalarını hedeflemişlerdir (Morrison 2002; Olweus 1991, 1994a ve 1994b). Ancak, saldırgan çocukların istenmeyen davranışlarının yeniden şekillendirilmesi sürecinde cezalandırıcı ve suçlayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi yerine sıcak, kabullenici ama aynı zamanda kısıtlayıcı ve kontrollü bir ortamın oluşturulması amaçlanmıştır. Bunun için düzenli aralıklarla öğrencilere sorunlarını tartışma ve geri bildirim alma imkanları yaratılmıştır (Morrison 2002; Olweus 1991, 1994a ve 1994b). Ayrıca, bütün öğrencilerin birbirlerine karşı sorumluluk üstlenmeleri, birbirlerinin duygu ve

düşüncelerini daha iyi anlayabilmeleri, işbirliği içinde olmaları, birbirleriyle ilişkilerini geliştirerek daha olumlu bir platforma taşıyabilmeleri için müfredatta düzenlemelere gidilmiştir (Mooij 1999; Morrison 2002; Olweus 1991, 1994a ve 1994b; Ortega ve Lera 2000).

Ayrıca, çeşitli araştırmalarda akran destek sistemleri geliştirilerek, öğrencilerin bu tür olaylarda saldırılara hedef olan çocuklara aktif şekilde destek olmaları, danışmanlık hizmetleri vererek doğrudan sorumluluk üstlenmeleri sağlanmıştır (Cowie 2000; Peterson ve Rigby 1999). Bir çok araştırmacı, müdahale süreci ve sonrasında akran zorbalığı olaylarında genel bir düşüş ve yeni vakaların ortaya çıkma riskinde bir azalma olduğunu belirtmektedir (Mooij 1999; Morrison 2002; Olweus 1991, 1994a ve 1994b). Diğer taraftan, uzun dönemde, akran zorbalığı olaylarında yeniden bir artış olduğu, bazı okullarda ve yaş gruplarında müdahalenin etkili olmadığı da bildirilmiştir (Peterson ve Rigby 1999; Bkz.; Roland 2000). Müdahalelerden istenilen düzeyde sonuç alınamaması, programların bazı okullarda yeterince uygulanamaması, zaman ve kaynak sıkıntısının yanı sıra bazı öğrenci, veli ve öğretmen gruplarının çeşitli nedenlerden ötürü programa katılımının ya da desteğinin sağlanamaması gibi sorunlara bağlanmaktadır (Cowie 2000; Naylor ve Cowie 1999; Roland 2000).

I.VIII ARAŞTIRMANIN AMACI

Son yirmi yıldır bir çok farklı kültürde yapılan araştırmalar çocuklar arasında akran zorbalığının son derece yaygın ve önemli bir sorun olduğunu göstermiştir. Buna karşılık, akran zorbalığının çoğu zaman yetişkinler tarafından ya gelişim sürecinde her çocuğun yaşadığı normal bir deneyim ya da çocukların kendilerinin başa çıkmaları gereken bir sorun olarak görüldüğü ve genellikle yeterince müdahalede bulunulmadığı dikkati çekmektedir. Ancak, akran zorbalığı çocuk için genellikle son derece acı verici bir deneyim olup olumsuz etkileri yıllar boyu sürebilmektedir (Olweus 1994a).

Giriş bölümünde ele alınan araştırmalar toplu olarak değerlendirilecek olursa, her yüz öğrenciden 10 ya da 20'sinin akran zorbalığına maruz kaldığı görülmektedir (Andreau, 2000; Karatzias ve diğ. 2002; Olweus 1991, 1994a ve 1994b; O'Moore ve Hillery 1989; Rigby ve Slee 1991). Bu yüzde küçük gibi görünmekle birlikte, binlerce öğrencisi olan okullarda bu oranın azımsanmayacak sayıda öğrencinin mutsuzluğu, okula devamsızlığı ve çeşitli sorunlara sahip olacağı anlamına geldiği bilinmektedir.

Ayrıca, pek çok araştırma, öğrenciler arasında yaygın olan ve olmayan saldırı ve istismar türleri ile saldırı ve istismar türlerinin yaşı ve cinsiyete göre gösterdiği değişmeleri ayrıntılı olarak ele almıştır (Austin ve Joseph 1996; Crozier ve Dimmock 1999; Crick ve Bigbee 1998; Menesini ve diğ. 1997; Mynard ve Joseph 2000; Olweus 1991, 1994a ve 1994b; O'Moore ve Hillery 1989; Pellegrini ve Long, 2002; Perry ve diğ. 1989; Rigby ve diğ. 1997; Rigby ve Slee 1991; Salmon ve diğ. 1998; Warm 1997; Whitney ve Smith 1993).

Konuya ilişkin araştırmaların önemle işaret ettiği bir başka sonuç da, akran zorbalığına maruz kalma ile benlik kavramının farklı boyutları arasında konan çok güçlü ilişkilerdir (Andreu 2000; Austin ve Joseph 1996; Boivin ve Hymel 1997; Boulton ve Smith 1994; Egan ve Perry 1998; Graham ve Juvonen 1998; Karatzias, ve diğ 2002; Marsh ve diğ. 2001; Mynard ve Joseph 1997; Neary ve Joseph 1994; O'Moore ve Kirkham 2001; Salmivalli, ve diğ. 1999; Slee ve Rigby 1993; Verkuynen ve Thijs 2001).

Özetlenen sonuçlardan da görülebileceği gibi son yıllarda akran zorbalığı tüm yönleriyle uluslararası literatürde yoğun biçimde ele alınmakla birlikte ülkemizde bu konuyu ele alan araştırma sayısı yok denecek kadar azdır. Ulaşılabilen ve daha önce bahsi geçen bir araştırma (Yıldırım 2001), genel olarak yüksek sosyoekonomik düzeyden ailelerin özel bir okula devam etmekte olan 8-11 yaşları arasındaki çocuklarını kapsamaktadır. Bahsi geçen araştırmada, akran zorbalığına maruz kalan ve zorbalığı uygulayanların belirlenmesi amacıyla akran bildirimine başvurulmuş ve

akran zorbalığının tanımı yapıldıktan sonra çocuklardan sınıflarındaki öğrencilerden hangilerinin akran zorbalığı uyguladığı ya da zorbalığa maruz kaldığını bildirmeleri istenmiştir. Böylece akran zorbalığına maruz kalanlar, akran zorbalığını uygulayanlar, akran zorbalığını hem uygulayan hem de zorbalığa maruz kalanlar ve akran zorbalığına karışmayanlar olmak üzere dört ayrı grup belirlenerek bu dört grup popülerlik ve çeşitli davranışsal özellikler açısından birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Söz konusu araştırmadan son derece önemli veriler elde edilmesine karşılık konuya ilişkin pek çok soru halen cevaplandırılmayı beklemektedir.

Bu nedenle, mevcut araştırmada öncelikle ülkemizde konunun araştırılmasına önemli bir katkı sağlayacak ve ileride yapılacak araştırmalar için yararlı olabilecek bir ölçeğin kazandırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla Mynard ve Joseph (2000)'in geliştirmiş oldukları Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği'ne esas oluşturan ve akran zorbalığının çeşitli boyutlarını kapsayan davranışlar esas alınarak ölçek Türk örneklemini için yeniden geliştirilmiştir.

Ayrıca, araştırmada olası kültürel farklılıklar göz önünde bulundurularak, bu sorunun ülkemizde kentli bir grup öğrencide ne ölçüde yaygın olduğu belirlenmiştir. Araştırma, orta sosyoekonomik düzeydeki semtlerde bulunan ve devlet okullarında okumakta olan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiş olduğu için elde edilen bulguların daha geniş gruplara genellenebileceği düşünülmüştür.

Son olarak, akran zorbalığına maruz kalma ile benlik kavramı arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Böylece benlik kavramları ile akran zorbalığı arasında literatüre paralel bir biçimde anlamlı bir ilişki olup olmadığına bakarak ölçeğin geçerliği için dolaylı bir destek sağlanması amaçlanmıştır. Diğer taraftan, daha önceki araştırmalardan farklı olarak bu araştırmada akran zorbalığı türlerinin benlik kavramının hangi boyutlarıyla ilişkili olduğu incelenmiştir. Böylece farklı benlik kavramlarının hangi akran zorbalığı boyutlarıyla nasıl ilişkili olduğu konusunda ileriki araştırmalara temel oluşturacak daha ayrıntılı bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu amaçlar çerçevesinde araştırmada řu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme leği kentli ve orta sosyoekonomik düzeydeki semt okullarına devam eden öğrenciler üzerinde nasıl bir faktör yapısı göstermektedir?
2. Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme leğinin diğer geçerlik ve güvenirlik değerleri ne düzeydedir?
3. Akran zorbalığına yaş ve cinsiyet gruplarına göre ne oranda ocuk hedef olmaktadır?
4. Akran zorbalığına hedef olma açısından cinsiyetler arasında fark var mıdır?
5. Akran zorbalığına hedef olma yaşa göre değişmekte midir?
6. Kız ve erkeklerin benlik kavramları üzerinde akran zorbalığına hedef olma boyutlarının ve yaşın anlamlı yordayıcı etkileri var mıdır?

BÖLÜM II

YÖNTEM

II.I DENEKLER

Uygulama, Ankara'nın Çankaya İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı çeşitli ilk ve orta dereceli öğretim kurumlarında Ankara Valiliğinin izni alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya ilköğretim 5., 6., 7. ve 8. sınıflar ile lise 1. ve 2. sınıflar olmak üzere toplam 731 öğrenci katılmıştır. Aşırı değerler (outliers) analizinden sonra faktör analizi, geçerlik ve güvenirlik testleri 663 denek üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik analizleri dışındaki yaşa bağlı karşılaştırmalar için aynı örneklem üzerinden 11 (9.5-12 yaş) ve 16 yaş (16-19 yaş) olmak üzere iki yaş grubu kullanılmıştır. Küçük yaş grubunda 130'u erkek, 136'sı kız olmak üzere toplam 266 öğrenci yer almaktadır. Deneklerin yaş ortalaması 10,8'dir ($S = .39$). Büyük yaş grubunda ise 108'i erkek, 77'si kız olmak üzere toplam 185 öğrenci bulunmaktadır. Büyük yaş grubunun yaş ortalaması 16,3'tür ($S = .63$).

II.II İŞLEM

Araştırma, okul idaresince ders saatleri açısından uygun görülen sınıflarda yürütülmüştür. Uygulama, ders saatleri içinde, sınıflarda toplu olarak gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler, kendilerine verilen ölçekleri yanıtlamaya başlamadan önce araştırmacı tarafından akran zorbalığının ne olduğu konusunda bilgilendirilmiş ve ölçeklerin yönergeleri kendilerine açıklanmıştır. Öğrencilerden, ölçek ve kişisel bilgi formlarının her hangi bir yerine isim yazmamaları istenmiş, kendilerinden toplanan bilgilerin de sadece araştırmacı tarafından okunacağı, okul yönetimi ve

öğretmenlere kendileriyle ilgili bilgi verilmeyeceği bildirilmiştir. Bu yolla, öğrencilerin daha içten ve dürüst yanıtlar vermeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

II.III VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada üç ayrı bilgi toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar, “Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği”, “Piers-Harris Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu”dur.

II.III.I AKRAN ZORBALIĞI KURBANLARINI BELİRLEME ÖLÇEĞİ

Çalışmada, Mynard ve Joseph (2000)’in okul çocuklarının akran zorbalığına hedef olma durumlarını belirlemek amacıyla geliştirdikleri, “Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği” esas alınmıştır. Ölçek, kendini bildirim türünde olup bireysel ya da grup halinde uygulanabilmektedir. Katılımcılardan her bir madde için kendine en uygun olan ‘hiç bir zaman’, ‘bir kere’, ve ‘birden fazla’ seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmektedir. Cevaplar ‘birden fazla’ için (2), ‘bir kere’ için (1) ve ‘hiç bir zaman’ için (0) olarak puanlanmaktadır. Orijinal ölçek 16 maddeden oluşmakta olup ölçekten alınabilecek en yüksek toplam puan ‘32’, en düşük puan ise ‘0’dır. Ölçekten alınan yüksek puan, kişinin akran saldırısına sıklıkla hedef olduğunu, düşük puan ise nadiren hedef olduğunu ya da hiç hedef olmadığını göstermektedir.

Orijinal ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması, ortaokula devam etmekte olan 11-16 yaşları arasındaki 812 kız ve erkek çocuk üzerinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilere uygulanan temel bileşenler analizi sonucunda ölçekteki maddelerin fiziksel saldırı (physical victimization), sözel istismar (verbal victimization), sosyal manipülasyon (social manipulation) ve kişisel eşyaya saldırı (attack on property) olarak tanımlanan 4 faktör altında toplandığı görülmüştür. Faktörlerin Cronbach Alpha değerlerinin fiziksel saldırı için .75, sözel istismar için .75, sosyal

manipülasyon için .77 ve kişisel eşyaya saldırı için .73 olduğu ve bu sonuçların ölçeğin iç güvenilirliğinin tatminkar olduğuna işaret ettiği bildirilmektedir (Mynard ve Joseph 2000).

Orijinal ölçeğin geçerliğini sınamak için de ‘akran zorbalığına hiç hedef olup olmadıkları’ sorusuna verdikleri ‘evet’ ya da ‘hayır’ yanıtlarına göre öğrencilerin iki gruba ayrıldıkları; daha sonra her bir alt ölçekten elde edilen puanlar açısından iki grubun karşılaştırıldığı belirtilmiştir. Elde edilen bulgular, bütün alt ölçeklerde her iki grup arasında .01 düzeyinde anlamlı farklar olduğunu göstermiştir (Mynard ve Joseph 2000).

II.III.II PERS-HARRIS ÇOCUKLAR İÇİN BENLİK-KAVRAMI ÖLÇEĞİ

Araştırmada 11 ve 16 yaş grubunun öz güvenleri, benlik kavramları ve kendileriyle ilgili algılamaları ve değerlendirmelerini ölçmek amacıyla Piers ve Harris (1969) tarafından geliştirilen, Çataklı (1985) ve Öner (1986) tarafından Türkçe’ye uyarlaması yapılan Piers-Harris Çocuklar İçin ‘Benlik-Kavramı Ölçeği’ kullanılmıştır. Ölçek, kendini bildirim türünde, sözel ve bireysel ya da grup halinde uygulanabilmektedir. Ölçeğin hedef popülasyonu 9-20 yaş arasındaki bireylerdir. 80 maddeden oluşan ölçeğin 6 altölçeği bulunmaktadır. Bunlar davranış, zeka ve okul durumu, bedensel görünüm, kaygı, gözde olma (popülerlik) ve kişinin mutluluğuna dair algısıdır. Denekten her madde için ‘evet’ ya da ‘hayır’ seçeneklerinden birini işaretlemesi istenmektedir. Ölçeğin yanıt anahtarına göre her cevap için ‘0’ ya da ‘1’ puan verilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan ‘0’, en yüksek puan ise ‘80’dir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması, bireyin kendisi hakkında olumlu; düşük olması ise olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir (Aktaran; Öner 1994; 1997).

Ölçeğin uyarlama çalışması değişik sosyo-ekonomik düzeyleri temsil edecek şekilde İstanbul’da üç devlet ve iki özel ilkokul ve ortaokula devam eden toplam 447

TOPLAM ÖLÇEK KOPYASI
1994

deneklik bir örnekleme grubu üzerinde Çataklı (1985) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin test-tekrar test yöntemi ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Tekniği ile hesaplanan değişmezlik katsayılarının, ilkökul için .72 ile .91, ortaokul için .79 ile .98 arasında değiştiği; KR-20 güvenirliğinin ilkökul için .87, ortaokul için .86 bulunduğu bildirilmiştir (Aktaran; Öner 1994; 1997).

Geçerlik çalışması ise, ilkökul ile ortaokul örneklemini kapsayan 800 kişilik bir öğrenci grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan Faktör Analizi sonucunda Türkçe Benlik-Kavramı ölçeğindeki faktörlerin önem sıralamalarının, orijinal ölçektekinden farklı çıktığı; buna karşılık orijinal ölçekteki paralel olarak Türkçe uyarlamasında da 6 faktör elde edildiği belirtilmiştir. Bu faktörler sırasıyla Davranış ve Uyma, Mutluluk, Kaygı, Popülarite, Fiziksel görünüm, Zeka ve Akademik Başarı alt ölçeklerini oluşturmaktadır (Öner 1994).

Bu araştırmada, Piers-Harris Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeği öğrencilere Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği ile birlikte verilmiştir. Uygulama sonucunda elde edilen toplam puanlara aşırı değerler analizi uygulandıktan sonra kalan 711 denegın verilerine 6 faktörlü Varimax Rotasyonu uygulanmış ve daha önce Türk örnekleme uygulandığında ortaya çıkan faktör yapısı ile karşılaştırılmıştır. Sonuçta elde edilen faktör örüntüsünün önceki uygulamalarda elde edilenlerle örtüştüğü görülmüştür (Öner 1994; 1997). Ancak bazı maddelerin .30'un altında faktör yükü aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, diğer bazı maddelerin de iki faktör altında birden .30 üzeri faktör yükü aldıkları görülmüştür. Bu nedenle söz konusu maddeler, çalışmanın diğer aşamasındaki analizlere dahil edilmemiştir.

1. FAKTÖR: Davranış ve uyma.

Çocuğun, sosyal ortamlara uyumuna ve bu ortamlardaki davranışlarına ilişkin kendi düşüncelerini kapsamaktadır. Davranış ve uyma faktörünün altına giren maddeler sırasıyla: 18, 24, 25, 30, 33, 34, 36, 54, 56, 57, 59, 76, 78'dir. Faktörün KR 20 iç tutarlık katsayısı .71 bulunmuştur.

2. FAKTÖR: Mutluluk.

Çocuğun, kendini mutlu hissedip hissetmediğine yönelik maddeleri içermektedir. Mutluluk faktörünün altında yer alan maddeler: 7, 8, 27, 37, 42, 48, 50, 53, 69, 70, 80. Daha sonra mutluluk faktörünün KR 20 iç tutarlık katsayısı hesaplandığında 69. maddenin ölçekle gösterdiği korelasyonun iç tutarlık katsayısını önemli ölçüde düşürdüğü saptandığı için (69. madde ile birlikte .73, madde atıldığında .76) bu madde daha sonraki analizlerde yer almamıştır.

3. FAKTÖR: Kaygı.

Çocuğun, sosyal ve akademik ortamlarda hissettiği kaygı, heyecan korku vb. duyguları belirlemeye yönelik maddelerden oluşmaktadır. Kaygı faktörünün altında yer alan maddeler: 10, 12, 17, 35, 46, 51, 62, 72, 77'dir. KR 20 iç tutarlık katsayısı ise .65 bulunmuştur.

4. FAKTÖR: Popülarite.

Çocuğun, akranları tarafından kendisinin ne kadar kabul gördüğü ve sevildiğine ilişkin düşüncelerini yansıtan maddelerden oluşmaktadır. Popülarite faktörünün altında yer alan maddeler: 19, 26, 32, 44, 47, 49, 55, 67. 67. 'Kız arkadaşlarım arasında sevilirim' maddesi, popülarite (.395) ve fiziksel görünüm (.336) faktörlerinin her ikisinde de yer almaktadır. Ancak, popülarite faktöründe yer alan '55. maddeyi (Erkek arkadaşlarım arasında sevilirim) dengelemek için bu maddenin de popülarite faktörünün altında yer almasına karar verilmiştir. Ayrıca KR 20 iç tutarlık katsayısına ilişkin sonuçlar da bu maddenin popülarite faktörünün KR 20 iç tutarlık katsayısını arttırdığını göstermiştir. Buna göre KR 20 iç tutarlık katsayısının .70 olduğu belirlenmiştir.

5. FAKTÖR: Fiziksel Görünüm.

Çocuğun kendi dış görünümünü nasıl değerlendirdiğini saptamayı amaçlayan maddeleri içermektedir. Fiziksel görünüm faktörünün altında yer alan maddeler: 11, 28, 39, 52, 58, 71'dir. Faktörden elde edilen KR 20 iç tutarlık katsayısı .73'tür.

6. FAKTÖR: Zihinsel ve Okul Durumu.

Çocuğun, kendi zekasına okuldaki etkinliklerine ve başarı durumuna ilişkin değerlendirmesini ölçmeyi amaçlayan maddeleri kapsamaktadır. Zeka ve akademik durum faktörüne ilişkin maddeler: 1, 23, 29, 32, 40, 64, 68'dir. Bu faktörün KR 20 iç tutarlık katsayısı .51'dir.

Zeka ve akademik başarı faktörü dışındaki bütün alt ölçeklerin iç tutarlıklarının yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Bu nedenle ileri aşamalarda analizlere zeka ve akademik başarı faktöründen elde edilen veriler dahil edilmemiştir.

II.III.III KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Çocuğun yaşı, cinsiyeti, okula devam durumu, akademik başarısı, ebeveynlerinin mesleği, işi, eğitim düzeyleri vb. araştırma için gerekli bilgiler Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır.

III. BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde, öncelikle, araştırmanın 1. ve 2. sorularına yanıt aramak için Mynard ve Joseph (2000)'in geliştirdikleri Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği'nin psikometrik özelliklerinin Türk örnekleminde sınanmasıyla ilgili analizlere ve sonuçlarına yer verilmiştir.

İkinci aşamada, araştırmanın 3. ve 4. sorularına cevap aramak için öğrenciler arasında akran zorbalığına hedef olma oranları incelenmiş; küçük ve büyük yaş grupları ile birlikte ortada kalan yaş grubu da dikkate alınarak üç yaş grubu ve cinsiyet açısından bu oranlar ayrı ayrı sunulmuştur.

Üçüncü olarak, araştırmanın 4. ve 5. sorularına cevap aramak için cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre akran zorbalığına maruz kalma ve maruz kalınan akran zorbalığının türünde anlamlı farklılıklar olup olmadığı parametrik olmayan tekniklerle incelenmiştir.

Son olarak araştırmanın 6. sorusuna cevap aramak için, öğrencilerin akran zorbalığının çeşitli alt ölçeklerinden aldıkları puanların ve dahil oldukları yaş grubunun Piers-Harris Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeğinin alt ölçeklerinden hangilerini, ne yönde yordadığına Hiyerarşik Regresyon Analizi ile bakılmış; analiz, kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

Bulgular, beş bölümde, yukarıda anlatılan sırada sunulmuştur.

III.1 AKRAN ZORBALIĞI KURBANLARINI BELİRLEME ÖLÇEĞİ'NİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİĞİNE İLİŞKİN BULGULAR

Ölçeğin Türkçe formunu oluşturmak için orijinal ölçek oluşturulurken ilk aşamada kullanılmış olan 45 maddenin tamamı Türkçe'ye çevirilmiş, dört uzman kişinin çeviri hakkındaki görüş ve önerileri alınarak düzeltmeler yapılmış, orijinal ölçeğin geliştirilme aşamasında kullanılan kırkbeş maddeden ikisinin Türkiye'deki ilk ve ortaöğretim öğrencilerinin davranış özellikleri dikkate alındığında uygun olmadığı düşünülmüş, esasen bu maddeler orijinal ölçeğin son şeklinde de yer almadığı için çıkartılmıştır: (Made remarks about the color of my skin), 'tenimin rengi hakkında yorumlar yaparlar' ve (made me truant from lessons) 'beni derslerimi asmaya zorlarlar'. Ayrıca, orijinal ölçekte bulunmayan dört yeni madde eklenmiştir. Bunlar: 'Beni çimdiklerler', 'hakkımda dedikodu çıkarırlar', 'konuşma biçimimle alay ederler', ve 'bana hakaret ederler' maddeleridir. Bu davranışların, söz konusu çocuk ve ergen grubu içinde yaygın olarak gözlemlendiği düşünülmüştür.

Örneklemeden elde edilen veriler toplandıktan sonra aşırı değerler analizi yapılmış, ardından verilere Temel Bileşenler Analizi uygulanmıştır. İlk olarak Mynard ve Joseph (2000)'in alt ölçeklerin birbirleriyle ilişkili olduğu yolundaki sayılısından hareketle orijinal ölçekte olduğu gibi Oblik Rotasyon uygulanmıştır. Ancak işlem 25 çevrimde gerçekleşmemiş daha sonra 4'lü ve 5'li faktörlere zorlandığında faktörler arasındaki korelasyonların tatmin edici düzeyde olmadıkları, korelasyon katsayılarının .20'nin altında kaldığı görülmüştür. Bu nedenle ikinci denemede Varimax Rotasyonu kullanılmış, ancak Oblimin Rotasyonu sonucunda elde edilen yapının tersine faktörler arasındaki korelasyonların göz ardı edilemeyecek düzeyde yüksek olduğu gözlenmiştir. Son aşamada, Nunnally ve Bernstein (1994)'in her iki yönetime alternatif olarak önerdikleri Promax Rotasyonu uygulanmış ve tatmin edici sonuçlar elde edilmiştir. Altında en az dört maddenin .30 ve üzeri yükünün bulunduğu beş yorumlanabilir faktör belirlenmiştir. Ayrıca, özdeğerlerin grafik dağılımları da (screen plot) incelenmiştir. Kırılma noktaları dikkate alındığında özdeğerleri 1 ve 1'den az olan beş faktör ortaya çıkmıştır. İkinci

aşamada, ilk uygulama sonucunda madde-test korelasyonu düşük olan ve hiç bir faktör altında .30 ve üstü faktör yükü bulunmayan maddeler atılmıştır. Faktör sayısı beş olarak belirlendikten sonra Promax Rotasyonu uygulanmış ve nihai ölçekte yer alacak maddeler ve ölçeğin faktör yapısı belirlenmiştir. Nihai ölçekte yer alacak maddeler belirlenirken aslına bağlı kalınarak faktör yükü .50 ve üstü olan maddeler seçilmiştir. Faktörlerin altına giren maddeler ve bu maddelerin yükleri Tablo III-I'de gösterilmiştir. Tablo III-II'de ise bu faktörlerin birbirleriyle olan korelasyon katsayıları sunulmuştur.

Tablo III-I Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği'nin Promax Rotasyonu Sonrası Faktör Örüntüsü

Madde	Faktör 1 (Terör)	Faktör 2 (Alay)	Faktör 3 (Açık)	Faktör4 (İlişkisel)	Faktör 5 (Eşya)
32. Beni çeşitli vurucu ve kırıcı aletlerle tehdit ederler.	.68	-.08	-.05	-.01	.11
33. Beni o kadar korkuturlar ki onlardan uzak dururum.	.51	.02	-.04	-.07	.08
34. Bana çirkin saldırılarda bulunurlar.	.56	.13	.09	.14	.03
40. Okula giderken ya da okuldan dönerken beni rahatsız ederler.	.65	-.05	-.02	-.04	.16
43. Üstümü başımı kirletirler.	.54	-.17	.18	-.06	.04
44. Grup halinde üstüme gelip beni rahatsız ederler.	.68	.17	-.11	-.09	-.01
47. Bana yumruk atarlar.	.50	-.17	.44	-.20	-.07
9. Bana isimler takarlar.	-.12	.62	.00	-.05	.05
10. Görünüşümle alay ederler.	-.06	.85	-.12	-.04	-.05
11. Herhangi bir nedenden dolayı benimle alay ederler.	.10	.70	.03	.04	-.00
24. Bana "gerzek", "aptal" ve benzeri sözler söylerler.	-.03	.55	.38	-.07	.02
39. Konuşma biçimimle alay ederler.	.23	.55	-.20	.09	-.17
2. Beni tekmelerler.	.00	.22	.76	-.13	-.12
3. Canımı acıtırlar.	.17	.07	.69	.07	-.04
4. Beni döverler.	-.12	-.10	.69	.12	-.07
12. Bana küfür ederler.	-.02	.29	.50	-.04	.04
20. Çelme takıp beni düşürmeye çalışırlar.	.14	.01	.52	-.13	.11
42. Bana tükürürler.	.23	-.00	.50	-.11	-.03
5. Arkadaşlarımla aramı bozmaya çalışırlar.	-.20	-.07	.03	.84	.03
6. Arkadaşlarımı bana karşı kıskırtmaya çalışırlar.	-.09	-.04	-.05	.76	.13
8. Başkalarının benimle konuşmasına engel olurlar.	-.16	.17	.10	.57	.02

Madde	Faktör 1 (Terör)	Faktör 2 (Alay)	Faktör 3 (Açık)	Faktör 4 (İlişkisel)	Faktör 5 (Eşya)
26. Hakkımda yalan söylerler.	.17	-.00	.10	.54	.05
13. İznim olmadan bana ait eşyaları alırlar.	.20	.11	.07	.05	.58
14. Bana ait eşyalara bilerek zarar verirler.	.04	.14	.02	.02	.61
15. Bana ait eşyaları çalarlar.	-.04	-.14	.06	-.00	.74
16. Bana ait bir şeyi kırıp bozmaya çalışırlar.	.16	-.04	-.05	.04	.65
28. Paramı çalarlar.	-.10	-.14	-.02	.15	.55
17. Öğretmenlerle başımı derde sokmaya çalışırlar.	.31	-.06	-.06	.27	.16
18. Bana vuracaklarını söyleyerek tehdit ederler.	.38	-.11	.16	.19	-.08
23. İnançlarımla alay ederler.	.24	.33	-.06	.09	.02
30. Beni okulu asmaya zorlarlar.	.17	.03	-.34	-.04	.49
31. Bana bir şeyler fırlatırlar.	.19	.12	.33	-.05	.22
35. Beni utandırmaya çalışırlar.	.24	.27	.01	.29	-.03
37. Beni yapmadığım şeylerden dolayı suçlarlar.	.34	.01	.05	.39	-.03
41. Benim herhangi bir etkinlikte yer almama engel olurlar.	.44	-.13	-.01	.36	-.06
45. Hakkımda dedikodu çıkarırlar.	.41	.05	-.10	.37	-.07

Tablo III-II Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği'nin Promax Rotasyonu Sonrası Faktörler Arası Korelasyonları

Faktör	1	2	3	4	5
1	1,000				
2	,496	1,000			
3	,428	,225	1,000		
4	,525	,433	,414	1,000	
5	,364	,319	,366	,347	1,000

Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme (Peer Victimization Scale) ölçeğinin Türkçe uyarlamasında elde edilen faktörler şunlardır:

1. FAKTÖR: Terör

Şiddetin, doğrudan, açık açık ve fiziksel yoldan istençli olarak ve genellikle grup halinde uygulandığı durumları kapsamaktadır. (32, 33, 34, 40, 43, 44 ve 47. maddeler).

2. FAKTÖR: Alay

Çocuğun fiziksel, kültürel ve psikolojik özelliklerinin küçümsenmesi ve aşağılanmasına ilişkin davranışları kapsamına almaktadır. (9, 10, 11, 24 ve 39. maddeler).

3. FAKTÖR: Açık Saldırı

Ölçekten elde edilen bir diğer faktör olan terör ile arasındaki fark, terör faktöründe yer alan davranışlardaki fiziksel şiddet ögesinin açık saldırıda daha hafifletilmiş haliyle bulunmasıdır. (2, 3, 4, 12, 20 ve 42. maddeler).

4. FAKTÖR: İlişkisel Saldırı

Çocuğun sosyal ilişkilerinin saldırgan tarafından kasıtlı olarak bozularak zor durumda bırakıldığı davranışları içerir. (5, 6, 8 ve 26. maddeler).

7. FAKTÖR: Kişisel eşyalara saldırı

Çocuğa ait eşyalara bilerek ve isteyerek zarar verildiği, çalındığı ve/veya el konulup sahiplenildiği durumları içermektedir. (13, 14, 15, 16 ve 28. maddeler).

Orijinal ölçeğin faktör yapısıyla karşılaştırıldığında İlişkisel Saldırı ve Kişisel Eşyalara saldırı boyutlarının orijinal ölçekte de mevcut olduğu görülmektedir. Orijinal ölçekte yer alan diğer iki alt ölçek ise Sözel ve Fiziksel Saldırı alt ölçekleridir. Ancak bu çalışma sonucunda orijinal ölçektekinden bir fazla olmak

üzere 5 yorumlanabilir faktör elde edilmiştir. Bu faktörlerden ikisi fiziksel saldırı kapsamına giren davranışları içermekle birlikte birbirlerinden uygulanan şiddetin dozu açısından farklılaşmaktadır. Sözü edilen alt ölçekler Terör ve Açık Saldırı olarak adlandırılmışlardır. Ayrıca, Açık Saldırı alt ölçeğinin yalnızca fiziksel saldırıları değil, sözel olarak yapılan saldırıları da kapsamına aldığı görülmüş, bu nedenle de bu boyut, daha geniş bir davranış örüntüsünü açıklayacak ve literatürle uyumlu bir şekilde Açık Saldırı olarak adlandırılmıştır. Orijinal ölçekte yer almayan bir diğer alt ölçek, Alay alt ölçeğidir. Uygulanışı açısından sözel saldırı kapsamına girse de, farklı ve belirli bir davranış örüntüsünü tanımlamaktadır.

Ölçeğin genel iç tutarlığı Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısıyla belirlenmiştir. Buna göre ölçeğin tamamının Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ,86'dır. Her bir alt ölçeğin kendi içindeki tutarlığı da Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısıyla belirlenmiş; ayrıca, örnekleme bulunan çeşitli alt gruplar için de Cronbach Alfa iç tutarlık katsayılarına bakılmıştır. Güvenirlik analizine ilişkin veriler Tablo III-III'de görülebilir.

Tablo III-III Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği Faktörlerinin Güvenirlik Analizi Sonuçları

		Terör	Alay	İlişkisel	Açık	Eşya
Toplam		,73	,68	,72	,72	,67
Yaş	11	,74	,70	,64	,74	,63
	16	,72	,68	,77	,63	,71
Cinsiyet	Kız	,65	,70	,75	,70	,67
	Erkek	,77	,66	,68	,73	,67
Akran zorbalığına maruz kalma	Evet	,73	,65	,72	,72	,68
	Hayır	,53	,63	,67	,65	,64

Ölçeğin geçerliğini test etmek için yine orijinal ölçekte kullanılmış olan yöntemle baş vurulmuş, çocuklara, akran zorbalığının tanımına dayanarak akran

zorbalığına maruz kalıp kalmadıkları sorusu yöneltilmiştir. Soruyu 'evet' ya da 'hayır' seçeneklerinden birini işaretleyerek yanıtlamaları istenmiştir. Ancak orijinal ölçektekenden farklı olarak soru, ölçeğin başında değil sonunda sorulmuş, böylelikle öğrencileri yönlendirmekten kaçınılmaya çalışılmıştır. Öğrenciler, soruya verdikleri evet ya da hayır yanıtlarına göre iki gruba ayrılarak her bir alt ölçekten aldıkları puanlar açısından karşılaştırılmıştır. Bütün alt ölçeklerde 'evet' ve 'hayır' yanıtı veren grupların varyanslarının anlamlı olarak birbirlerinden farklı olduğu görülmüştür. Akran Zorbalığı Ölçeğinin alt ölçeklerinden alınan puanların akran zorbalığına maruz kalmaya ilişkin soruya verilen 'evet' ve 'hayır' yanıtı verenleri ayırt edip etmediğini belirlemek için Ayırteci Analiz (Discriminant) uygulanmıştır. Yordayıcı değişkenler olarak Terör, Alay, Açık Saldırı, İlişkisel Saldırı ve Kişisel Eşyalara Saldırı alt ölçekleri puanları kullanılmış, gruplar da akran zorbalığına maruz kalıp kalmadıkları sorusuna verilen 'evet' ve 'hayır' yanıtlarına göre oluşturulmuştur. Analiz, 663 öğrenciden soruya yanıt vermeyenler çıkarıldıktan sonra kalan 636 denek üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sonuçta, akran zorbalığına maruz kalan ve kalmayan grupların, öğrencilerin soruya verdikleri yanıtları anlamlı düzeyde ayırt edebildiği belirlenmiştir $\chi^2(5)= 77,509; p<.001$.

Yordayıcı değişken olarak kullanılan alt ölçeklerin herbirinin .30 üzeri yüke sahip olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo III-IV). Bu durum, alt ölçeklerden her birinden alınan puanların, akran zorbalığına maruz kalan ve kalmayan iki grubu ayırt edebildiğini göstermektedir. Elde edilen grup ortalamaları da bunu desteklemektedir. Akran zorbalığına maruz kalıp kalmadıkları sorusuna 'evet' yanıtı verenlerin ortalamaları (M = .38) 'hayır' yanıtı verenlerin ortalamalarından (M = .35) daha yüksektir.

Tablo III.IV: Akran Zorbalığına Maruz Kalan ve Kalmayan Grupları Belirlemede Alt Ölçeklerden Elde Edilen Yükler

<i>Alt Ölçekler</i>	<i>Yükleri</i>
Terör	.800
İlişkisel	.563
Açık	.546
Alay	.481
Eşya	.442

Grup üyeliğini belirleme açısından sınıflamanın doğruluğuna ilişkin bulgulara bakıldığında, akran zorbalığına hedef olup olmadığı sorusuna cevap veren öğrencilerin %65,4'ünün doğru sınıflandırıldığı görülmüştür. Akran zorbalığına hedef olduklarını belirten 305 öğrenciden %43.9'unun gerçekten akran zorbalığına hedef olan, %56.1'inin ise akran zorbalığına hedef olmayan grupta olduğu görülmüştür. Akran zorbalığına maruz kalmadığını belirten 331 öğrenciden %85.2'sinin akran zorbalığına hedef olmayan, %14.8'inin ise akran zorbalığına hedef olan grupta olduğu belirlenmiştir.

Hesaplanan Kappa değeri (.30) yordamanın anlamlı olarak ($p < .000$) doğru olduğuna, ancak, pek yüksek olmadığına işaret etmektedir. Bu durumun, çok değişkenli analiz sayıltılarının, özellikle kayıklık açısından, karşılanmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Genel olarak sonuçlara bakıldığında ölçeğin yapı geçerliğinin tatmin edici düzeyde olduğu söylenebilir.

III.II AKRAN ZORBALIĞINA HEDEF OLMA ORANLARI

Bu aşamada, akran zorbalığına maruz kalanlar ve kalmayanların örnekleme birbirlerine oranları incelenmiştir. Mynard ve Joseph (2000)'in yaptığı gibi, akran zorbalığına maruz kalan ve kalmayan öğrencileri ayırt etmek için ölçekten alınan toplam puanlarla alt ölçeklerden alınan puanların herbirinin ortalamaları ve standart sapmalarına bakılmış; ortalamanın bir standart sapma üstünde puan alan öğrenciler akran zorbalığına maruz kalan grup, geri kalanlar ise akran zorbalığına maruz kalmayan grup olarak tanımlanmıştır. Buna göre genel olarak akran zorbalığına öğrencilerin %13.9'u maruz kalmaktadır. Bu oran; Terör boyutu için %12.4, Açık Saldırı boyutu için %11.2, İlişkisel Saldırı boyutu için %14.3, Alay boyutu için %13.3, Kişisel Eşyalara Saldırı boyutu için %12.5'dir.

Bu oranların cinsiyet ve yaşa göre dağılımları Tablo III.II.I'de sunulmaktadır.

Tablo III.II.I Akran Zorbaliğına Hedef Olma Oranlarının (%) Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı

<i>Yaş</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>Terör</i>	<i>Açık</i>	<i>İlişkisel</i>	<i>Alay</i>	<i>Eşya</i>	<i>Toplam</i>	<i>N</i>
11	K	10,2	14,6	13,9	16,1	12,4	14,6	137
	E	19,7	20,5	8,3	15,2	8,3	17,4	132
12-15	K	8,0	7,0	15,0	16,0	13,0	12,0	100
	E	11,8	11,8	14,0	9,7	11,8	15,1	93
16	K	7,1	2,4	24,7	15,3	16,5	11,8	85
	E	14,7	6,0	13,8	6,9	14,7	11,2	116
Toplam		12,4	11,2	14,3	13,3	12,5	13,9	663

III.III AKRAN ZORBALIĞINA HEDEF OLMADA YAŞ VE CİNSİYET FARKLILIKLARI

Çocukların bildirdikleri akran zorbalığına hedef olmaya ilişkin puanlarda farklı yaş ve cinsiyet gruplarında bazı alt ölçeklerden alınan puanların pozitif kaymalı bir dağılım gösterdiği belirlenmiş (Bkz. Tablo III.III.I). Ancak, pozitif kaymalı örneklem için daha uygun olabilecek medyanın Terör alt ölçeğinde '0' olması nedeniyle medyan yerine ortalamalar alınmış ve karşılaştırmalar Tablo III-V'deki oranlar üzerinden gerçekleştirilerek iki bağımsız örneklem için parametrik-olmayan testler uygulanmıştır.

Tablo III.III.I ve 16 Yaş Gruplarındaki Kız ve Erkek Öğrencilerin Akran Zorbalığı Ölçeğinin Toplamından ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları, Standart Sapmaları ve Elde Edilen En Düşük ve En Yüksek Değerler

Cinsiyet	Yaş	Değişken	X	SD	Ranj
Kız	11 yaş	Terör	1,28	1,79	0-9
		Açık	2,61	2,71	0-12
		İlişkisel	2,70	2,21	0-8
		Alay	2,90	2,48	0-10
		Eşya	1,86	2,04	0-9
		Toplam	11,35	8,07	0-34
	16 yaş	Terör	0,86	1,63	0-8
		Açık	1,14	1,66	0-8
		İlişkisel	2,87	2,61	0-8
		Alay	2,51	2,46	0-10
		Eşya	2,35	2,30	0-8
		Toplam	9,73	7,22	0-37
Erkek	11 yaş	Terör	2,05	2,82	0-14
		Açık	3,26	2,82	0-11
		İlişkisel	2,02	1,85	0-7
		Alay	2,64	2,42	0-10
		Eşya	1,43	1,78	0-8
		Toplam	10,95	8,66	0-35
	16 yaş	Terör	1,06	2,01	0-9
		Açık	1,64	2,21	0-10
		İlişkisel	2,31	2,30	0-8
		Alay	1,91	1,97	0-8
		Eşya	2,01	2,41	0-9
		Toplam	8,92	7,63	0-34

Akran zorbalığının farklı türlerine maruz kalan ve kalmayan öğrencilerin sayısında değişik yaş ve cinsiyet grupları arasındaki farkların anlamlılıkları Mann-Whitney U Testi uygulanarak karşılaştırılmış ve bir uçlu z dağılımına göre değerlendirilmiştir.

11 ve 16 yaş grupları, genel olarak akran zorbalığına maruz kalan ve kalmayan öğrencilerin sayısı açısından birbirinden anlamlı olarak farklı değildir. Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeğinin alt ölçekleri için ayrı ayrı karşılaştırma yapıldığında; terör'e ve alaya maruz kalan ya da kişisel eşyaları saldırılara hedef olan öğrenci sayısı açısından 11 ve 16 yaş grupları arasında anlamlı bir fark olmadığı; açık saldırılara 11 yaş grubundan daha fazla öğrencinin maruz kaldığı ($Z = -4,298$, $p < .001$); ilişkisel saldırılara ise 16 yaş grubundakilerin 11 yaş grubundakilere göre daha çok hedef olduğu ($Z = -2,224$; $p < .013$) belirlenmiştir.

Genel olarak akran zorbalığına maruz kalan kız ve erkek öğrencilerin sayısının birbirinden anlamlı olarak farklı olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca, kişisel eşyaları saldırıya uğrayan öğrencilerin sayısı açısından da cinsiyet farkı görülmemiştir. Açık saldırılara ($Z = -1,711$; $p < .045$) ve teröre ($Z = -2,789$; $p < .003$) hedef olan erkek öğrenci sayısının kızlara göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu; buna karşılık alaya ($Z = -1,891$; $p < .04$) ve ilişkisel saldırılara ($Z = -1,964$; $p < .023$) maruz kalan kız öğrenci sayısının erkek öğrencilerden anlamlı olarak daha fazla olduğu görülmüştür.

III.IV PIERS-HARRIS ÇOCUKLAR İÇİN BENLİK KAVRAMI ÖLÇEĞİNDEN ALINAN PUANLARIN YORDANMASINA İLİŞKİN HİYERARŞİK REGRESYON ANALİZİ SONUÇLARI

Araştırmanın bir diğer sorusu, kız ve erkek öğrencilerin Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeğinin alt ölçeklerinden aldıkları puanların ve yaşlarının, Piers-Harris Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeği'nin alt ölçeklerinden aldıkları puanları ne ölçüde yordadığına ilişkindir. Araştırmanın yordayıcı değişkenleri:

1) Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeğinin:

Terör alt ölçeğinden alınan puanlar

Alay alt ölçeğinden alınan puanlar

Açık Saldırı alt ölçeğinden alınan puanlar

İlişkisel Saldırı alt ölçeğinden alınan puanlar

Kişisel Eşyalara Saldırı alt ölçeğinden alınan puanlar

2) Öğrencilerin yaşı

Yukarıda belirtilen yordayıcı değişkenler, yukarıda verilmiş oldukları sırayla hiyerarşik regresyon analizine sokulmuştur. Regresyon analizi kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde akran zorbalığına maruz kalma ve benlik kavramını arasındaki ilişkilerde ortaya çıkabilecek örüntü kız ve erkek deneklerde ayrı ayrı görülmeye çalışılmıştır. Analiz, Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeğinden alınan puanlara aşırı değerler analizi yapıldıktan ve aradaki yaş grubu çıkarıldıktan sonra 483 denek üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Öğrencilerin, Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Davranış ve Uyma alt ölçeğinden aldıkları puanların yordamasına ilişkin olarak yapılan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçlarına göre iki aşamada analize giren değişkenlerin erkeklerde Davranış ve Uyum alt ölçeğinden alınan puanlarda gözlenen toplam varyansın %14,5'ini, kızlarda ise %36,4'ünü açıklayabildiği bulunmuştur. Erkek öğrencilerde her aşamada tek başına katkıları olan değişkenlerin beta değerleri incelendiğinde, yalnızca kişisel eşyalara saldırı alt ölçeğinden alınan puanların ($t = -2,35$; $p < .020$); kızlar için de birinci aşamada ilişkisel saldırı alt ölçeği ($t = -3,07$; $p < .003$) ve kişisel eşyalara saldırı alt ölçeğinin ($t = -2,16$; $p < .033$), ikinci aşamada ise yaşın ($t = -6,39$; $p < .000$) davranış ve uyma alt ölçeğinden alınan puanları yordamada anlamlı katkısının olduğu görülmüştür.

III.IV.I Erkek Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Davranış ve Uyma Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Standart Hata	Beta	F
1	Terör	,360	,130	,104	2,1969	,014	5,058
	Alay					-,165	
	Açık İlişkisel					-,119	
	Eşya					-,026	
2	Yaş	,381	,145	,115	2,1834	-,138	4,784

*p<.05

III.IV.II Kız Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Davranış ve Uyma Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Standart Hata	Beta	F
1	Terör	,446	,146	,174	2,1367	-,117	7,856
	Alay					-,066	
	Açık İlişkisel					,043	
	Eşya					-,236**	
2	Yaş	,604	,364	,340	1,9095	-,441	15,003

*p<.05

**p<.01

Mutluluk alt ölçeğinden alınan puanların yordanmasına ilişkin olarak gerçekleştirilen Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçları, iki aşamada analize sokulan değişkenlerin Mutluluk alt ölçeğinden alınan puanlarda görülen toplam varyansın kız öğrencilerde %19,2'sini açıklayabildiğini göstermiştir. Her aşamada analize sokulan değişkenlerin beta değerleri incelendiğinde, erkek öğrenciler için hiçbir değişken anlamlılık düzeyine ulaşmazken kız öğrencilerde birinci aşamada İlişkisel saldırı (t= -2,48; p<.012) alt ölçeğinden alınan puanların; ikinci aşamada da yaş (t= -4,33; p<.000) değişkeninin Mutluluk alt ölçeğinden alınan puanların yordanmasında anlamlı katkılarının olduğunu göstermiştir.

III.IV.III Erkek Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Mutluluk Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Standart Hata	Beta	F
1	Terör Alay Açık İlişkisel Eşya	,183	,033	,005	2,10942	-,120 -,119 ,110 ,035 -,036	1,173
2	Yaş	,229	,053	,019	2,09446	-,153	1,564

III.IV.IV Kız Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Mutluluk Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Standart Hata	Beta	F
1	Terör Alay Açık İlişkisel Eşya	,309	,096	,067	2,0778	-,063 -,051 ,011 -,214* -,046	3,341
2	Yaş	,438	,192	,161	1,9699	- ,337***	6,228

*p<.05

**p<.001

Öğrencilerin Kaygı alt ölçeğinden aldıkları puanların yordanmasına ilişkin olarak gerçekleştirilen Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçlarına göre Kaygı alt ölçeğinden alınan puanlarda gözlenen toplam varyansın kız öğrencilerde %11,3'ünü açıkladığı görülmüştür. Her aşamada tek başına katkıları olan değişkenlerin beta değerleri incelendiğinde, erkek öğrenciler için hiçbir değişkenin kaygı puanlarını yordamaya anlamlı katkısının olmadığını; kız öğrenciler için ise yalnızca Alay (t= -2,69; p<.008) alt ölçeğinden alınan puanların, Kaygı alt ölçeğinden alınan puanları yordamaya anlamlı katkısının olduğunu göstermiştir.

III.IV.V Erkek Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Kaygı Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Standart Hata	Beta	F
1	Terör Alay Açık İlişkisel Eşya	,274	,075	,048	1,9599	-,103 -,088 -,114 ,126 -,004	2,758
2	Yaş	,291	,085	,052	1,9555	,108	2,604

III.IV.VI Kız Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Kaygı Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Standart Hata	Beta	F
1	Terör Alay Açık İlişkisel Eşya	,332	,110	,082	1,8655	,025 -,247** -,070 -,093 -,047	3,917
2	Yaş	,337	,113	,080	1,8681	-,060	3,346

**p<.01

Öğrencilerin, Popülarite alt ölçeğinden aldıkları puanların yordanmasına ilişkin olarak gerçekleştirilen Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçları, erkek öğrenciler için iki aşamada analize katılan değişkenlerin Popülarite alt ölçeğinden alınan puanlarda gözlenen toplam varyansın %15,1'ini, kız öğrencilerde ise %19,2'sini açıkladığı bulunmuştur. Popülarite alt ölçeğinden alınan puanların yordanmasında erkek öğrenciler için Terör ($t = -3,65$; $p < .000$) ve İlişkisel Saldırı ($t = 2,55$; $p < .011$) alt ölçeğinden alınan puanların anlamlı katkısının olduğu; kız öğrenciler için de Alay ($t = -2,21$; $p < .029$), Kişisel Eşyalara Saldırı ($t = -2,18$; $p < .031$) ve yaş ($t = 3,59$; $p < .000$) değişkenlerinin anlamlı katkısının olduğu belirlenmiştir.

III.IV.VII Erkek Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Popülarite Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Standart Hata	Beta	F
1	Terör Alay Açık İlişkisel Eşya	,371	,138	,112	1,52414	- ,334*** ,086 ,139 ,208** ,111	5,428
2	Yaş	,388	,151	,120	1,51709	,125	4,996

***p<.001

**p<.01

III.IV.VIII Kız Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Popülarite Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Standart Hata	Beta	F
1	Terör Alay Açık İlişkisel Eşya	,354	,125	,098	1,59337	,092 ,194* ,088 ,040 ,174*	4,524
2	Yaş	,438	,192	,161	1,53658	,279***	6,203

*p<.05

***p<.001

Değişkenlerin, Fiziksel Görünüm alt ölçeğinden alınan puanlarda erkek öğrenciler için gözlenen toplam varyansın %12'sini kız öğrenciler için ise %9,9'unu açıklayabildiği görülmüştür. Her aşamada analize sokulan değişkenlerin beta değerleri incelendiğinde, erkek öğrenciler için Terör (t= -2,85; p<.005), Alay (t= -2,38; p<.018), İlişkisel Saldırı (t= 2,16; p<.032) ve yaş (t= -2,07; p<.040) değişkenlerinin; kız öğrenciler için de Alay (t= -3,101; p<.002) ve yaş (t= -2,25; p<.026) değişkenlerinin Fiziksel Görünüm alt ölçeğinden alınan puanların yordanmasına anlamlı katkılarının olduğunu göstermiştir.

III.IV.IX Erkek Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Fiziksel Görünüm Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Standart Hata	Beta	F
1	Terör Alay Açık İlişkisel Eşya	,313	,098	,071	1,52761	-,265** -,208* ,152 ,179* ,045	3,692
2	Yaş	,347	,120	,089	1,51310	-,164*	3,849

*p<.05

**p<.01

III.IV.X Kız Öğrenciler İçin Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Fiziksel Görünüm Alt Ölçeğinden Alınan Puanların Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Özet Tablosu

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Standart Hata	Beta	F
1	Terör Alay Açık İlişkisel Eşya	,264	,070	,040	1,56470	,080 -,288** ,089 ,031 -,040	2,360
2	Yaş	,314	,099	,064	1,54488	-,185*	2,865

*p<.05

**p<.01

IV. BÖLÜM

TARTIŞMA

Hatırlanacağı gibi, araştırmanın birincil amacı, akran zorbalığına maruz kalmayı belirlemek amacıyla bir ölçek geliştirmek ve kentli bir Türk örnekleminde sorunun boyutlarını, yaş ve cinsiyet farklılıklarını da göz önünde bulundurarak araştırmaktır. Bu bölümde araştırma verilerinin analizinden elde edilen bulgular belirtilen amaç ve konuya ilişkin literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Bu bölüm, beş alt başlık altında toplanmıştır. İlk alt bölümde, ölçeğin faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin bulgular ele alınmıştır. İkinci ve üçüncü alt bölümlerde, akran zorbalığına hedef olma açısından hem toplam, hem de ayrı ayrı alt boyutlar için cinsiyet ve yaşa bağlı farklılıklara ilişkin bulgular tartışılmıştır. Dördüncü alt bölümde, akran zorbalığına maruz kalma ile benlik kavramı arasındaki ilişkiye dair bulgular, kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı tartışılmıştır. Son olarak bütün bulgular genel olarak değerlendirilmiş; sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

IV.1 AKRAN ZORBALIĞINA HEDEF OLANLARI BELİRLEME ÖLÇEĞİ'NİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİĞİNE İLİŞKİN TARTIŞMA

Faktör analiziyle ilgili bulgular, ölçeğin orijinalinde olduğu gibi çoklu faktör yapısına sahip olduğunu göstermiştir. Bu yapı, çocukları akranlarına yönelttikleri “zorbalık” davranışlarının farklı ve ayırt edilebilir nitelikte gruplar oluşturduğunu ve tek tür bir saldırı olarak ele alınamayacağını göstermektedir. Orijinal ölçekte yer alan İlişkisel ve Kişisel Eşyalara Saldırı alt ölçekleri, Türk örnekleminde de elde edilmiştir. İlişkisel Saldırı boyutunda ki dört maddeden üçünün (5, 6 ve 8. maddeler) ölçeğin orijinalindekilerle aynı maddeler olduğu; benzer şekilde, Kişisel Eşyalara Saldırı ölçeğindeki beş maddeden dördünün (13, 14, 15 ve 16) orijinal ölçekteki alt boyutun tamamını oluşturan maddelerle örtüştüğü görülmüştür. Diğer taraftan, orijinal ölçekte Fiziksel ve Sözel Saldırı boyutlarının, bu çalışmada üç ayrı alt ölçeğe

ayrıldığı belirlenmiştir. Orijinal ölçekte Fiziksel saldırı alt ölçeğinde yer alan 2, 3 ve 4. maddeler, bu çalışmadan elde edilen bulgularda da açık saldırı olarak tanımlanan davranış boyutunda yer almıştır. Ancak, orijinal ölçekte Sözel Saldırganlık boyutunda yer alan ‘bana küfür ederler’ maddesinin de bu faktör altında yer alması nedeniyle bu boyutun, fiziksel yerine açık saldırı olarak tanımlanması uygun bulunmuştur. Yine Mynard ve Joseph (2000)’in Sözel Saldırı olarak tanımladıkları alt boyuttaki maddelerin üçü (9, 10 ve 11) ve buna ek olarak yine sözel saldırı niteliğindeki iki maddeden (24 ve 39) oluşan dördüncü boyut, maddelerin içeriği dikkate alınarak Alay alt ölçeği olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, bir çok araştırmada doğrudan sözel ve fiziksel saldırılar açık saldırganlık olarak tek boyutta ele alınmış ya da sözel ve fiziksel saldırı olmak üzere iki ayrı alt boyut oluşturmuş olduğu için bu alt ölçeği sözel saldırganlık olarak tanımlamanın karmaşaya yol açabileceği düşünülmüştür. Diğer taraftan, orijinal ölçekte Fiziksel Saldırı boyutunda yer alan 47. madde hariç, hiçbir alt boyutta yer almayan maddelerin beşinci bir faktör oluşturduğu görülmüştür. Bu faktör altında yer alan maddeler açık saldırı boyutuna yakın olmakla birlikte ayrı bir faktör oluşturması ve maddelerde ifade edilen bazı davranışların fiziksel ve/veya psikolojik olarak hedefe daha fazla zarar verme olasılığının bulunması nedeniyle “Terör” olarak adlandırılmıştır. Araştırmalarda, bu araştırmadaki gibi açık veya fiziksel saldırı boyutundan ayrışan bir Terör boyutunun elde edilmediği görülmektedir. Bu araştırmada, orijinal ölçekte uygulandığı şekliyle .50 ve üstünde yük alan maddeler seçilmiş olmakla birlikte, faktör yükünün .30 olarak seçilmesi durumunda da iki boyutun ayrışabilmesi bu iki faktörde yer alan davranışların farklı niteliklerde zorbalığa ait olduğuna işaret etmektedir. Açık Saldırı ve Alay boyutları da literatürde var olandan bir ölçüde farklı bir durum sergilemekte ve bire bir karşılaştırmayı zorlaştırmaktadır. Ancak öte yandan, araştırmada elde edilen bu farklı saldırganlık boyutları, Türk çocuk ve ergenlerinde gözlenen saldırganlık ve zorbalığın, diğer kültürlerle gösterdiği önemli davranışsal farklılıklar açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca, Mynard ve Joseph (2000)’in öngördüğü gibi, orijinal ölçeğin alt boyutlarının birbirleriyle yüksek korelasyon göstermesine karşılık, Türk örneklem üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada Oblik rotasyonun sonuç vermemesi

belirlenen faktörler altında yer alan davranışların görece daha ilişkisiz olduğunu göstermektedir.

Elde edilen bulgular, ölçeğin geçerlik ve güvenirlik düzeylerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, ölçeğin ileride bu konu üzerinde yapılacak çalışmalar için elverişli bir araç sağladığı öne sürülebilir. Ancak, Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki farklı sosyoekonomik gruplardan örneklemeler üzerinde sınanması ölçeğin psikometrik açıdan gözlenmesine katkı sağlayacaktır.

IV.II CİNSİYET FARKLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI

Genel olarak akran zorbalığına maruz kalma açısından kız ve erkek öğrenciler arasında her hangi bir fark görülmemiştir. Bu sonucu destekleyen araştırmalar (Andreou 2000; Austin ve Joseph 1996; Baldry ve Farrington 1999; Boulton ve Smith 1994; Kochenderfer-Ladd ve Skinner 2002; Karatzias ve diğ. 2002; Kumpulainen ve diğ. 2001; Mynard ve Joseph 1997; Mynard ve Joseph 2000; Perry, ve diğ. 1989; Schwartz ve diğ 2002; Whitney ve Smith 1993) olduğu kadar desteklemeyen (Boivin ve Hymel 1997; Rigby ve Slee 1991; Salmivalli ve diğ. 1999; Wolke ve diğ. 2001) çeşitli çalışmalar mevcuttur. Hyde (1984)'ın 1978'den 1981'e kadar saldırganlıkta cinsiyet farklılıkları üzerine yapılmış gelişimsel araştırmaların meta analizini yaptığı çalışmasında daha yakın dönemde elde edilen bulgularda saldırganlık açısından cinsiyet farklarının daha önce yapılmış çalışmalara oranla daha az olduğunu belirlemiş ve bunu bir ölçüde günden güne toplumun cinsiyet kalıpyargılarından sıyrılmasına, sosyalleşme sürecinde ve sosyal normlarda yaşanan değişimlere bağlamıştır. Ayrıca, her ne kadar toplum erkeklere, kadınlara karşı saldırgan davranışları için kısıtlamalar getirse de, çeşitli durumlarda erkeklerin bu kısıtlamalara uymadıkları ve kadına karşı şiddet uyguladıkları görülmektedir. Bu nedenle, saldırılara hedef olma riski açısından kadınların erkeklere göre daha az risk altında olduğunu söylemek doğru olmayabilir. Bunun yanı sıra kadınlar, fiziksel olarak erkeklerden daha zayıf görüldükleri ve toplumsal yaşamın her alanında genel

olarak daha düşük statüde değerlendirildikleri için erkeklere göre daha kolay hedef olarak görülmektedir. Bu durum yalnızca erkekler için geçerli olmayıp, kadınlar arasında da geçerli olabilir. Kadınlar, hemcinslerini, çevrelerindeki bir çok erkeğe göre daha kolay incitilebilir ve boyun eğdirilebilir hedefler olarak görüyor olabilirler. Üstelik, saldırılarını diğer kadınlara yönelttiklerinde karşı saldırıyla karşı karşıya kalmalarının ya da bu karşı saldırıdan fiziksel olarak ciddi bir zarar görme olasılıklarının daha düşük olduğu beklentisinde olabilirler. Ayrıca, araştırmacılar erkeklerin saldırıya uğrama olasılıklarının her durumda kadınlara göre daha fazla olmadığını ve bu durumun koşullara göre değişebildiğini saptamışlardır. Buna göre erkeklerin kadınlara göre saldırıların hedefi olma riskleri; 1) Alan çalışmaları yerine laboratuvar çalışmalarında 2) fiziksel saldırılar söz konusu olduğunda 3) kamuya açık alanlar yerine yarı özel alanlarda 4) saldırgan davranışların kişisel tercih olmaktan çıkıp zorunluluk kazandığı durumlarda ve 5) güçlü kışkırtmalar söz konusu olduğunda daha fazladır (Eagley ve Steffen 1986).

Kız ve erkekler arasında akran zorbalığına genel olarak maruz kalma açısından fark olmamasının nedeni girişte de belirtildiği gibi, erkek öğrencilerin her iki cinsiyete karşı saldırgan davranışlar sergilerken, kızların ağırlıklı olarak hemcinslerine saldırgan davranışlar yöneltiyor olmaları olabilir. Nitekim, daha önceden de belirtilmiş olduğu gibi zorba rolündekilerin çoğunluğunun erkek olduğu çeşitli araştırma bulgularınca da ortaya konmuştur (Baldry ve Farrington 1999; Borg 1999). Sonuçta kızlar, daha geniş bir grup saldırgan için kolay hedef olarak görülüp en az erkek çocuklar kadar sıklıkla saldırıların hedefi olmaktadır.

Araştırmada, açık saldırganlığa ilişkin elde edilen sonuçlara bakıldığında, erkek öğrencilerin açık saldırılara hedef olma oranlarının kızlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, batılı ülkelerde yapılmış sayısız araştırma, erkek öğrencilerin açık saldırılara hedef olma açısından kız öğrencilere göre daha fazla risk altında olduğuna işaret etmektedir (Crick ve Grotpeter 1995 ve 1996; Baldry ve Farrington 1999; Mynard ve Joseph 2000; Olweus 1994; Prinstein ve diğ. 2001). Benzer şekilde, Terör adı verilen ve bazı suç kapsamına giren saldırganca

davranışları da içeren fiziksel saldırganlığa da erkek öğrencilerin daha fazla hedef olduğu bulunmuştur. Bu durum çok beklendik bir sonuç olup, literatürdeki pek çok bulguyla da örtüşmektedir (Crick, Bigbee ve Howes 1996; Mynard ve Joseph 2000; Rigby 2000; Rigby ve Slee 1991; Wolke ve diğ., 2001; Whitney ve Smith 1993). Daha önce de belirtildiği gibi, erkek ve kızların saldırgan davranışlarının altında yatan güdüler farklı olabilir. Rauste-von Wright (1989), erkek çocuklarının, kavgayı, cesaret ve güçlerini kanıtlamak için bir fırsat olarak gördüklerini belirlemiştir. Bu durumda, erkek öğrenciler kendilerini daha sık bu tür durumlar içinde buluyor ve zaman zaman kendilerinden daha güçlü rakiplerinin şiddetine maruz kalıyor olabilirler. Ayrıca, bir başka araştırmada ilerleyen yaşla birlikte cinsiyetler arasında gözlenen bu farklılıkların arttığı ve ergenliğe girerken karşıdaki kişiye ciddi şekilde zarar verme eğilimlerinin ve potansiyelinin erkek çocuklarda yükseldiği belirtilmiştir. Erkek çocukların, çatışma söz konusu olduğunda karşılarındakiyle doğrudan yüzleşmeyi tercih etme eğilimlerinin ergenlikte artarak sürmesinin bu tür davranışlardaki rolü vurgulanmıştır (Cairns ve diğ. 1989).

Kişisel eşyalarına zarar verilmesi açısından kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Çeşitli araştırmalarda, kişinin eşyalarına yönelik saldırılar ayrı bir alt ölçek olarak incelenmemiş olsa da genel akran zorbalığı kapsamında kişinin eşyalarının çalınması ya da eşyalarına zarar verilmesine ilişkin maddelere yer verilmiş ve bu çalışmaların çoğunluğunda bu tür akran zorbalığına daha çok erkeklerin maruz kaldığı belirlenmiştir (Borg 1999; Mynard ve Joseph 2000). Oysa bu araştırma, kız öğrencilerin de en az erkek öğrenciler kadar risk altında olduğunu göstermiştir. Çelişkili sonuçların üç olası açıklaması söz konusudur: Birincisi, batı ve Türk örneklemleri arasındaki kültürel ve sosyoekonomik farklılıklar olabilir. Ülkemizde çoğu öğrenci ve ailelerinin maddi olanaklarındaki kısıtlılık, sahip olduklarına batıdaki öğrenciler ve ailelerinden daha fazla önem vermelerine ve buna bağlı olarak da maddi zararlardan daha olumsuz etkilenmelerine yol açıyor olabilir. Sonuçta da, öğrenciler, kız ya da erkek olsun, karşıdaki kişiye zarar vermek için bu tip davranışlara daha fazla yöneliyor olabilirler. İkinci olarak, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi kullanılan ölçeklerde saldırganlığın alt türlerinin

tanımına ilişkin farklılıkların olması, dolayısıyla da bu farklılıkların elde edilen sonuçlara yansımaları da olasıdır. Üçüncüsü, kişisel eşyalara saldırının, eşyanın sahibi tarafından saldırganın kimliği tespit edilmeden yapılabileceği için bu tür saldırıların kızlar arasında da yaygın olması şaşırtıcı görünmemektedir. Nitekim, çok fazla olmasa da kız ve erkeklerin kişisel eşyalarına saldırının eşit düzeyde olduğunu gösteren bazı çalışmalar da mevcuttur (Baldry ve Farrington 1999; Vernberg ve diğ. 1999).

Kız öğrencilerin ilişkisel saldırılara erkek çocuklardan daha fazla maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu beklendik bir sonuç olup bir çok araştırmadan da benzer bulgular elde edilmiştir (Borg 1999; Crick ve Bigbee 1998; Crick ve diğ. 1996; Mynard ve Joseph 2000; Rivers ve Smith 1994). İlişkisel saldırganlığın ele alındığı bir araştırmada 9-12 yaşlarındaki çocukların bir çoğunun ilişkisel saldırganlığı öfke ile ilişkilendirdiği ve bu kavram altında toplanan davranışları gerçekten de saldırganlık olarak algıladıkları görülmüştür. Bu tür saldırganlığın çocuklar tarafından son derece olağan öfke davranışları olarak değerlendirildiği bulunmuş; özellikle kızlar için ilişkisel saldırı kapsamındaki davranışların büyüdükçe daha da olağanlaşan öfke davranışları olarak kabul edildiği ve kızların, ilişkisel saldırganlığı akran gruplarında en sık gözlenen saldırganlık türü olarak belirttikleri bulunmuştur. Benzer şekilde, fiziksel saldırganlık, hem kızlar hem de erkekler tarafından, erkek çocukların en sık sergiledikleri öfke davranışları olarak tanımlanmıştır. Saldırgan çocukların hedeflerinin cinsiyeti göz önünde bulundurulduğunda, kızlar için değişen bir durum olmadığı görülmüştür. Hedefleri kız ya da erkek, farketmeksizin kızların ilişkisel saldırganlığı en olağan saldırganlık türü olarak algıladıkları bildirilmiştir.

Ölçekten elde edilen bir diğer alt ölçek olan alaya maruz kalma açısından cinsiyetler arası bir karşılaştırma yapıldığında kız öğrencilerin alaya erkek çocuklardan daha fazla hedef oldukları belirlenmiştir. Bu bulgu, doğrudan ya da dolaylı yollardan bazı araştırma bulgularınca desteklenmekte (Archer ve diğ. 1988; Rivers ve Smith 1994; Whitney ve Smith 1993), diğer bazıları tarafından da

desteklenmemektedir (Vernberg ve diğ. 1999). Esasen literatürde akran zorbalığı ölçeklerinde ‘alay’ ayrı bir boyut olarak tanımlanmamıştır. Daha çok alay tanımına giren davranışlar tek tek ele alındığı için tam bir karşılaştırma yapmak söz konusu değildir. Ancak, alayın sözel saldırganlık kapsamında ele alındığı bir çalışmada, kızların daha çok görünüşleri, giyim tarzları ya da arkadaşları ve dahil oldukları akran grupları nedeniyle alaya maruz kaldıkları, buna karşılık erkek öğrencilerin daha çok okuldaki ve spordaki performansları nedeniyle alayın hedefi haline geldikleri belirlenmiştir (Rauste-von Wright 1989). Yalnızca kızların sergiledikleri dolaylı ve sözel saldırıların incelendiği bir çalışmada da, kızlar arasında birinin görünüşünü, giyimini ya da kişiliğini eleştirmenin, aşağılayıcı ve hakaret kapsamında sözler sarfetmenin oldukça yaygın olduğu bildirilmiştir (Owens, Shute ve Slee 2000).

Saldırganlık açısından genel olarak cinsiyetler arasında gözlenen bu farklılıkların bir olası nedeni, anne-babaların kız ve erkek çocuklarını yetiştirirken toplumda yerleşmiş kadın-erkek rollerine uygun duygu ve davranış özelliklerini vurgulamaya özen göstermeleri olabilir. Block (1983), konuya ilişkin altı çalışmanın sonuçlarını özetlediğinde anne-babaların erkek çocuklarını yetiştirirken onları başarı ve rekabete yönlendirdiklerini, bağımsız olmaları ve sorumluluk taşımaları konusunda cesaretlendirdiklerini, duygusallıklarını dışa vurmayarak kontrol etmeleri yönünde onları desteklediklerini ve anne- babaların erkek çocuklarına daha fazla ceza verme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca, babaların oğullarını yetiştirirken daha otoriter bir tutuma yöneldiklerini ve onların toplumda var olan erkek rollerinin dışına çıkan davranışlarına karşı daha tepkisel olduklarını belirlemiştir. Buna karşılık, ebeveynler kızları ile olan ilişkilerini daha sıcak ve fiziksel yakınlığa dayalı olarak tanımlamışlar ve onların güvenilirlik ve dürüstlüklerine olan inançlarını vurgulamışlardır. Ana-babaların, kızlarından ‘hanım hanımcık’ davranışlar bekledikleri, kızlarını, duygu ve düşüncelerini dışarı yansıtmaları için destekledikleri ve onları cezalandırma konusunda daha isteksiz oldukları bildirilmiştir. Ayrıca, kız annelerinin kızlarına karşı daha kısıtlayıcı oldukları ve kızlarının hareketlerini daha yakından takip ettiklerini ortaya koymuştur. Eagly ve Steffen (1986)’da, saldırganlıktaki cinsiyet farklılıklarını sosyal rol kuramıyla

açıklamışlardır. Bu görüşe göre toplumda yaygın olarak benimsenmiş erkek cinsiyet rolü, erkeklerde atılganlık, bağımsızlık ve tuttuğunu koparabilmek gibi özellikleri vurgulamaktadır. Saldırganlık da erkeklerde kadınlara oranla daha fazla kabul görmekte ve hatta erkeklerin saldırgan davranışları belli koşullarda desteklenmektedir. Buna karşılık, kadın cinsiyet rolü saldırganlığı değil; sevgi ve şefkat dolu olmayı ve diğerlerine bağımlılığı vurgulamaktadır. Gerçekten de, Salmivalli, Kaukiainen ve Lagerspetz (2000)'in gerçekleştirdikleri bir çalışmada kızların fiziksel ve sözel saldırganlık içeren davranışlarının hem kız hem de erkek akranları tarafından dışlanmak yoluyla cezalandırıldığını belirlemişlerdir. Ancak, aynı durum dolaylı saldırganlık için geçerli olmayıp, tersine dolaylı saldırganlık davranışlarının akranlar tarafından dışlanmayla ters yönde ilişkili olduğu bildirilmiştir. Benzer şekilde, erkeklerde dolaylı saldırganlık dışlanmayla negatif yönde ve sosyal kabul ile pozitif yönde ilişkilidir. Diğer yandan, erkek öğrencilerin sözel saldırganlıkları dışlanmayı da beraberinde getirirken, belirli düzeydeki fiziksel saldırganlıklarının akranlar tarafından olumsuz bir tepkiyle karşılanmadığı bulunmuştur. Eagly ve Steffen (1986)'ın üzerinde durduğu bir diğer nokta ise, kadınlara fiziksel olarak zarar görmekten kaçınmaları gerektiğinin öğretildiğidir. Bu sayede kadınlar, özellikle fiziksel olarak karşılık görme riski altında oldukları fiziksel saldırılardan daha fazla sakınıyor olabilirler. Bu durum, fiziksel saldırganlığın neden erkeklerde daha sık gözlenirken kadınlar arasında ilişkisel saldırganlığın daha yaygın olduğunu açıklar gözükmektedir. Bir diğer olası neden ise her iki cinsiyetin hemcinsleri olan akranlarıyla kurdukları ilişkinin farklı amaçlara yönelik olmasıdır (Maccoby 1990). Erkek çocuklar arasında gerçekleşen iletişimin hakimiyet kurma, buna karşılık kızlar arasındaki iletişimin sosyal bir bağ kurma amacına yönelik olduğu tartışılmaktadır.

IV.III YAŞ FARKLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI

Araştırmanın bir diğer amacı ise, akran zorbalığına maruz kalma açısından yaşa bağlı farklılıkların olup olmadığına bakmaktır. Buna göre, 11 yaş grubuyla, 16 yaş grubu arasında genel olarak akran zorbalığına maruz kalma oranları açısından

anlamalı bir fark bulunamamıştır. Bu bulgular literatürdeki bazı bulgularla örtüşmekte (Marsh ve diğ. 2000; Perry ve diğ. 1988), diğerleriyle de çelişmektedir (Eslea ve Rees 2001; Karatzias ve arkadaşları 2002; Olweus 1994; O'Moore ve Hillery 1989; Rigby ve diğ. 1994; Rivers ve Smith 1994; Salmon ve diğ. 1998; Whitney ve Smith 1993). Bazı araştırmaların sonuçları ise, bu bulguyu dolaylı yoldan veya kısmen desteklemektedir. Örneğin; Perry ve ark.'nın (1986) araştırmasında, 9-12 yaşlarındaki öğrenciler saldırgan davranışlarının kendilerini daha olumlu değerlendirmelerine katkı sağladığını bildirmişler ve bu katkının büyük öğrencilerde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bundan yola çıkarak da, çocukların ilerleyen yaşla birlikte benlik saygılarını yükseltmek ve egolarını “şişirmek” için saldırganlığı bir araç olarak kullanıyor olabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Rigby ve Slee (1991)'nin 8-15 yaşları arasındaki öğrencilerde sözel ve fiziksel saldırganlık kapsamındaki davranışları inceledikleri araştırmanın sonuçları da kız öğrenciler için değilse bile erkek öğrenciler için bu bulguyu destekler niteliktedir. Elde edilen sonuçlar, akran zorbalığına maruz kalma oranlarının kızlarda yaşa bağlı olarak düzenli bir düşüş gösterirken, 10-11 yaşlarındaki erkek öğrenciler arasında akran zorbalığının en düşük düzeyde olduğunu, ancak hem 12-13 yaş grubunda hem de 14-15 yaş grubunda akran zorbalığı düzeyinin 10-11 yaş grubundakinden daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Akran zorbalığına maruz kalma düzeyi, saldırgan davranışların farklı türleri için ayrı ayrı incelendiğinde; 11 yaş grubundan daha fazla öğrencinin açık akran zorbalığına maruz kaldığı belirlenmiştir. Açık akran zorbalığı kapsamına giren ve fiziksel olarak karşıdaki kişiye zarar veren ve canını acıtan davranışlara hedef olmanın hemen tüm çalışmalarda yaşa bağlı olarak azaldığı göze çarpmaktadır (Borg 1999; Menesini, ve diğ. 1997; Olweus 1991; Rigby ve diğ. 1997; Rivers ve Smith 1994; Salmon ve diğ. 1998). Daha öncede belirtildiği gibi bu durumun olası bir nedeni, öğrencinin akran zorbalığı kriterlerini göz önünde bulundurmaksızın her türlü fiziksel saldırganlığı akran zorbalığı olarak değerlendiriyor olmalarıdır. Buna karşılık, ilerleyen yaşla birlikte akran zorbalığı davranışlarını diğer saldırganlık türlerinden ayırt etmeye başlayarak her türlü fiziksel kavgayı ya da sataşmayı akran

zorbalığı olarak değerlendirmiyor olabilirler (Smith ve diğ. 1999). Diğer yandan, akran zorbalığına maruz kalanlar ile uygulayan öğrenciler arasında yaş farkı da ikinci bir olasılık olabilir. Büyük yaş grubundaki öğrenciler, açık saldırı kapsamındaki davranışları kendi yaşlılarına uyguladıklarında benzer şekilde karşılık göreceklerini ve bunun ciddi sonuçlara yol açabileceğini biliyor ve buna cesaret edemiyor olabilirler (Olweus 1991, 1994a ve 1994b; Rigby ve diğ. 1997; Salmon ve diğ. 1998; Whitney ve Smith 1993).

Hem fiziksel hem de psikolojik olarak kişiye daha fazla zarar vereceği düşünülen ve terör olarak adlandırılan saldırganlık türüne maruz kalma açısından 11 ve 16 yaş grubundakiler arasında anlamlı bir farkın görülmemesi bir ölçüde şaşırtıcıdır. Genel olarak, saldırgan davranışlarda yaşa bağlı bir azalma eğilimi olmakla beraber saldırgan davranışlardaki yıkıcılık ve hedefe zarar verme potansiyelinin arttığı düşünülmektedir (Cairns, ve diğ. 1989). Yukarıda da belirtildiği gibi, bu tür saldırıların daha büyük yaştaki öğrenciler tarafından küçüklere uygulanıyor olabilir.

Alay alt ölçeğinden alınan puanlar incelendiğinde, alaya maruz kalma açısından da herhangi bir yaş farkı bulunamamıştır. Literatürdeki çeşitli bulgular da sözel saldırganlığın azalmadığını göstermekte ve bu araştırmadan elde edilen bulguyu dolaylı da olsa doğrulamaktadır (Borg 1999; Mynard ve Joseph 2000; Perry ve diğ. 1988). Warm (1997)'un belirtmiş olduğu gibi, sözel yetilerin gelişmeye başladığı dönemden itibaren sözel saldırılar da ortaya çıkmakta ve bu yaştan sonra, sözel saldırılarda bir azalma ya da artma değil; içerikte bazı değişiklikler gerçekleşmektedir.

İlişkisel saldırıya maruz kalma açısından yaş farklılıklarına bakıldığında, 16 yaş grubunun ilişkisel saldırılara hedef olma oranı, 11 yaşa göre daha yüksek bulunmuştur. Salmivalli ve ark. (1998), ilişkisel saldırganlığın daha gelişmiş bir sosyal biliş gerektirdiğini ve bu nedenle de ilişkisel akran zorbalığının belli bir yaşa kadar görülmeceğini ya da seyrek olarak gözleneceğini öne sürmüşlerdir. Bu

görüşü destekleyen bazı bulgular mevcuttur (Cairns ve diğ. 1989; Salmivalli ve diğ. 1998; Smith ve diğ. 1999). Yaş ilerledikçe ilişkisel saldırganlığa daha fazla yönelmenin bir nedeni, açık saldırganlığın akranlar arasında giderek daha fazla tepkiyle karşılanması sonucu saldırgan eğilimli ergenlerin ilişkisel saldırganlığa daha fazla yönelmesi olabilir. Nitekim, Salmivalli ve ark.'nın (2000) 15-16 yaşlarındaki öğrencilerle gerçekleştirdiği bir çalışmada, bu yaş grubundaki kız ve erkek öğrencilerin ilişkisel saldırganlık içeren davranışlarının akranlar tarafından reddedilmeye sonuçlanmadığını; dahası, erkek öğrenciler için akranlar tarafından kabul görmeyle pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ancak daha küçük yaş gruplarıyla yapılan bir başka çalışmanın bulguları ilişkisel saldırganlığın akranlar tarafından reddedilmeyi pozitif yönde yordadığını göstermektedir (Crick ve Grotpeter 1995). Ayrıca, 16 yaş grubunun okulda kendilerinden daha büyük yaşta akranlarının olmaması, onlardan daha büyük ve güçlü öğrencilerin olmaması anlamına gelmektedir. Bu durumda, 16 yaş grubundaki öğrencilere kendilerine zarar gelme olasılığı olmadan zarar verebilmenin en uygun yolu, saldırganın kimliğini gizleyebildiği ilişkisel saldırganlığa başvurması olabilir.

Kişisel eşyalara yapılan saldırılara maruz kalanlar incelendiğinde, bu kişilerin sayısında yaşa bağlı olarak bir artış ya da düşüşe rastlanmamıştır. Pek çok araştırma da kişisel eşyalara saldırı tanımlanabilir boyut olarak belirmemiştir. Ancak Borg (1999)'un çalışması bu tür davranışlara maruz kalma açısından genellikle yaşa bağlı bir değişimin gözlenmediğini doğrulamaktadır. Mynard ve Joseph (2000)'in çalışmalarından kızlarda kişisel eşyaların saldırıya hedef olması yaşa bağlı düşüş gösterirken erkek öğrencilerde herhangi bir düşüşe rastlanmaması bu araştırmadan elde edilen bulguyu kısmen de olsa desteklemektedir.

IV.IV BENLİK KAVRAMI İLE AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMA ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR BULGULARIN TARTIŞILMASI

Hatırlanacağı gibi, araştırma sorularından biri, akran zorbalığına maruz kalma ile benlik kavramı arasındaki ilişkilerdi. Daha önce de belirtildiği gibi, buradaki amaç yalnızca benlik kavramı alt boyutlarının hangilerinin akran zorbalığı boyutları ile ilişkili olduğunu görmek değil; fakat, aynı zamanda Türk çocukları için geliştirilmiş olan ilk akran zorbalığı ölçeğinin geçerliğine ilişkin dolaylı bir kanıt sağlamaktır. Gerçekten de yapılan analizler, benlik kavramı ile akran zorbalığından alınan gerek toplam puanlar gerekse alt ölçekler arasında önemli ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, uygulanan ölçeğin geçerliğine ilişkin ek bir veri sağlamıştır.

Daha önce belirtildiği üzere, akran zorbalığına maruz kalma ve benlik kavramı alt ölçekleri arasındaki ilişkilere kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı bakılmıştır. Literatürde çocukluk ve ergenlik döneminde gözlenen kız ve erkekler arasında benlik kavramına ilişkin farklılıklara dair bulgular, bu araştırmada akran zorbalığı ve benlik kavramı arasındaki ilişkinin her iki cinsiyet için ayrı ayrı incelenmesinin gerekçesini oluşturmaktadır. Bu çalışmalardan birinde, Granleese ve Joseph (1993), erkek öğrencilerin fiziksel görünüm, atletik yeterlik ve bütünsel özdeğer puanlarının kızlarınkine göre anlamlı olarak daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Çocukluktan ergenliğin sonlarına kadar geniş bir yaş grubunu kapsayan bir çalışmada, kız öğrencilerin atletik yeterlik ve fiziksel görünümüne ilişkin düşüncelerinin erkek öğrencilerinkinden her yaş grubunda daha olumsuz olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, daha önce sosyal kabul açısından farklılık gözlenmezken, lise yıllarında erkek öğrencilerin sosyal kabule ilişkin düşüncelerinin yine kızlarınkenden daha olumlu olduğu gösterilmiştir (Cole, Maxwell, Martini, Peeke, Seroczynski, Tram, Hoffman, Ruiz, Jackuez ve Machman 2001).

Ayrıca akran zorbalığının öğrenciler üzerindeki etkisinin kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı incelendiği araştırmalarda farklı akran zorbalığı türlerinin ilişkili olduğu psikolojik değişkenlerin cinsiyete bağlı olarak değişebildiği veya her iki cinsiyet için de aynı değişkenlerle ilişkili olsa bile ilişkinin aynı düzeyde olmadığını göstermiştir. Galen ve Underwood (1997)'un çalışması erkek öğrencilerin açık saldırıları, ilişkisel saldırılardan daha incitici bulduklarını, buna karşılık, kızların her ikisini de eşit düzeyde incitici bulduklarını ve genel olarak saldırganlığı erkeklere göre daha incitici bulduklarını göstermiştir. Bir başka araştırmada, ilişkisel saldırılara maruz kalmanın kızlar üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu görülmüştür. Buna göre, ilişkisel saldırılara maruz kalma ile depresyon, yalnızlık ve benlik kavramı arasındaki ilişki, kızlarda erkek öğrenciler için olduğundan daha güçlüdür. Ancak, göz önünde bulundurulması gereken bir diğer nokta, her iki tür akran zorbalığına maruz kalmanın kişi üzerinde yalnızca tek bir tür akran zorbalığına maruz kalmaktan daha farklı ve olumsuz etkilere yol açmasıdır (Prinstein ve diğ. 2001).

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar da literatürdeki bulgularla örtüşmektedir. Buna göre, Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nin Davranış ve Uyma alt ölçeğinden erkeklerin aldıkları puanlar Kişisel Eşyalara Saldırı alt ölçeğinden aldıkları puanları ters yönde yordamaktadır. Diğer bir deyişle, erkek öğrencilerin kişisel eşyaları saldırıya uğradığı zaman, kendi davranışlarına ilişkin düşünceleri olumsuz yönde etkilenmekte ya da tersi şekliyle, kişinin davranışlarına ilişkin algısı olumsuz oldukça kişisel eşyalarının saldırıya uğrama düzeyi de artmaktadır. Kızlarda ise hem ilişkisel saldırılara hedef oldukları hem de kişisel eşyalarına akranları tarafından zarar verilmesi ile kendilerine ilişkin düşüncelerinin olumsuzluğu arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Üstelik, kızların benlik kavramlarını etkileyen başka pek çok faktörün varlığına rağmen ilişkisel saldırılara maruz kalma ve kişisel eşyaların saldırıya uğramasının, kızların davranış ve uyma alt ölçeği puanlarındaki varyansın %15 gibi çok ciddi bir oranını açıklayabildiği saptanmıştır. Ayrıca kızların kendi davranışlarına ilişkin düşünceleri ilerleyen yaşla birlikte daha da olumsuzlaşmaktadır.

Benlik kavramının Mutluluk boyutu ile hangi akran zorbalığı türlerinin ilişkili olduğuna bakıldığında, erkek öğrencilerinin kendilerini mutlu bireyler olarak görüp görmemeleri ve akran zorbalığına maruz kalıp kalmamaları arasında bir ilişkili bulunamamıştır. Bu durumda erkek öğrencilerde mutluluk, araştırmada ele alınmayan başka değişkenlerle ilişkili görünmektedir. Diğer taraftan, kızların kendilerini mutlu hissetmeleri ve ilişkisel saldırılara maruz kalmaları arasında anlamlı ve ters yönlü bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, yine ilerleyen yaşa bağlı olarak kızların kendilerini daha az mutlu hissettikleri de saptanmıştır. Benzer şekilde, erkek öğrencilerin Kaygı puanlarında da akran zorbalığının hiçbir şeklinin anlamlı yordayıcı gücünün olmadığı görülmüştür. Kızlarda ise alaya maruz kalmanın kaygı puanlarını anlamlı düzeyde ve ters yönde yordadığı belirlenmiştir.

Popülerliğin yordanmasına ilişkin analizler, erkek öğrenciler açısından ilginç sonuçlar vermiş ve regresyon analizinin kız ve erkek öğrenciler için ayrı gerçekleştirilmesinin önemini bir kere daha ortaya koymuştur. Erkek öğrencilerin teröre maruz kalmalarının kendi popülerliklerine ilişkin düşünceleriyle ters yönde ilişkili olduğu; ilişkisel saldırı ile ise pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Diğer bir deyişle ilişkisel saldırılara maruz kalmanın, beklenenin aksine erkek çocukların kendi popülerliklerine ilişkin görüşlerini olumsuzlaştırmadığı (ya da tersi); aksine, daha olumlu hale getirdiği görülmüştür. Belki de erkek öğrenciler ilişkisel saldırı kapsamındaki davranışları kendi popülerliklerine katkıda bulunan olaylar olarak değerlendirmekte ve bir bakıma “reklamın iyisi kötüsü olmaz” mantığını yürütmektedirler. Diğer taraftan, bu öğrenciler aynı zamanda hem akran zorbalığına maruz kalan hem de akran zorbalığını uygulayan öğrenciler olabilir. Bu öğrenciler, akran zorbalığına maruz kalmanın benlik algıları üzerindeki olumsuz etkilerini, kendileri de onlardan daha güçsüz akranlarına zorbalık yaparak telafi ediyor olabilirler. Hem zorba hem de kurban grubunun çoğunlukla erkek öğrenciler arasından çıktığına dair bazı araştırma bulguları da (Schwartz 2000; Wolke, Woods, Stanford ve Schulz 2001), bu beklenmedik sonucun neden yalnızca erkek öğrenciler için geçerli olduğunu açıklar gözükmemektedir. Bu araştırmada sadece zorbalığa maruz kalanlar ele alındığı için bu açıklamaya daha ileri bir kanıt getirilememektedir..

Ancak bu nokta, ileriki çalışmalar için ilginç bir inceleme konusu olabilir. Kızlarda ise beklendiği şekilde, alaya maruz kalma ve kişisel eşyalarının saldırıya uğraması, kendi popülerliklerine ilişkin düşünceleriyle ters yönde ilişkidir. Ayrıca, kızların popülerliklerine ilişkin inançları yaşa bağlı olarak olumsuzlaşmaktadır.

Erkek öğrencilerin, fiziksel görünümüne ilişkin düşüncelerinin akran zorbalığına maruz kalmayla ne yönde ilişkili olduğu incelendiğinde, alaya ve teröre hedef olma ile negatif, ilişkisel saldırıya maruz kalma ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Şüphesiz, fiziksel görünümüne ilişkin alayların, erkek öğrencilerin kendi görünümüne ilişkin düşünceleri üzerinde olumsuz bir etki yaratması şaşırtıcı değildir. Diğer taraftan, Terör boyutundaki saldırılara belirli bir sıklıkta maruz kalan ve bu davranışlara etkili bir şekilde karşı koyamayan erkek öğrencilerin kendi fiziksel yeterliklerine ilişkin düşünceleri bu durumdan olumsuz etkileniyor olabilir. Fiziksel gücün öneminin erkekler için özellikle vurgulanması ve belki de erkek öğrencilerin fiziksel çekiciliklerini büyük ölçüde bununla bir tutmaları Terör ve fiziksel görünümüne ilişkin benlik kavramı arasındaki ilişkiyi açıklayabilir. İlişkisel saldırı ve fiziksel görünüm arasındaki bu beklenmedik pozitif yöndeki ilişki ise daha önce belirtildiği gibi erkek öğrencilerin, ilişkisel saldırıları kendileri açısından olumlu olaylar olarak değerlendirmeleri şeklinde yorumlanabilir. Belki de erkek öğrenciler, fiziksel görünümünün diğerlerinde kıskançlık yarattığını ve dolayısıyla bu tür davranışlara özellikle maruz bırakıldıklarını düşünüyor olabilirler. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi bu öğrencilerin akran zorbalığının bazen öznesi bazen de nesnesi olmaları bu sonucun bir diğer olası açıklamasıdır. Alaya maruz kalan kızların fiziksel görünümüne ilişkin düşüncelerinin daha olumsuz olması, Warm (1997) ve Rauste-von Wright (1989)'ın bulgularıyla açıklık kazanmaktadır. Kızların çoğunlukla fiziksel görünümüyle ilintili alayların hedefi oldukları göz önünde bulundurulursa, alayın fiziksel görünümüne ilişkin algılarını olumsuz etkilemesi de kaçınılmaz bir sonuç gibi gözükmektedir. Ayrıca, kızların fiziksel görünümüne ilişkin algıları da ilerleyen yaşa bağlı olarak düşmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırmada olduğu gibi, literatürdeki diğer pek çok araştırmadan elde edilen bulgular, akran zorbalığı kapsamındaki olaylardan kızların erkeklerden hem daha farklı hem de daha olumsuz biçimde etkilendiklerini doğrulamaktadır. Örneğin; Graham ve Juvonen (1998), akran zorbalığına hedef olmanın kızlar için erkeklere oranla daha fazla yalnızlık, sosyal kaygı ve olumsuz benlik algısıyla ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Kızların erkeklere göre akran zorbalığına hedef olma düzeylerinin daha düşük olmasının yanı sıra, benlik kavramlarının da erkek öğrencilerin benlik kavramlarından anlamlı olarak daha düşük olduğu bildirilmiştir (Marsh ve diğer. 2001). Borg (1998), hem kız hem de erkek öğrencilerin akran zorbalığına maruz kaldıklarında öfke, umursamazlık ve çaresizlik hissettiklerini, buna karşılık erkek öğrencilerin kızlara göre anlamlı olarak daha fazla kinlendiklerini, kız öğrencilerin ise erkeklere göre daha fazla kendilerine acıdıklarını ortaya koymuştur. Bilindiği gibi kızlar, sorunları içselleştirme eğiliminde oldukları için akran zorbalığına hedef olmalarının kız öğrenciler üzerindeki olumsuz etkisinin erkek öğrencilerde olduğundan daha belirgin olduğunun altı çizilmiştir (Bond ve diğer. 2001). Buna göre, akran zorbalığına maruz kalma, ergen kızların gelecekteki depresyon ve kaygı düzeylerini, sosyal ilişkilerinden bağımsız olarak yordamaktadır. Ancak, aynı durum erkek öğrenciler için söz konusu değildir. Akran zorbalığına hedef olmanın erkek öğrenciler üzerindeki olumsuz etkileri ancak sosyal ilişkilerin olumsuz olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle kızlar her koşulda akran zorbalığına maruz kalmaktan olumsuz şekilde etkilenirken; erkekler, bu olumsuz etkilerden diğerleriyle kurdukları olumlu ilişkiler sayesinde korunabilmektedir. Akran zorbalığına maruz kalmanın benlik kavramına etkilerinin cinsiyetlere göre değişebildiğine kanıt olarak başka araştırma bulguları da ele alınabilir. Örneğin; erkek öğrencilerle gerçekleştirilen bir çalışmada, akran zorbalığına maruz kalan çocukların, genel benlik saygısı puanlarının düşük olmakla beraber, sosyal yeterlik, ev ve okul benlik kavramlarının akran zorbalığına maruz kalmayanlardan farklı olmadığı görülmüştür (Slee ve Rigby 1993). Buna karşılık, aynı yaş grubundan ve yalnızca kız öğrencilerden oluşan bir örneklemede akran zorbalığına maruz kalan kızların atletik yeterlik dışındaki bütün benlik saygısı boyutlarının düşük olduğu görülmüştür (Neary ve Joseph 1994).

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Daha önce belirtildiği gibi araştırmanın esas amacı daha önce Mynard ve Joseph (2000)'in geliştirdikleri ölçeği temel alarak, Türkiye'de daha sonra bu konuda yapılacak araştırmalar için elverişli ve kapsamlı bir ölçek geliştirmektir. Araştırmadan elde edilen bulgular, bu çalışma sonucunda tatminkar bir geçerlik ve güvenilirlik düzeyine ulaşan, kullanılabilir bir ölçeğin literatüre kazandırıldığını göstermektedir. Ayrıca, faktör analizi sonucunda orijinal ölçekten elde edilenden farklı olarak dört değil, beş faktör elde edilmiştir. Bu faktörlerden ilişkisel ve kişisel eşyalara saldırı boyutları orijinal ölçekte de yer almaktadır. Diğer taraftan, orijinal ölçekte elde edilmiş olan Fiziksel ve Sözel Saldırı boyutları bu araştırmada Açık Saldırı, Terör ve Alay olarak tanımlanan üç boyuta ayrılmıştır. Faktör analizinden elde edilen bulgular, kültürümüzde kentli çocuklarda yaygın olan saldırgan davranışların değişik boyutlarını ortaya koymakta ve olası kültürel farklılıklara ilişkin bilgi sağlamaktadır.

Çalışmada, 11 ve 16 olmak üzere iki yaş grubu karşılaştırılmış ve hangi tür akran zorbalığına hangi yaş grubundan daha fazla öğrencinin hedef olduğuna bakılmıştır. Genel olarak akran zorbalığına, teröre, alaya ve kişisel eşyalarısaldırıya maruz kalan öğrenci sayısı açısından 11 ve 16 yaş grubu arasında anlamlı bir fark bulunamamış; buna karşılık, açık saldırılara 11 yaş grubundan, ilişkisel saldırılara ise 16 yaş grubundan anlamlı olarak daha fazla öğrencinin hedef olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, saldırganlık türlerinde bilişsel ve psikososyal gelişime bağlı değişmeler hakkında dolaylı da olsa bilgi sağlamakta ve olası değişkenlerin davranışlar üzerindeki etkisine dikkati çekmektedir. Benzer şekilde, akran zorbalığına maruz kalma açısından kız ve erkek öğrenciler arasında görülen cinsiyet farklılıkları, temelde yatan psikososyal değişkenler hakkında bir fikir vermektedir. Akran zorbalığına maruz kalma açısından cinsiyetler arasındaki farklar incelendiğinde, genel olarak akran zorbalığına maruz kalan ve kişisel eşyaları saldırıya uğrayan

öğrenci sayısı açısından kız ve erkekler arasında anlamlı fark olmadığı görülmüştür. Buna karşılık, açık saldırılara ve teröre daha çok sayıda erkek öğrencilerin, ilişkisel saldırılara ve alaylara ise daha çok sayıda kız öğrencinin hedef olduğu görülmüştür.

Akran zorbalığına maruz kalma ve benlik kavramı arasındaki ilişkiler iki noktadan yararlı bilgi sağlamaktadır. Bunlardan ilki, daha önce de belirtilmiş olduğu gibi ölçeğin geçerliğine ek bir bilgi sağlanmasıdır. Nitekim, akran zorbalığına maruz kalma ile benlik kavramları arasında gözlenen negatif yöndeki ilişkiler ölçeğin geçerliğine kanıt oluşturmaktadır. İkincisi de bir Türk örneğinde kız ve erkek öğrencilerin benlik kavramlarının hangi boyutlarının hangi akran zorbalığı boyutlarıyla ve ne yönde ilişkili olduğuyla ilgili bilgilerdir. Hatırlanacağı gibi, benlik kavramının çeşitli alt boyutlarının hangi akran zorbalığı türleri ile ve ne yönde ilişkili olduğu kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı incelenmiştir. Bulgular, kız öğrencilerin Davranış ve Uyma alt ölçeğinden aldıkları puanları ilişkisel saldırılara maruz kalma ve kişisel eşyalarının saldırıya uğrama puanlarının; mutluluk puanlarını ilişkisel saldırılara hedef olma puanlarının; kaygı puanlarını alaya hedef olmanın; popülerlik puanlarını alaya maruz kalma ve kişisel eşyaların saldırıya uğraması puanlarının; fiziksel görünümüne ilişkin puanları da alaya maruz kalma puanlarının ters yönde yordadığı belirlenmiştir. Ayrıca, kız öğrencilerde benlik kavramının Davranış ve Uyma, Mutluluk, Fiziksel Görünüm ve Popülerlik alt ölçeklerinin yaş ile ters yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Erkek öğrencilerin benlik kavramı puanları ile akran zorbalığına maruz kalma arasındaki ilişkiye bakıldığında mutluluk ve kaygıya ilişkin puanları ne akran zorbalığı alt ölçeklerinin ne de yaşın yordamadığı belirlenmiştir. Davranış ve Uyma alt ölçeğinden aldıkları puanları kişisel eşyaların saldırıya maruz kalması puanlarının negatif yönde; popülerlik puanlarını teröre maruz kalma puanlarının negatif, ilişkisel saldırılara maruz kalma puanlarının pozitif yönde; fiziksel görünümüne ilişkin puanları ise teröre ve alaya maruz kalma puanlarının negatif, ilişkisel saldırılara maruz kalma puanlarının ise pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. Ayrıca, erkek öğrencilerin fiziksel görünümüne ilişkin puanlarının yaş ile ters yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Kız ve erkek öğrencilerin benlik kavramlarının farklı akran zorbalığı türleriyle ilişkili olması ve şaşırtıcı bir şekilde

erkek öğrenciler için akran zorbalığının her türünün olumsuz benlik kavramıyla ilişkili olmaması, kız ve erkek öğrencilerin akran ilişkilerinde farklı dinamiklerin rol oynadığını ortaya koymaktadır. İleride yapılacak araştırmalarda akran zorbalığının her bir türünün öğrenciler üzerindeki psikolojik ve sosyal etkilerine dair kapsamlı bilgilerin alınması cinsiyetler arasında gözlenen bu farklılığın nedenlerine ışık tutabilir.

Diğer taraftan, araştırmadaki çeşitli kısıtlılıklar bulguların yorumlanması ve genellenebilirliğini de bir ölçüde sınırlamaktadır. Bu kısıtlılıklarından ilk ve en önemlisi, faktör analizi, geçerlik ve güvenirlik analizleri, cinsiyet ve yaş farklarına ilişkin karşılaştırmalar ve benlik kavramı ile akran zorbalığı arasındaki ilişkiye dair analizlerin aynı örneklem üzerinden alınan verilerle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu nedenle, ileride yapılacak çalışmalarda farklı örneklem gruplarından toplanan veriler, bu araştırmanın bulgularına önemli bir katkı sağlayacaktır.

İkinci olarak, Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği'nden elde edilen verilere uygulanan analizde, ölçeğin faktörlerinden biri yeterli güvenirlik katsayısına ulaşmadığı için analize sokulmamıştır. Bu nedenle, Zeka ve Akademik Yeterlik alt ölçeği ile ölçekten elde edilen toplam puanların akran zorbalığı ile ilişkisi incelenememiştir. İleride yapılacak araştırmalarda benlik kavramının farklı ölçekler yoluyla ölçülmesi akran zorbalığı ve benlik arasındaki ilişkinin çok yönlü bir şekilde değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Üçüncüsü, araştırmada karşılaştırılan yaş gruplarının 11 ve 16 yaş ile sınırlı olması, aradaki yaş gruplarında akran zorbalığına maruz kalma açısından görülebilecek farklılıkların saptanmasına olanak vermemektedir. Oysa ki, akran zorbalığının hangi türlerinin sürekli bir düşüş ya da artış gösterdiği, hangi türlerinin aradaki yaş gruplarında en yüksek değere ulaştığının görülmesi ve bu değişimlerin nedenlerinin araştırılması hem gelişim sürecinde çeşitli biyolojik, psikolojik, bilişsel ve sosyal değişimler hakkında bilgi edinilmesi hem de önlemeye yönelik çalışmaların başarıyla yürütülmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Yaş farklılıklarına ilişkin bulgular, gelişimsel olarak akran zorbalığının düzeyi ve şeklinde ne gibi değişiklikler gerçekleştiğine dair bir fikir veriyor olsa da okul ve sınıf değişimi, akran zorbalığının bireysel düzeydeki sürekliliği gibi değişkenlerin araştırılması için boylamsal araştırmalara gereksinim vardır. Ayrıca, akran zorbalığının psikososyal değişkenlerle ilişkisinde nedensel sonuçlara varılabilmesi ve çeşitli psikososyal sorunların akran zorbalığının öncülü mü, artçılı mı olduğunun belirlenmesi de son derece yararlı olacaktır.

İleride yapılacak araştırmalarda yalnızca akran zorbalığına maruz kalanlar değil, aynı zamanda akran zorbalığını uygulayanlar da inceleme konusu yapılmalıdır. Pek çok araştırma akran zorbalığına maruz kalanlar kadar uygulayanların da psikososyal problemler yaşadıklarını göstermiştir. Ayrıca, sorunun çözümüne yönelik çalışmaların başarıya ulaşması, sorunun her boyutuyla incelenip tanımlanmasına ve ele alınmasına bağlıdır. Buna bağlı olarak, akran zorbalığında yalnızca zorba ve hedefinin değil, aynı zamanda çevredeki öğrencilerin de olaydaki rollerinin incelenmesi ve zorbanın davranışlarına bilinçli ya da bilinçsiz olarak olumlu pekiştireç sağlayıp sağlamadıklarının belirlenmesi de son derece önemlidir.

Ülkemizdeki araştırmalar henüz başlangıç aşamasında ve sorunu tanımlamaktan çok uzaktadır. Akran zorbalığını kimin kime uyguladığı (hangi cinsiyet ve yaş gruplarından oldukları), kaç kişinin olaya hangi düzeyde karıştığı, olayın en çok nerelerde yaşandığı gibi bazı temel sorular cevaplandırılmayı beklemektedir. Bununla birlikte, bu çalışma sorunun tanımlanması ve ileride yapılacak araştırmalara bir başlangıç oluşturma açısından önemli bir adımdır.

KAYNAKÇA

- ANDREOU, Eleni. "Bully/Victim problems and their association with psychosocial constructs in 8- to 12-year-old Greek school children." *Aggressive Behavior*, 26, 2000: 49-56.
- ARCHER, J., N. A. PEARSON & K. E. WESTEMAN. "Aggressive behaviour of children aged 6-11: Gender differences and their magnitude." *British Journal of Social Psychology*, No: 27, 1988: 371-384.
- AUSTIN, S. & S. JOSEPH. "Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds." *British Journal of Educational Psychology*, No: 67, 1996: 51-54.
- BALDRY, A., C. & D. P. FARRINGTON. "Types of bullying among Italian school children." *Journal of Adolescence*, 22, 1999: 423-426.
- BAUMEISTER, R., F., D. M. TICE & D. H. HUTTON. "Self-presentational motivations and personality differences in self-esteem." *Journal of Personality*, 57, 1989: 547-579.
- BLOCK, Jeanne H. "Differential premises arising from differential socialization of the sexes: Some conjectures." *Child Development*, 54, 1983: 1335-1354.
- BOIVIN, M. & S. HYMEL. "Peer experiences and social self-perceptions: A sequential model". *Developmental Psychology*, No: 33, 1997: 135-145.
- BOND, L., J. B. CARLIN, L. THOMAS, K. RUBIN & G. PATTON. "Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers." *British Medical Journal*, 323, 2001: 480-484.

- BORG, Mark, G. "The emotional reactions of school bullies and their victims." *Educational Psychology*, 18, 1998: 433-444.
- BORG, Mark, G. "The extent and nature of bullying among primary and secondary schoolchildren." *Educational Research*, 41, 1999: 137-153.
- BOULTON, M., J. & P. K. SMITH. Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance." *British Journal of Developmental Psychology*, 12, 1994: 315-329.
- BOULTON, M. J., M. TRUEMAN, C. CHAU, C. WHITEHAND & K. AMATYA. "Concurrent and longitudinal links between friendship and peer victimization: Implications for befriending interventions." *Journal of Adolescence*, 22, 1999: 461-466.
- BROWN, J., D., K. A. DUTTON & K. E. COOK. "From the top down: Self-esteem and self evaluation." *Cognition and Emotion*, 15, 2001: 615-631.
- BUHS, E.,S. & G. W. LADD. "Peer rejection as an antecedent of young children's school adjustment: An examination of mediating processes." *Developmental Psychology*, 37, 2001: 550-560.
- CAIRNS, R., B., B. D. CAIRNS, H. J. NECKERMAN, L. L. FERGUSON & J. L. GARIÉPY. "Growth and aggression: 1. Childhood to early adolescence." *Developmental Psychology*, 25, 1989: 320-330.

- COLE, D. A., S. E. MAXWELL, J. M. MARTINI, L. G. PEEKE, A. D. SEROCZYNSKI, J. M. TRAM, K. B. HOFFMAN, M. D. RUIZ, F. JACKUEZ & T. MACHMAN. "The development of multiple domains of child and adolescent self-concept: A cohort sequential longitudinal design." *Child Development*, 72, 2001: 1723-1746.
- COIE, J. D., K. A. DODGE & H. COPPOTELLI. "Dimensions and types of Social status: A cross-age perspective." *Developmental Psychology*, 18, 1982: 557-570.
- COWIE, Helen. "Bystanding or standing by: Gender issues in coping with bullying in English schools." *Aggressive Behavior*, 26, 2000: 85-97.
- CRICK, Nicki, R. "Relational aggression: The role of intent attributions, feelings of distress, and provocation type." *Development and Psychopathology*, 7, 1995: 313-322.
- CRICK, N., R. & M. A. BIGBEE. "Relational and overt forms of peer victimization: a multiinformational approach." *Journal of Counselling and Clinical Psychology*, 66, 1998: 337-347.
- CRICK, N., R., M. A. BIGBEE & C. HOWES. "Gender differences in children's normative beliefs about aggression: How do I hurt thee? Let me count the ways." *Child Development*, 67, 1996: 1003-1014.
- CRICK, N & J. GROTPETER. "Relational aggression, gender and social-psychological adjustment." *Child Development*, 67, 1995: 710-722

TELEFON: 021 230 0000
 BOKBANKEN
 BOKBANKEN

- CRICK, N & J. GROTPETER. "Children's treatment by peers: Victims of relational and overt aggression." *Development and Psychopathology*, 8, 1996: 367-380.
- CROZIER W., R & DIMMOCK, P., S. "Name calling and nicknames in a sample of primary school children." *British Journal of Educational Psychology*, 69, 1999: 505-516.
- DEATER-DECKARD, Kirby. "Annotation: Recent research examining the role of peer relationships in the development of psychopathology." *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42, 2001: 565-579.
- DURKIN, K. *Developmental Social Psychology*, Blackwell Publishers, Oxford, 1995: 416-417.
- EAGLY, A., H. & V. J. STEFFEN. "Gender and aggressive behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature." *Psychological Bulletin*, 100, 1986: 309-330.
- EGAN, S., K. & D. G PERRY,. "Does low self-regard invite victimization?" *Developmental Psychology*, 34, 1998: 299-309.
- ESLEA, M. & J. REES. "At what age are children most likely to be bullied at school?" *Aggressive Behavior*, 27, 2001: 419-429.
- GALEN , B., R. & M. K. UNDERWOOD. "A developmental investigation of social aggression among children." *Developmental Psychology*, 33, 1997: 589-600
- GRAHAM, S. & J. JUVANEN. "Self-blame and peer victimization in middle school: An attributional analysis." *Developmental Psychology*, 34, 1998: 587-599.

- GRANLEESE, J. & S. JOSEPH. "Factor analysis of the Self-Perception Profile for Children." *Personality and Individual Differences*, 15, 1993: 343-345.
- HAWKER, D., S., J. & M. J. BOULTON, "Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A metaanalytic review of cross-sectional studies." *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 2000: 441-455.
- HODGES, E., V., E., M. BOIVIN, F. VITARO, & W. M. BUKOWSKI. "The power of friendship: protection against an escalating cycle of peer victimization." *Developmental Psychology*, 1999:94-101.
- HODGES, E., V., M. J. MALONE & D. G. PERRY. "Individual risk and social risk as determinants of victimization in the peer group." *Developmental Psychology*, 33, 1997: 1032-1039.
- HYDE, Janet Shibley. "How large are gender differences in aggression? A developmental meta-analysis." *Developmental Psychology*, 20, 1984: 722-736.
- KARATZIAS, A., K. G. POWER & V. SWANSON. "Bullying and victimisation in Scottish Secondary schools: Same or separate entities?" *Aggressive Behavior*, 28, 2002: 45-61.
- KALTIALA-HEINO, R., M. RIMPELÄ, M. MARTTUNEN, A. RIMPELÄ & P. RANTANEN. "Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: School survey." *British Medical Journal*, 319, 1999: 348-351.

KOCHENDERFER, B., J. & G. W. LADD. "Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment?" *Child Development*, 67, 1996: 710-722.

KOCHENDERFER, B., J. & G. W. LADD. "Victimized children's responses to peers' aggression: Behaviors associated with reduced versus continued victimization." *Development and Psychopathology*, 9, 1997: 59-73.

KOCHENDERFER-LADD, B. & K. SKINNER. "Children's coping strategies: Moderators of the effects of peer victimization?" *Developmental Psychology*, 38, 2002: 267-278

KOCHENDERFER-LADD, B. & J. L. WARDROP. "Chronicity and instability of children's peer victimization experiences as predictors of loneliness and social satisfaction projectories." *Child Development*, 72, 2001: 134-151.

KUMPULAINEN, K., E. RÄSÄNEN & K. PUURA. "Psychiatric disorders and the use of mental health services among children involved in bullying." *Aggressive Behavior*, 27, 2001: 102-110.

LADD, G., W. & B. KOCHENDERFER-LADD. "Parenting behaviors and parent-child relationships: Correlates of peer victimization in kindergarten?" *Developmental Psychology*, 34, 1998: 1450-1458.

LAGERSPETZ, K., M. & K. BJÖRKQVIST. "Indirect aggression in boys and girls." L. Rowell Huesmann (Ed.) *Aggressive Behavior: Current Perspectives*. Plenum Press, New York, 1994: 131-150.

- LEARY, Mark, R. "Responses to social exclusion: Social anxiety, jealousy, loneliness, depression, and low self-esteem." *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9, 1990: 221-229.
- LIMPER, Rob. "Cooperation between parents, teachers, and school boards to prevent bullying in education: An overview of work done in Netherlands." 26, 2000: 125-134.
- MACCOBY, E., E. "Gender and relationships: A developmental account." *American Psychologist*, 45, 1990: 513-520.
- MARSH, H., W., R. H. PARADA, A. S. YEUNG & J. HEALEY. "Aggressive school troublemakers and victims: A longitudinal model examining the pivotal role of self-concept." *Journal of Educational Psychology*, 93, 2001: 411-419.
- MENESINI, E., M. ESLEA, P. K. SMITH, M. L. GENTA, E. GIANETTI, A. FONZI & A. CONSTABILE. "Cross-national comparison of children's attitudes towards bully/victim problems in school." *Aggressive Behavior*, 23, 1997: 245-257.
- MOOIJ, Ton. "Promoting prosocial pupil behaviour: 2-Secondary school intervention and pupil effects." *British Journal of Educational Psychology*, 69, 1999: 479-504.
- MOORE, S. & J. BOLDERO. "Psychosocial development and friendship functions in adolescence." *Sex Roles*, 25, 1991: 521-536.

- MORRISON, Brenda. "Bullying and victimisation in schools: A restorative justice approach." *Australian Institute of Criminology*, 219, 2002: 1-6.
- MYNARD, H. & S. JOSEPH. "Bully/victim problems and their association with Eysenck's personality dimensions in 8 to 13 year-olds." *British Journal of Educational Psychology*, 67, 1997: 51-54.
- MYNARD, H. & S. JOSEPH. "Development of the Multidimensional Peer-Victimization Scale." *Aggressive Behavior*, 26, 2000: 169-178
- NAYLOR, P. & H. COWIE. "The effectiveness of peer support system in challenging school bullying: The perspectives and experiences of teachers and pupils." *Journal of Adolescence*, 22, 1999: 467-479.
- NEARY, A. & S. JOSEPH. "Peer victimization & its relationship to self-concept & depression among schoolgirls." *Personality and Individual Differences*, 16, 1994: 183-186.
- NUNNALLY, J., C. & I. H. BERNSTEIN. *Psychometric Theory* (3rd. ed.). New York: McGraw-Hill Inc., 1994.
- OLWEUS, DAN. "Victimization among children." R. Baenninger (Ed.) *Targets of Violence and Aggression*. Elsevier Science Publishers. B.V. (North-Holland), 1991: 45-102.
- OLWEUS, DAN. "Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an effective school based intervention program." L. Rowell Huesmann (Ed.) *Aggressive Behavior: Current Perspectives*. Plenum Press, New York, 1994a: 97-130.

- OLWEUS, DAN. "Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program." *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 1994b: 1171-1190.
- O'MOORE, M. & B. HILLERY. "Bullying in Dublin schools." *The Irish Journal of Psychology*, 10, 1989: 426-441.
- O'MOORE M. & C. KIRKHAM. "Self-esteem and its relationship to bullying behaviour." *Aggressive Behavior*, 27, 2001: 269-283.
- ORTEGA, R. & M-J. LERA. "The Seville Anti-Bullying in School Project." *Aggressive Behavior*, 26, 2000: 113-123.
- OWENS, L., R. SHUTE & P. SLEE. "Guess what I just heard!: Indirect aggression among teenage girls in Australia." *Aggressive Behavior*, 26, 2000: 67-83.
- ÖNER, Necla. *Piers-Harris'in Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği El Kitabı*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği, 1996.
- ÖNER, Necla. *Türkiye 'de Kullanılan Psikolojik Testler* (3. bsk). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1997.
- PELLEGRINI, A., D. "Bullying, victimization, and sexual harassment during the transition to middle school." *Educational Psychologist*, 37, 2002: 151-163.
- PELLEGRINI, A., D. & J. D. LONG. "A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school." *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 2002: 259-280.

- PEPPLER, D., W. M. CRAIG & P. O'CONNELL. "Understanding bullying from a dynamic systems perspective." Alan Slater ve Darwin Muir (Eds.). *Blackwell Reader in Developmental Psychology*, Blackwell Publishers, Oxford, 1999: 440-451.
- PERRY, D., G., S. J. KUSEL & L. C. PERRY. "Victims of peer aggression." *Developmental Psychology*, 24, 1988: 807-814.
- PERRY, D., G., L. C. PERRY & P. RASMUSSEN. "Cognitive social learning mediators of aggression." *Child Development*, 57, 1986: 700-711.
- PERRY, D., G., L. C. PERRY & R. J. WEISS. "Sex differences in the early consequences that children anticipate for aggression." *Developmental Psychology*, 25, 1989: 312-319.
- PERRY, D., G., J. C. WILLIARD & L. C. PERRY. "Peers' perception of the consequences that victimized children provide aggressors." *Child Development*, 61, 1990: 1310-1325.
- PETERSON, L. & K. RIGBY. "Countering bullying at an Australian secondary school with students as helpers." *Journal of Adolescence*, 22, 1999: 481-492.
- POPE, A., W. & K. L. BIERMAN. "Predicting adolescent peer problems and antisocial activities: The relative roles of aggression and dysregulation." *Developmental Psychology*, 35, 1999: 335-346.
- PRINSTEIN, M. J. J. BOERGERS, E. M. VERNBERG."Overt and relational aggression in adolescents: Social psychological adjustment of aggressors and victims." *Journal of Clinical Child Psychology*, 30, 2001: 479-491.

- PULKKINEN, Lea. "Offensive and defensive aggression in humans: A longitudinal perspective." *Aggressive Behavior*, 13,1987: 197-212.
- RAUSTE-VON WRIGHT, Maijaliisa. "Physical and verbal aggression in peer groups among Finnish adolescent boys and girls." *International Journal of Behavioral Development*, 12, 1989: 473-487.
- RIGBY, Ken. "Effects of peer victimization in school and perceived social support on adolescent well-being." *Journal of Adolescence*, 23, 2000:57-68.
- RIGBY, K. I. COX & G. BLACK. "Cooperativeness and bully/victim problems among Australian school children." *The Journal of Social Psychology*, 137, 1997: 357-368.
- RIGBY, K. & P. T. SLEE. "Bullying among Australian school children: Reported behaviour and attitudes toward victims." *The Journal of Social Psychology*, 131, 1991: 615-627.
- RIVERS, I., & P. K. SMITH. "Types of bullying behaviour and their correlates." *Aggressive Behavior*, 20, 1994: 359-368.
- ROLAND, Erling. "Bullying in school: Three national innovations in Norwegian schools in 15 years." *Aggressive Behavior*, 26, 2000: 135-143.
- RUBLE, D., N., A. K. BOGGIANO, N. S. FELDMAN & J. H. LOEBL. "Developmental analysis of the role of social comparison in self-evaluatin." *Developmental Psychology*, 16, 1980: 105-115.

SALMIVALLI, C., A. KAUKIAINEN & K. LAGERSPETZ. "Aggression and sociometric status among peers: Do gender and type of aggression matter?" *Scandinavian Journal of Psychology*, 41, 2000: 17-24.

SALMIVALLI, C., A. KAUKIAINEN & K. LAGERSPETZ. "Aggression in the social relations of school aged girls and boys." Philip T. Slee & Ken Rigby (Eds.) *Children's Peer Relations*, Routledge, London. 1998: 60-75.

SALMIVALLI, C, A. KAUKIAINEN, L. KAISTANIEMI & K. M. LAGERSPETZ. "Self-evaluated self-esteem, peer-evaluated self-esteem, and defensive egotism as predictors of adolescents' participation in bullying situations." *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25. 1999: 1268-1278.

SALMON, G., A. JAMES & D. M. SMITH. "Bullying in schools: Self reported anxiety, depression, and self-esteem in secondary school children." *British Medical Journal*, 317, 1998: 924-925.

SCHWARTZ, David. "Subtypes of victims and aggressors in children's peer groups." *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 2000: 181-192.

SCHWARTZ, D., K. A. DODGE & J. D. COIE. "The emergence of chronic peer victimization in boys' play groups." *Child Development*, 64, 1993: 1755-1772.

SCHWARTZ, D., K. A. DODGE, J. D. COIE, J. A. HUBBARD, A. H. N. CILLESSEN, E. A. LEMERISE & H. BATEMAN. "Social-cognitive and behavioral correlates of aggression and victimization in boys' play groups." *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26, 1998: 431-440.

SCHWARTZ, D., K. A. DODGE, K. A. PETTIT & J. E. BATES. "The early socialization of aggressive victims of bullying." *Child Development*, 68, 1997: 665-675

SCHWARTZ, D., J. FARVER, L. CHANG & Y. LEE-SHIN. "Victimization in South Korean children's peer groups." *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 2002: 113-125.

SCHWARTZ, D., S. A. McFADYEN-KETCHUM, K. A. DODGE, G. S. PETTIT & J. H. BATES. "Peer group victimization as a predictor of children's behavior problems at home and in school." *Development and Psychopathology*, 10, 1998: 87-99.

SLEE, Philip, T. "Bullying: A preliminary investigation of its nature and the effects of social cognition." *Early Child Development and Care*, 87, 1993: 47-57.

SLEE, P., T. & K. RIGBY. "The relationship of Eysenc's Personality Factors & self-esteem to bully-victim behaviour in Australian schoolboys." *Personality and Individual Differences*, 14, 1993: 371-373.

SMITH, P., K., K. C. MADSEN & J. C. MOODY. "What causes the age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analysis of risks of being bullied." *Educational Research*, 41, 1999: 267-285.

STIPEK, Deborah, J. "Children's perceptions of their own and their classmates' ability." *Journal of Educational Psychology*, 73, 1981: 404-410.

- VERMANDE, M., E. J. C. G. VAN DEN OORD, P. P. GOUDERA & J. RISPENS. "Structural characteristics of aggressor-victim relationships in Dutch school classes of 4- to 5-year-olds." *Aggressive Behavior*, 26, 2001: 11-31
- VERKUYNEN M. & J. THUIS. "Peer victimization and self-esteem of ethnic minority group children." *Journal of Community and Applied Psychology*, 11, 2001: 227-234.
- VERNBERG, E., M. A. K. JACOBS & S. L. HERSHBERGER "Peer victimization and attitudes about violence during early adolescence." *Journal of Clinical Child Psychology*, 28, 1999: 386-395.
- WARM, Theodore, R. "The role of teasing in development and vice versa." *Developmental and Behavioral Pediatrics*, 18, 1997: 97-101.
- WHITNEY, I. & P. K. SMITH. "A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools." *Educational Research*, 35, 1993: 3-25.
- WILLIAMS, K., M. CHAMBERS, S. LOGAN & D. ROBINSON. "Association of common health symptoms with bullying in primary school children." *British Medical Journal*, 313, 1996: 17-19.
- WOLKE, D., S. WOODS, L. BLOOMFIELD, & L. KARSTADT. "The association between direct and relational bullying and behaviour problems among primary school children." *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 2000: 989-1002.
- WOLKE, D., S. WOODS, K. STANFORD & H. SCHULZ. "Bullying and victimization of primary school children in England and Germany:

Prevalence and school factors.” *British Journal of Psychology*, 92, 2001: 673-696.

YILDIRIM, Selma. “The relationships of bullying, family environment and popularity.” *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* The Department of Educational Sciences, Ankara, METU, 2001.

